

boş

**DÜŞÜNCE DÜNYASINDA TÜRKİZ
SİYASET VE KÜLTÜR DERGİSİ**

**Yıl: 6 / Sayı: 33 / Mayıs - Haziran 2015 / ISSN 1309-601X
İki ayda bir yayımlanır.**

Sahibi

GÜNTÜLÜ EĞİTİM YAYINCILIK VE TİC. LTD. ŞTİ.

Editör

Prof. Dr. Kamil Aydın

Sayı Editörü

Dr. Alper Çağrı Yılmaz

Yayın Kurulu

**Prof. Dr. Kamil Aydın
Prof. Dr. Mustafa Erdem
Prof. Dr. Necdet Hayta
Prof. Dr. Yaşar Kaya
Prof. Dr. Cemalettin Taşkıran
Prof. Dr. Zuhal Topçu
Prof. Dr. Vahit Türk**

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Nebahat Akbaş

Kapak ve Sayfa Tasarımı: Net Ofset

**Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın – Hakemli Dergi
Taranılan İndeksler: ASOS İndeks**

Büro İç Hizmetler

Atakan Türkyılmaz

Adres: 1. Cad Nu.: 43/4

06520 Balgat-Ankara

Tel: +90 (312) 287 88 99

Faks: +90 (312) 285 44 99

Web: www.turkizdergisi.com.tr

e-posta: bilgi@turkizdergisi.com.tr

Fiyatı: 15 TL

Basım Yeri

Net Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

www.netmatbaacilik.net

Necatibey Cad. Lale Sok. Nu.: 21/27 Yenışehir/Ankara

Tel-Faks: 0.312.230 07 23

Basım Tarihi: Mayıs 2015 – Ankara

Abonelik Ücreti (Yıllık)

Yurt içi: 90 TL

Kurumsal abonelik: 180 TL

Yurt dışı:

Avrupa ve Orta Doğu ülkeleri: 75€

ABD ve diğer ülkeler: 100\$

Abonelik için: 0.312.287 88 99

Nu.lı telefondan Atakan Türkyılmaz

BİLİM, DANIŞMA VE HAKEM KURULU

Prof. Dr. A.Kadir Yuvalı Erciyes Ü
 Prof. Dr. Azmi Yetim Gazi Ü
 Prof. Dr. Celalettin Yavuz Türksam
 Prof. Dr. Çetin Elmas Gazi Ü
 Prof. Dr. Enver Bozkurt Kırıkkale Ü
 Prof. Dr. Esmâ Şimşek Fırat Ü
 Prof. Dr. Hacı Duran Adıyaman Ü
 Prof. Dr. H.İbrahim Yalın Gazi Ü
 Prof. Dr. Hikmet Öksüz KTÜ
 Prof. Dr. Hüsnüye Canbay İnönü Ü
 Prof. Dr. İsmail Yakıt Akdeniz Ü.
 Prof. Dr. Kadir Arıcı Gazi Ü
 Prof. Dr. Kamil Aydın Atatürk Ü
 Prof. Dr. Kemal Üçüncü KTÜ
 Prof. Dr. Mehmet Saray Yeditepe Ü
 Prof. Dr. Mehmet Şahingöz Gazi Ü
 Prof. Dr. Mevlüt Karakaya
 Prof. Dr. Musa Şaşmaz Niğde Ü
 Prof. Dr. Musa Taşdelen Sakarya Ü
 Prof. Dr. Mustafa İlbaş Gazi Ü
 Prof. Dr. Nadim Macit Ege Ü
 Prof. Dr. O.Üçler Bulduk Ankara Ü
 Prof. Dr. Recai Coşkun Sakarya Ü
 Prof. Dr. Recep Kılıç Ankara Ü
 Prof. Dr. Sabahat Deniz Marmara Ü
 Prof. Dr. Sadettin Gömeç Ankara Ü
 Prof. Dr. Suna Başak Gazi Ü
 Prof. Dr. Temel Çalık Gazi Ü
 Prof. Dr. Tefik Gülsoy Gaziantep Ü
 Prof. Dr. Vahit Türk Kültür Ü
 Prof. Dr. Yaşar Özbay Gazi Ü
 Doç. Dr. Faruk Bilir Selçuk Ü
 Doç. Dr. Giray Saynur Derman Sakarya Ü
 Doç. Dr. Hanife Güz Gazi Ü
 Doç. Dr. Hasan Ali Karasar Bilkent Ü
 Doç. Dr. İlyas Topsakal İstanbul Ü
 Doç. Dr. Kutluk Kağan Sümer İstanbul Ü
 Doç. Dr. Salim Gökçen Erzincan Ü
 Doç. Dr. Selçuk Duman Gazi Osman Paşa Ü
 Doç. Dr. Şeref İba Çankaya Ü
 Doç. Dr. Taner Tatar İnönü Ü
 Doç. Dr. Timuçin Kodaman S.Demirel Ü
 Doç. Dr. Toğrul İsmayıl Tobb Ü
 Doç. Dr. Yaşar Kaya İnönü Ü

Doç. Dr. Yonca Anzerlioğlu Hacettepe Ü
 Yrd. Doç.Dr. Ahmet Turgut Niğde Ü
 Yrd. Doç. Bülent Yavuz Gazi Ü
 Yrd. Doç. Dr. Cevdet Şanlı Yıldız Teknik Ü
 Yrd. Doç. Dr. Köksal Şahin Sakarya Ü

Yurtdışı Temsilciler

Doç. Dr. Abdülmecit Nuredin (Makedonya)
 Doç. Dr. Fariz Ahmadov (Azerbaycan)
 Doç. Dr. Ergin Jable (Kosova)
 Doç. Dr. Leniyara Selimova (Kırım)

Yurtiçi Temsilciler

Doç.Dr. Abdullah Temizkan Ege Ü
 Doç.Dr. Bülent Bayram Kırklareli Ü
 Doç Dr. Hasan Hüseyin Arı Van Yüzüncüyıl Ü
 Doç.Dr. İbrahim ERDAL Bozok Ü
 Doç.Dr. Mustafa Arslan Pamukkale Ü
 Doç Dr. Selahattin Bekki Ahi Evran Ü
 Doç.Dr. Talip Yıldırım Uşak Ü
 Yrd. Doç. Dr. Ahmet Atalay Artvin Çoruh Ü
 Yrd. Doç.Dr. Ahmet Doğan Osmaniye Korkut Ata Ü
 Yard.Doç.Dr. Ahmet Karaçavuş Karadeniz Teknik Ü
 Yrd. Doç. Dr. Barış Çiftçi Nevşehir Ü
 Yrd. Doç Dr. Cafer Tayyar Ateş Mustafa Kemal Ü
 Yrd. Doç Dr.t Önder Bilgili Akdeniz Ü
 Yrd Doç.Dr Rafet Aydın Mehmet Akif Ü
 Yrd. Doç Dr. Recep Özkan Niğde Ü
 Yrd. Doç. Dr. Sultan Murat Topçu Erciyes Ü
 Yrd. Doç.Dr. Şaban Doğan İzzet Baysal Ü
 Yrd. Doç. Dr. Tahsin Yıldırım Aksaray Ü
 Yrd. Doç. Dr. Tamer Üstüner, Kahramanmaraş Sütçü Ümam Ü
 Yrd. Doç.Dr Tuğrul Yürük Çukurova Ü
 Arş. Gör. Mehmet Tamer Kaya Afyon Kocatepe Ü
 Arş.Gör. Muhammed Salman Cumhuriyet Ü
 Arş. Gör. Ümit Polat Ankara Ü
 Arş.Gör. Yüksel Eroğlu Uludağ Ü
 Öğr. Gör. Salih Arslan Bilecik Şeyh Edebali Ü
 Öğr. Gör. Yunus Emre Tekinsoy Gaziosmanpaşa Ü
 Yrd. Doç. Dr. Yasin Şerifoğlu, Kastamonu Ü

İÇİNDEKİLER

Editör - Sunuş	7
Hükümet Sistemleri ve Türkiye / Dr. Alper Çağrı YILMAZ - Arş. Gör. Fatih YURTLU	9
Meksika Siyasal Sistemi Türkiye İçin Örnek Olabilir mi? / Doç. Dr. Bülent YAVUZ	31
Türk Anayasalarında Yürütmenin Düzenlenişi / Arş. Gör. Murat ERDOĞAN	57
Üniter Devlet Kavramı Üzerine Tartışmalar / Arş. Gör. M. Balkan DEMİRDAL	89
Özel Hayatın Alanı ve Sınırları / Arş. Gör. Mehmet Gökay AKÇA	115
Kabahatler ve Basın Özgürlüğü / Arş. Gör. Halim Alperen ÇITAK	145

boş sayfa

SUNUŞ

Sunuş

Düşünce Dünyasında *Türkiz* dergimizin mayıs-haziran sayısında; 7 Haziran tarihinde gerçekleştirilen 25. Dönem milletvekili genel seçimleri ve bu seçimlerde sık sık gündeme getirilen meseleleri de dikkate alarak sayı başlığını *“siyasal Sistemler ve Anayasa”* olarak kararlaőtırdık. Türk siyasi gündeminde ivedilikle çözüm bekleyen birçok sorun söz konusu iken özellikle tüm kamuoyunun etkin bir algı operasyonu marifetiyle başkanlık sistemine kilitlenmesi içeriği itibariyle bu sayımızı daha anlamlı kılmaktadır. Demokratik yönetim sistem türlerinin, işleyiş biçimlerinin ve bunların somut karşılık bulduğu örneklerin mercek altına alındığı sayımızda alanlarında uzman akademik kadro tarafından büyük bir özveriyle hazırlanan kapsamlı altı makale bulunmaktadır.

Dr. Alper Çağrı Yılmaz ve Fatih Yurtlu tarafından hazırlanan *“Hükümet Sistemleri ve Türkiye”* başlıklı makalede, yönetim sistemleri ve anayasa ilişkileri ele alınırken Türkiye örneği tarihsel süreç içerisinde geçirdiği evreleriyle incelemeye

tabi tutulmaktadır. Türkiye'nin siyasi gündeminde sıklıkla tartışma konusu olan Meksika yönetim sistemi ülkemize örnek olabilir mi tartışmalarına Doç. Dr. Bülent Yavuz "*Meksika Siyasal Sistemi Türkiye için Örnek Olabilir mi?*" başlıklı makalesinde cevap vermeye çalışmaktadır. Öte yandan demokratik yönetim sistemlerinin olmazsa olmaz erklerinden *yürütmenin düzenlenişi ve işlevi* konusu enine boyuna ele alınmaktadır. Yine, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin önemli bir anayasal dayanağı olan ve son zamanlarda farklı yönetim biçimleri reçeteleriyle yoğun bir saldırıya maruz kalan "*üniter devlet*" kavramı diğer bir araştırmada ele alınmaktadır. Dergimizin son iki makalesinde ise, anayasal kurullarla teminat altına alınan daha özel konulara değinilmektedir; Bunların birincisi "*özel hayatın alanı ve sınırları*" diğeri ise "*kabahatler ve basın özgürlüğü*" dür.

Kısaca toplumun kendi kendini yönetmenin adı olan demokrasinin, sağladığı bireysel hak ve özgürlüklerin yanı sıra, adına devlet diyebileceğimiz kurumsal bir yapı içerisinde birlikte ve kurallı yaşamın da ifadesi olduğu gerçeğini unutmamaya vesile olması dileğiyle iyi okumalar diliyorum...

HÜKÜMET SİSTEMLERİ VE TÜRKİYE

DR. ALPER ÇAĞRI YILMAZ*
ARŞ. GÖR. FATİH YURLU**

Giriş

Anayasalar; devletlerin temel kurumlarını ve bu kurumların işleyişlerini; yasama, yürütme, yargı erkleri arasındaki yetki paylaşımı ve bu yetkilerin hangi usullerle kullanabileceklerini, devlete egemen olan temel hukuki ilkeleri, vatandaşların sahip olduğu temel hak ve özgürlüklerin neler olduğunu ve devletin bu hak ve özgürlükleri hangi durumlarda ne şekilde ve ne dereceye kadar kısıtlayabileceğini gösteren temel hukuki belgelerdir.¹ Günümüzdeki anlamıyla demokratik sistemlerin dönüm noktası yazılı anayasaların hazırlanmasıdır. Yazılı anayasaların yapılması ise Anayasacılık Hareketleri'nin bir sonucudur. Anayasacılık hareketleri²; başlangıcı *Magna Carta*'ya kadar dayandırılan ve günümüze kadar gelen bir süreçtir. Bu süreçte; birçok aydın; özellikle yürütme ve yasama erkleri karşısında bireylerin de bir takım haklarının olduğu ve bu haklarının koruma altına alınması gerektiğini savunmuşlardır.³ Bu sebeple de anayasalarda olmazsa olmaz düzenlemelerin başında egemen gücün elinde bulundurduğu yürütme ve yasama erklerinin yetkileri karşısında, vatandaşların hak ve özgürlüklerini güvence altına alan düzenlemelerdir.

* Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Uluslararası Özel Hukuk ABD Öğretim Üyesi.

** Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku ABD Öğretim Üyesi.

Anayasalar; devletlerin temel kurumlarını ve bu kurumların işleyişlerini; yasama, yürütme, yargı erkleri arasındaki yetki paylaşımı ve bu yetkilerin hangi usullerle kullanılabileceklerini, devlete egemen olan temel hukuki ilkeleri, vatandaşların sahip olduğu temel hak ve özgürlüklerin neler olduğunu ve devletin bu hak ve özgürlükleri hangi durumlarda ne şekilde ve ne dereceye kadar kısıtlayabileceğini gösteren temel hukuki belgelerdir.

Liberal demokrasilerde önemli olan birey olduğu için bireyin haklarının bir devlet erki tarafından elinden alınmaması amacıyla 'Kuvvetler Ayrılığı'⁴ ilkesi benimsenmiştir.⁵ Kuvvetler ayrılığı ilkesi günümüz demokrasileri açısından bir zarurettir. Bu noktada ise karşımıza erkler arasındaki bu ayrılığının hangi şekilde ve ne derecede olacağı hususu çıkmaktadır. İşte bu husus da hükümet sistemleri ayrımının temelini oluşturmaktadır.

Hükümet sistemleri tasnifi yapılırken kastedilen iki erk yasama ve yürütmedir. Üçüncü erk olan yargı, hükümet sistemleri tasnifinde kullanılan erkler arasındaki ilişki tartışmalarında dışarıda bırakılmıştır. Çünkü genel kabul, her demokratik hukuk devletinde yargının; yasama ve yürütme erkleri karşısında bağımsız olması zorunluluğudur.⁶ Bunun yanında hükümet sistemleri kavramının siyasi bir kavram olduğunu ve bu nedenle de bu konu irdelenirken siyasi iki erk olan yasama ve yürütmenin değerlendirilebileceğini, yargının ise işlevi gereği siyaset dışı bir kurum olması nedeniyle hükümet sistemleri tartışmalarında dışarıda bırakılması gerektiği doğru bir tespit olarak ileri sürülmüştür.⁷

Ülkemiz ise anayasal düzene kavuştuğu 1876 Kanun-i Esasi ile birlikte hükümet sistemleri kavramıyla tanışmış ve ülkemizde o günden bugüne kadar hükümet sistemi tartışmaları bilinçli ya da bilinçsiz olarak yapılagelmiştir. İstisnalar dışında ülkemiz hükümet sistemi olarak

parlamentar sistemini benimseyerek günümüze kadar gelmiştir. Fakat özellikle üst üste gelen tek parti iktidarları döneminde iktidar partilerinin sık sık 'Başkanlık Sistemi' tartışmalarını gündeme getirdikleri ve bu sisteme geçmek için bir takım çalışmalar yaptıklarına tanık olunmuştur.⁸

Bu çalışmada genel olarak hükümet sistemlerine değinilecek ve daha sonra ülkemiz açısından hangi hükümet sisteminin daha faydalı olabileceği, bunun yanında hangi sistemin ne gibi faydalarının ve ne gibi zararlarının doğabileceğinin bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

I- Hükümet Sistemleri

Hükümet sistemleri birçok farklı tasnife tabi tutulmuştur. Bunların en başında kuvvetler birliğine dayanan hükümet sistemleri ve kuvvetler ayrılığına dayanan hükümet sistemleri olarak bir ayırım yapmak gerekir.

Gözler; kuvvetler birliğine dayanan sistemleri de kendi içerisinde ikiye ayırmıştır:

1- Kuvvetlerin yürütmede toplanması: Mutlak Monarşiler ve Diktatörlükler.

2- Kuvvetlerin yasamada toplanması: Meclis Hükümeti Sistemi.

Bununla beraber kuvvetler ayrılığına dayanan sistemleri de;

1- Sert ayrılığa dayanan sistem: Başkanlık Sistemi.

2- Yumuşak ayrılığa dayanan sistem: Parlamenter Sistem; olarak ikiye ayırmıştır⁹.

Bu ayırmda kuvvetler birliğine dayanan mutlak monarşi ve diktatörlüklerin anti demokratik sistemler olduğundan kuşku yoktur. Fakat kuvvetlerin yürütmede toplandığı Meclis Hükümeti sisteminin de tamamen demokratik bir sistem olduğunu iddia edemesek de; yasama meclisinde halkın iradesinin temsil edilmesi durumunda bu sistemi tamamen anti demokratik olarak nitelendirmek de mümkün değildir.

Esenise hükümet sistemleri sınıflandırılmasını klasik olarak 3 temel tiplere üzerine inşa etmiştir.¹⁰ Bunlar;

1-Meclis Hükümeti Sistemi (Konvansiyonel Rejim)

2-Parlamenter Hükümet Sistemi

3-Başkanlık Hükümeti Sistemi (Predansiyel Sistem).¹¹

Bu klasik ayırma daha sonra bir dördüncü olarak Yarı-Başkanlık sistemi de eklenmiştir.¹² Hükümet sistemleri ayırımı yapılırken temel ölçüt

Ülkemiz ise anayasal düzene kavuştuğu 1876 Kanun-i Esasi ile birlikte hükümet sistemleri kavramıyla tanışmış ve ülkemizde o günden bugüne kadar hükümet sistemi tartışmaları bilinçli ya da bilinçsiz olarak yapılagelmiştir. İstisnalar dışında ülkemiz hükümet sistemi olarak parlamenter sistemi benimseyerek günümüze kadar gelmiştir. Fakat özellikle üst üste gelen tek parti iktidarları döneminde iktidar partilerinin sık sık 'Başkanlık Sistemi' tartışmalarını gündeme getirdikleri ve bu sisteme geçmek için bir takım çalışmalar yaptıklarına tanık olunmuştur.

Hükümet sistemleri birçok farklı tasnife tabi tutulmuştur. Bunların en başında kuvvetler birliğine dayanan hükümet sistemleri ve kuvvetler ayrılığına dayanan hükümet sistemleri olarak bir ayırım yapmak gerekir.

yasama ve yürütme organlarının birbirleri ile olan konumlarıdır. Bunun yanında birçok yazar pek çok farklı ölçüt kullanarak farklı tasnifler yapmışlardır.¹³ Örneğin *Lijphart*; hükümet sistemlerini sekize ayırırken üç temel ölçüt kullanmıştır. İlk olarak yürütme organının tek kişilik bir yapıdan mı yoksa kolektif bir yapıdan mı oluştuğu, ikinci olarak yürütme organlarının yasama organının güvenine ihtiyaç duyup duymadıkları ve son olarak da yürütme organının yasama tarafından mı seçildiği yoksa doğrudan halk tarafından mı seçildiği ölçütlerini kullanmıştır.¹⁴ Son dönemlerde yapılan değişik hükümet tasnifleri olsa da biz bu çalışmamızda *Esen*'in de tercih ettiği klasik ayırma dayanacağız. Hemen belirtmek gerekir ki Meclis Hükümeti Sisteminin, kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı olduğu için ve tam bir demokratik sistem olmadığından dolayı demokratik hükümet sistemleri arasında zikredilmemesi gerekir. Fakat yine de bu sisteme de kısaca değinmek faydalı olacaktır. Bununla beraber klasik ayırım Parlamenter

Sistem ve Başkanlık Sistemi ayrıntılı olarak irdelenmeli ve Yarı Başkanlık Sistemi de dikkate alınmalıdır.¹⁵

A- Meclis Hükümeti Sistemi (Konvansiyonel Rejim)

*“Yasama ve yürütme kuvvetlerinin, bir mecliste birleştiği yönetim biçimine, ‘konvansiyonel rejim’, ya da ‘meclis hükümeti sistemi’ denir.”*¹⁶ Bu sistemin tipik örneği olarak Fransa (1792-1795) ile Türkiye (1921-1924) gösterilmektedir.

Meclis Hükümeti, genellikle devletlerin içerisinde buldukları olağanüstü dönemlerde gündeme gelen ve devlette tüm güçleri tek elde toplama amacı güden bir sistemdir. Yani yasama ve yürütme erklerinin birbirlerinden ayrılması söz konusu değildir. İlgili meclis bütün devlet yetkilerine kendi bünyesinde toplar. Yasama hem kanunları yapar hem de yapmış olduğu bu kanunları yürütür. Meclis, yürütme yetkisi dışında yargı yetkisini dahi kullanmaktan geri kalmaz. Bunun tipik örneği Kurtuluş Savaşı döneminde TBMM'nin İstiklal Mahkemelerini kurmasıdır. Meclis Hükümeti Sistemi olağanüstü durumlarda başvuru ve kuvvetler ayrılığı ilkesini askıya alan bir sistem olarak uygulandığı için anti demokratik bir hükümet sistemi olarak kabul edilir ve çoğu zaman demokratik hükümet rejimleri arasında gösterilmez. Bu durumun tek istisnası olarak ise günümüz İsviçre'si¹⁷ gösterilmektedir.

Bazı yazarlar ise İsviçre'yi tam olarak meclis hükümeti sistemi olarak değil de “meclis hükümeti sistemi benzeri bir sistem”¹⁸ olarak nitelendirmektedir. İsviçre'de

ise tam anlamıyla temsili demokrasi uygulanmaktan ziyade doğrudan demokrasiye yaklaşan bir sistem mevcuttur. Bu durumun oluşmasında ülkenin kantonlardan oluşması, az nüfuslu olması ve ülkenin demografik yapısı başlıca etkenlerdir. İsviçre’de halk; egemenliği kullanma yetkisini tamamen meclise devretmemiştir. Referandum ve halk teşebbüsü müesseseleri ile egemenlik yetkisini doğrudan kullanmaktadır. Yürütme işi ise ‘Federal Heyet’ denilen bir heyet tarafından yerine getirilir. Ülkede devlet başkanı yoktur.¹⁹ Bu heyete seçilen ‘Konfederasyon Başkanı’ ise şekilden ibarettir ve herhangi bir özelliği yoktur.²⁰

B- Parlamenter Hükümet Sistemi

Parlamenter Sistem, bugün batı demokrasilerinde uygulanan en yaygın hükümet sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. *“Parlamenter yönetim sistemi, hükümetin meclis ya da parlamentoya hâkim olduğu ve onun aracılığıyla yönettiği, bu suretle yasama ve yürütme güçlerini kaynaştıran bir sistemdir. Görünüşte ayrı olsalar da, meclis ve yürütme kuvvetler ayrılığı doktrinini ihlal eden bir surette birbirine bağlıdırlar.”*²¹

Parlamenter sistem, masa başında üretilmiş bir yöntem olmaktan ziyade, yüzyıllar boyunca yaşanan tecrübeler sonrası oluşan tarihsel bir kurumdur.²² Parlamenter rejimin doğuşu ve gelişimi için İngiltere’de *Magna Carta* ile başlayan süreç irdelenmelidir.²³

Esen, yasama ve yürütme erkinin devamlı bir mücadele içinde olduğunu belirterek bu iki erkin uyumuna dayanan parlamenterizmi *“iki serkeşi bir arada barış içinde yaşatmak için ortaya çıkmış bir yöntem”* olarak betimlemiştir.²⁴

Parlamenter sistemin ayırıcı unsurları olarak *“partiler rejimi”, “çoğunluğun siyasi iktidarı”* gibi ölçütler ileri sürülmüştür.²⁵ *Redslab*, *Burdeau*, *Duguit* gibi yazarlar parlamenter sistemin yasama ve yürütmenin eşitliğine dayandırmışlardır. Bunu da yasama ve yürütme erklerinin birbirlerini feshetme yetkilerinin olması ile açıklamaya çalışmışlardır.²⁶ Fakat bu görüşler de ciddi şekilde eleştirilmiş ve bütün parlamenter sistemlerin tek başlık altında incelenemeyeceği ileri sürülmüştür.

Bu ayrımda kuvvetler birliğine dayanan mutlak monarşi ve diktatörlüklerin anti demokratik sistemler olduğundan kuşku yoktur. Fakat kuvvetlerin yürütmede toplandığı Meclis Hükümeti sisteminin de tamamen demokratik bir sistem olduğunu iddia edemesek de; yasama meclisinde halkın iradesinin temsil edilmesi durumunda bu sistemi tamamen anti demokratik olarak nitelendirmek de mümkün değildir.

Parlamenteer Sistem, bugün batı demokrasilerinde uygulanan en yaygın hükümet sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. "Parlamenteer yönetim sistemi, hükümetin meclis ya da parlamentoya hâkim olduğu ve onun aracılığıyla yönettiği, bu suretle yasama ve yürütme güçlerini kaynaştıran bir sistemdir. Görünüşte ayrı olsalar da, meclis ve yürütme kuvvetler ayrılığı doktrinini ihlal eden bir surette birbirine bağılırlar." Parlamenteer sistem, masa başında üretilmiş bir yöntem olmaktan ziyade, yüzyıllar boyunca yaşanan tecrübeler sonrası oluşan tarihsel bir kurumdur. Parlamenteer rejimin doğuşu ve gelişimi için İngiltere'de Magna Carta ile başlayan süreç irdelenmelidir.

Giraud; parlamenteer rejimlerin;

1- Klasik Parlamenteer Hükümet,

2- Meclis Üstünlüğü Gösteren Parlamenteer Hükümet,

3- Predansiyel Biçimdeki Parlamenteer Hükümet Sistemi, olmak üzere üçe ayırmıştır.²⁷

Bu ayırmalardan başka parlamenteer sistem; monist - dualist, iki partili - çok partili, inorganize - rasyonalize, tekçi yürütme - ikici yürütme, tek meclisli - çok meclisli parlamenteer sistemler gibi farklı kategorilere de ayrılmaktadırlar.²⁸ Bu ayırmaları bir kenara bırakıp parlamenteer sistemi diğer sistemlerden ayıracak temel ölçütleri irdelemeye çalışırsak;

Onar, parlamenteer sistemin üç temel özelliğini şu şekilde sıralamaktadır:

-Halk tarafından seçilen yasama organı,

-Yasama organından kaynaklanıp ona karşı sorumlu bir hükümet,

-Sorumsuz ve yetkisiz bir devlet başkanı.²⁹

Bu üç temel unsurdan yola çıkarsak; parlamenteer sistemde de diğer tüm demokratik sistemlerde olduğu gibi seçimle gelen bir yasama organının varlığı esastır. Bu temsili demokrasilerin temelini oluşturur. Öyle ki millet, kendisinde bulunan egemenlik hakkını kullanması için oylarıyla seçtikleri temsilcilerini yasama meclisine gönderir ve bir sonraki seçim dönemine kadar seçilen vekiller millet adına egemenlik hakkını kullanır. Temsili demokrasilerin üzerine kurulduğu bu temel meclis hükümeti sistemi de dâhil tüm hükümet sistemlerinin ortak noktasıdır.

İkinci olarak "yasama organından kaynaklanıp ona karşı sorumlu bir hükümetin" varlığı parlamenteer sistemin temel bir unsurudur. Parlamenteer sistemi, başkanlık sisteminden ayıran temel nokta da burasıdır.³⁰ Çünkü başkanlık sisteminde yürütme yani başkan, halk tarafından doğrudan seçildiği hâlde parlamenteer sistemlerde yürütme

parlamento tarafından seçilir ve parlamentoya karşı siyasi sorumluluk taşır. Yani parlamenter sistemlerde hükümetler göreve gelirlerken parlamentodan güvenoyu alırlar ve yasama organı tarafından güvensizlik oyu ile düşürülebilirler. Bu husus parlamenter sistemin temel unsuru olarak göze çarpmaktadır.³¹ Günümüz parlamenter rejimlerinde genel olarak hükümetler sadece parlamentolara karşı sorumlu olsalar da bu durumdan sapmalar da mevcuttur. Buna örnek olarak hükümetin parlamento ile birlikte devlet başkanına karşı da sorumlu olduğu Hırvatistan gösterilmektedir.³²

Onar'ın belirttiği bu temel ölçütlerden sonuncusu sorumsuz ve yetkisiz devlet başkanının varlığıdır. Fakat bu duruma açıklık getirmeden önce değinmek gerekir ki; parlamenter sistemlerde yürütme başkanlık sistemlerinde olduğu gibi tek başlı değil çift başlıdır. Yani yürütme erki hükümet ve devlet başkanından oluşmaktadır. Biçimsel olarak bu ikilik söz konusu olsa da bu sistemlerde yürütmenin omurgası tartışmasız olarak bakanlar kurulu ve onun başkanı olan başbakandır. Devlet başkanı ise yürütmenin bir parçası olmasına rağmen çok sınırlı bir yetki ile donatılmıştır ve varlığı esasen semboliktir.

Yetkisiz ve sorumsuz bir devlet başkanının varlığı parlamenter sistemin temel ayırıcı özelliğidir. Parlamenter sistemde devlet başkanı soy esasına dayanarak gelebileceği gibi (Meşruti Monarşiler), meclis tarafından seçilerek de gelebilir (Cumhuriyet). Devlet başkanının ne şekilde seçildiği hususu onun sorumsuzluğu açısından bir önem arz etmez. Yani parlamenter rejimde devlet başkanı siyasi yönden sorumsuzdur.³³ Bu durum devlet başkanının yetkisiz olmasından kaynaklanmaktadır. Yetki verilmeyen devlet başkanına siyasi açıdan sorumluluk yüklemek mümkün değildir. Parlamenter sistemlerde devlet başkanı milletin birliğini temsil eden sembolik bir makam olarak görülmelidir. *“Devlet başkanı, devletin sürekliliğini somutlaştırır, iktidarın kullanılmasına katılmaz. Bunun tarihsel kökeni, hükümdarın aktif politika içerisinde yer almamasıdır.”*³⁴

Parlamenter rejimlerde devlet başkanının yetkisiz ve sorumsuz olması nedeniyle karşı imza kuralı geçerlidir. Devlet başkanı ister cumhurbaşkanı ister kral olsun sembolik yetkilerle donatılmış olduğu için yaptığı işlemler esasen siyasi sorumluluğu taşıyan hükümet tarafından da imzalanır.³⁵ Bu durum

Yani yürütme erki hükümet ve devlet başkanından oluşmaktadır. Biçimsel olarak bu ikilik söz konusu olsa da bu sistemlerde yürütmenin omurgası tartışmasız olarak bakanlar kurulu ve onun başkanı olan başbakandır. Devlet başkanı ise yürütmenin bir parçası olmasına rağmen çok sınırlı bir yetki ile donatılmıştır ve varlığı esasen semboliktir.

Yetki verilmeyen devlet başkanına siyasi açıdan sorumluluk yüklemek mümkün değildir. Parlamenter sistemlerde devlet başkanı milletin birliğini temsil eden sembolik bir makam olarak görülmelidir. "Devlet başkanı, devletin sürekliliğini somutlaştırır, iktidarın kullanılmasına katılmaz. Bunun tarihsel kökeni, hükümdarın aktif politika içerisinde yer almamasıdır."

anayasa hukukunda karşı imza kuralı olarak adlandırılmaktadır.

Teziç ise parlamenter sistemin temel özelliklerini 4 başlık altında sıralamaktadır.

Yürütmenin iki başlılığı,

Devlet başkanının siyasi sorumsuzluğu,

Bakanlar kurulunun sorumluluğu,

Yürütmenin yasamayı feshi.³⁶

Onar'ın ayırımında yürütmenin iki başlılığı ayrıca sayılmasa da devlet başkanının sorumsuz olmasının otomatikman yürütmenin iki başlılığı anlamına geleceğini belirtmiştik. Burada karşımıza çıkan yeni ölçüt yürütmenin yasamayı feshi yetkisidir. Parlamenter rejimlerde yürütme yasama organı içerisinde çıkıp yasamaya karşı sorumlu olduğu için yasama organı güvensizlik oyu aracılığıyla istediği zaman hükümeti düşürebilir. Yasama ve yürütme erklerinin dengesine dayanan parlamenter rejim de yasamanın elindeki bu yetkiyi dengelemek amacıyla yürütmeye de belirli şartlar gerçekleştiğinde yasamayı feshetme yetkisi verilmiştir. Bu yetkinin kullanılması ise genellikle yürütmenin devlet başkanı kanadına hasredilmiştir. Özellikle parlamento içerisinde bir hükümet kurulamaması durumunda ortaya çıkan

krizi aşmak açısından bu yetkinin tanınması, sistem tıkanıklıklarını aşmak açısından bir zarurettir.

Özбудun; parlamenter rejimin ayırıcı unsurlarını şu şekilde saymıştır:

Bakanlar Kurulunun yasama organı önündeki siyasal sorumluluğu

Yürütme organının yasama organını fesih yetkisi

Siyasal bakımdan sorumsuz devlet başkanı

Sorumsuz devlet başkanının, yetkisiz olması.³⁷

Tüm bu ölçütleri göz önüne alıp; parlamenter sistemin genel özellikleri ile tasvir edecek olursak karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır. Her demokratik sistemde olduğu gibi halk tarafından seçilmiş bir yasama organının varlığı parlamenter sistemde de olmazsa olmazdır. Bunun hemen akabinde yürütme erkinin yasama organı tarafından şekillendirildiğini ve yürütme erkinin yasama organına karşı sorumlu olduğunu belirtmek gerekir. Yürütme kuruluş aşamasında; yasama

organından güvenoyu almak durumunda olduğu gibi yasama yani meclis yürütmeye olan güvenini yitirdiği takdirde güvensizlik oyu ile yürütmeyi görevden uzaklaştırabilir. Bunun yanında yasama meclisi; soru, meclis araştırması, gibi yöntemlerle yürütmeyi denetleme işlevini de yerine getirir.

Yasama erkine verilen bu yetkiler karşılığında yürütmeye de yasama organını feshetme yetkisi verilmiştir. Aslında parlamenter sistemi meclis hükümeti sisteminden ayıran önemli noktaların başında da yürütmenin yasamayı feshetme yetkisi gelmektedir. Yasamanın elindeki bu yetkilerine karşılık olarak yürütmeye tanınan bu yetkiyle yasama ile yürütme erkleri arasında bir denge sağlanmaya çalışılmıştır. Günümüz parlamenter rejimlerinde yasama meclisini feshetme yetkisi genellikle yürütmenin sorumsuz kanadı olan devlet başkanına tanınmaktadır. Bu yetki de büyük çoğunlukla bazı şartların gerçekleşmesi hususuna bağlanmıştır. Örneğin 1982 Anayasasının “Türkiye Büyük Millet Meclisi Seçimlerinin Cumhurbaşkanınca Yenilenmesi” başlığını taşıyan 116. maddesi belirli şartların gerçekleşmesi durumunda Cumhurbaşkanının seçimleri yenileyebileceğini düzenlemiştir.

Her demokratik sistemde olduğu gibi halk tarafından seçilmiş bir yasama organının varlığı parlamenter sistemde de olmazsa olmazdır. Bunun hemen akabinde yürütme erkinin yasama organı tarafından şekillendirildiği ve yürütme erkinin yasama organına karşı sorumlu olduğunu belirtmek gerekir.

Parlamenter rejimlerin bir başka ayırım noktası da iki başlı yürütmedir. Yürütmenin birinci kanadı olarak yetkisiz ve sorumsuz olan devlet başkanı ve ikinci kanadı olarak da esas sorumlu ve yetkili organ hükümettir. Yetkisiz ve sorumsuz olan devlet başkanı aslında milletin birliğini ve sürekliliğini temsil eden sembolik bir makamdır. Bu nedenle yetkili olduğu işlemlerde dahi karşı imza gereği olarak başbakan ya da ilgili bakan tarafından imza edilir. Yürütmenin birinci kanadı olan devlet başkanı soy esasına dayanarak gelen bir monark olabileceği gibi meclis tarafından seçilmiş bir cumhurbaşkanı da olabilir. Bu husus devlet başkanının yetkisiz ve sorumsuz olma özelliğini etkilemez. Fakat yetkileri sembolik olmakla beraber cumhurbaşkanı halk tarafından doğrudan seçimle iş başına getiriliyorsa bu durumda artık klasik parlamenter sistemden bahsedemeyiz. Bu sistem Başkanlı Parlamenter Sistem olarak adlandırılmaktadır.³⁸ 2007 yılında anayasada yapılan değişiklik sonrası ülkemizin de bu sisteme dönüştüğünü savunanlar olduğu gibi yarı-başkanlık sistemine geçildiği de ileri sürülmektedir.

“Devlet idaresi alanlarından her birine giren görevler bağımsız bir memurlar heyetine bırakılmalıdır ve sistemin mükemmel hâle gelmesi bu kuvvetleri ayırıp bölen çizgilerin açık olarak belirlenmesiyle mümkündür. Her biri kendine vücut veren kanun gereğince yalnız kendi alanına giren yetkileri kullanmakla kayıtlı tutulmalıdır.”

C- Başkanlık Sistemi

Kuvvetler ayrılığı ilkesinin en sert şekilde uygulandığı sistemdir. Klasik anlamda sadece Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) uygulanmaktadır.³⁹ Bu nedenle ilgili sistem analiz edilirken genellikle ABD ve sistemin bu ülkedeki gelişim süreci irdelenmektedir.⁴⁰ Bu sistemde parlamento halk tarafından seçildiği gibi yürütme yani başkan da doğrudan halk tarafından seçilir. Bir başka deyişle çifte meşruluk söz konusudur. Bu sistemin temelinde yatan, birey hak ve özgürlüklerini devlete karşı korumak için devlet gücünü parçalara ayırma fikridir. ABD Federal Yüksek Mahkemesi 1880 tarihli Kilbourne ve Thompson kararında başkanlık sistemini şu şekilde tarif etmiştir:

“Devlet idaresi alanlarından her birine giren görevler bağımsız bir memurlar heyetine bırakılmalıdır ve sistemin mükemmel hâle gelmesi bu kuvvetleri ayırıp bölen çizgilerin açık olarak belirlenmesiyle mümkündür. Her biri kendine vücut veren kanun gereğince yalnız kendi alanına giren yetkileri kullanmakla kayıtlı tutulmalıdır.”⁴¹

Bunun yanında başkanlık sisteminin klasik örneği olan ABD incelenirken ülkenin federal yapılı bir devlet olduğunu ve çift meclisli bir yasama organının varlığını akıldan çıkarmamak gerekir. Çift meclisli yapı federalizmin zorunlu koşullarından olmakla beraber federal olmayan bazı devletlerde de çift meclisli yasama organlarına rastlamaktayız. Bu tip devletlerde çift meclisli bir yapıya gidilmesinin nedeni, devlet erklerinin sınırlandırılması ihtiyacıdır.⁴² Bu doğrultuda

ülkemizde de 1961 Anayasası ile çift meclisli bir yasama organı sisteminin kabul edildiği bilinmektedir.

Başkanlık sisteminin en belirgin özelliklerinin başında doğrudan halk tarafından seçilen bir yürütme organının varlığı gelmektedir.⁴³ Unutulmamalıdır ki başkanlık sisteminde yürütme organı denildiğinde akla başkan, başkan denildiğinde ise yürütme organı gelmelidir. Yürütme, parlamenter rejimlerde olduğu gibi yasama organı tarafından değil doğrudan halk tarafından göreve getirilir. Bu bağlamda da meşruluk açısından biçimsel olarak hem yasama hem de yürütme eşittir. İkisi de meşruluğunu doğrudan halktan alır. Bu nedenle ne yasama organı yürütme organını görevden düşürebilir ne de yürütme yani başkan

yasama organını feshedebilir. Yasamanın başkanı görevden alması çok nadir olarak başvurulmuş bir düzenleme olan “*Impeachment*” yetkisi ile mümkün olabilir fakat bu kurum ülkede daha hiç başarıyla sonuçlanmamıştır.⁴⁴

Parlamente sistemlerinde (yarı başkanlık sistemi de dâhil) yürütme iki başlı olduğu hâlde (devlet başkanı ve hükümet), başkanlık sisteminde yürütme tek başlıdır. Yürütme erkinin tüm yetkileri başkanda toplanmıştır. Yürütme erkinin başı ve tek yetkili kişisi başkandır. Parlamento sistemindeki bakanların işlevini başkanlık sisteminde sekreterler alır. Fakat sekreterler ile bakanlar arasında da ciddi farklılıklar vardır. Bakanlar siyasi yönden meclise sorumlu oldukları hâlde sekreterler başkana karşı sorumludurlar. Fakat unutulmamalıdır ki sekreterler siyaset üretmekten ziyade başkanın bir nevi memurlarıdır ve başkanın siyasetini uygulamakla yükümlüdürler. Başkan herhangi bir sekreteri azledip yerine yenisini derhal atayabilir.⁴⁵ Üstün oy ve karar yetkisi yalnız başkana aittir. ABD başkanı *Lincoln*'ün 7 sekreteri ve kendisinin katıldığı bir oylamada 7 sekreterin hayır kendisinin evet oyu vermesi sonrasında; “*7 hayır 1 evet evetler kazanır*” sözü aslında sistemde başkan ve sekreterler arasındaki ilişkiyi anlatmaya yeterlidir.⁴⁶

Başkanın bir başka önemli yetkisi ise kendisini yasama sürecinde göstermektedir. Başkanın her ne kadar yasa teklif etme yetkisi olmasa da parlamentonun yapmış olduğu yasaları beğenmemesi sonucunda zorlaştırıcı veto yetkisi mevcuttur. ABD’de başkan veto hakkını kullandığında bu vetonun kaldırılması ancak her iki yasama meclisinin 2/3 oy çoğunluğuyla mümkündür. Senato ise bu yetkilere karşılık başkanın sekreterlerini belirlemek için yaptığı atamaları, yüksek mahkemeye seçtiği yargıçları ve dış ilişkilerdeki anlaşmaları onaylama yetkisine sahiptir.⁴⁷

Başkanın yapmış olduğu işlemler her demokraside olması gerektiği gibi yargı denetimine tabidir. İdarenin işlemlerinin yargı denetimine tabi

Parlamente sistemlerinde (yarı başkanlık sistemi de dâhil) yürütme iki başlı olduğu hâlde (devlet başkanı ve hükümet), başkanlık sisteminde yürütme tek başlıdır. Yürütme erkinin tüm yetkileri başkanda toplanmıştır. Yürütme erkinin başı ve tek yetkili kişisi başkandır. Parlamento sistemindeki bakanların işlevini başkanlık sisteminde sekreterler alır. Fakat sekreterler ile bakanlar arasında da ciddi farklılıklar vardır. Bakanlar siyasi yönden meclise sorumlu oldukları hâlde sekreterler başkana karşı sorumludurlar. Fakat unutulmamalıdır ki sekreterler siyaset üretmekten ziyade başkanın bir nevi memurlarıdır ve başkanın siyasetini uygulamakla yükümlüdürler. Başkan herhangi bir sekreteri azledip yerine yenisini derhal atayabilir. Üstün oy ve karar yetkisi yalnız başkana aittir. ABD başkanı *Lincoln*'ün 7 sekreteri ve kendisinin katıldığı bir oylamada 7 sekreterin hayır kendisinin evet oyu vermesi sonrasında; “*7 hayır 1 evet evetler kazanır*” sözü aslında sistemde başkan ve sekreterler arasındaki ilişkiyi anlatmaya yeterlidir.

Özetleyecek olursak başkanlık sistemi klasik örneğini ABD uygulamasında göstermektedir ve bu uygulamadaki düzenlemeler ile doğrudan bağlantılıdır. Başkanlık sisteminin temel ayırıcı unsurları; halk tarafından doğrudan seçilen tek başlı yürütme, sert kuvvetler ayrılığı ilkesinin uygulanması, başkana tanınan geniş yetkilerde bulunmaktadır. Amerika'da kurulan yasama yürütme dengesi, "checks and balance" sistemi sayesinde demokratik bir hal alan başkanlık sistemi, Güney Amerika ülkelerindeki uygulamalarında ise çoğunlukla diktatörlükle sonuçlanmıştır. Bunun sebabini ise bu sistemlerdeki genel vasfın yürütmenin üstünlüğüne dayanmasıdır.

olması demokrasiler açısından olmazsa olmazdır. Başkan da başkanlık sisteminde yürütmenin ve idarenin başı olduğuna göre onun işlemlerinin yargı denetimi dışında tutulması düşünülemez.

Burada bir parantez açarak ABD' de uygulanan seçim sistemine de değinmek gerekir. ABD başkanlık seçimi iki dereceli bir sisteme tabidir. Bunun yanında ikinci seçmenler eyaletlerin vekil sayısına orantılı bir şekilde dağıtılmıştır. Fakat her federe devlette en çok oyu alan parti o federe devletteki tüm ikinci seçmenlere sahip olur. Bu durumda ülke genelinde daha çok oy alan kişinin değil ondan daha düşük oy alan kişinin başkan olmasının yolunu açar. Bu sistemin getirdiği sonucu şu örnek çok güzel açıklayacaktır. 1948 seçimlerinde California, Illinois ve Ohio devletlerinde Demokrat Parti 5.353.533 oy alırken Cumhuriyetçi Parti 5.289.163 oy almıştır. Bu sonuç sonrası arada sadece 64.370 oy fark olmasına rağmen ikinci seçmen sayısı toplamı olan 78 ikinci seçmenin tamamını Demokrat Parti kazanırken Cumhuriyetçi Parti ise hiç ikinci seçmen kazanamamıştır.⁴⁸

Özetleyecek olursak başkanlık sistemi klasik örneğini ABD uygulamasında göstermektedir ve bu uygulamadaki düzenlemeler ile doğrudan bağlantılıdır. Başkanlık sisteminin temel ayırıcı unsurları; halk tarafından doğrudan seçilen tek başlı yürütme, sert kuvvetler ayrılığı ilkesinin uygulanması, başkana tanınan geniş yetkilerde bulunmaktadır. Amerika'da kurulan yasama yürütme dengesi, "checks and balance" sistemi sayesinde demokratik bir hal alan başkanlık sistemi, Güney Amerika ülkelerindeki uygulamalarında ise çoğunlukla diktatörlükle sonuçlanmıştır. Bunun sebabini ise bu sistemlerdeki genel vasfın yürütmenin üstünlüğüne dayanmasıdır.⁴⁹

D- Diğer Sistemler

Klasik hükümet sistemlerinin meclis hükümeti sistemi, parlamenter sistem ve başkanlık sistemi olarak sınıflandırıldığını belirtmiştik.⁵⁰

Fakat değişik ülkelerde ortaya çıkan yeni uygulamalar yeni hükümet sistemleri tasnifini de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda da özellikle parlamenter sistem ile başkanlık sistemi arasında karma ve kendisine has bir görünüm sergileyen yarı başkanlık sisteminin dördüncü bir hükümet şekli olarak kabul edilmesi gerekir. Bunun yanında ise özellikle *Lijphart*'ın meclis hükümeti sistemini dışarıda bırakarak hükümet sistemlerini

1. Parlamenter Sistem,
2. Başkanlı Parlamenter Sistem,
3. Yarı Başkanlık Sistemi,
4. Başkanlık Sistemi,
5. Süper başkanlık sistemi,

olarak sınıflandırması da özellikle son yıllarda çok ciddi olarak kabul gören ayrımların başında gelmektedir.⁵¹

Yarı-başkanlık rejimi, parlamenter sistemin temel özelliklerini sürdüren, ancak Cumhurbaşkanını halkın seçmesiyle başkanlık sistemine de yaklaşan bir sistemdir.⁵² Bu türün en tipik örneği, 1958 tarihli Beşinci Fransız Cumhuriyet Anayasasıdır.⁵³ Yarı başkanlık sistemini getiren 1958 Fransız Anayasasının parlamenter sistemden ayrıldığı bazı noktalar şunlardır:

- Cumhurbaşkanının bazı işlemlerinin karşı imza kuralı dışında tutulması
- Cumhurbaşkanı bakanlar kurulu tarafından kabul edilen kanun hükmünde kararname ve kararnameleri isterse imzalamayabilir. Yani klasik parlamenter sistemin aksine burada cumhurbaşkanı bir nevi onay makamı olarak düşünülmüştür.
- Cumhurbaşkanı bakanlar kurulu toplantılarına katılır ve toplantılara başkanlık eder
- En önemli fark ise Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesidir.⁵⁴

Bunun yanında yarı başkanlık sisteminin parlamenter sistemden tamamen farklı olduğunu da söylemek mümkün değildir. Çünkü yarı başkanlık sisteminde de meclise karşı siyasal bakımdan sorumlu bir bakanlar kurulu vardır. Bununla beraber başkanlık sisteminde de ayrılır. Çünkü bu sistemde yürütme başkanlık sisteminde olduğu gibi tek başlı değildir çift başlıdır.

Yarı başkanlık sistemi dışında *Lijphart*'ın ayrımında parlamenter sistemin bir türevi olan başkanlı parlamenter sistem vardır. Bu sistem kabaca parlamenter sistemin tüm özelliklerini aynen koruyarak sadece sembolik yetkileri olan cumhurbaşkanının meclis tarafından değil de doğrudan halk tarafından seçilmesi üzerine kurulmuştur.⁵⁵ Yani yarı başkanlık sisteminden bir unsur almasına rağmen klasik parlamenter sistemin tüm unsurlarını hâlâ taşımaktadır. Bu sistem günümüzde İrlanda, Bulgaristan ve Slovakya'da uygulanmaktadır.⁵⁶

Lijphart'ın yaptığı ayırmada karşımıza çıkan son sistem ise süper başkanlık sistemidir. Bu sistem de tipik başkanlık sisteminin tüm özelliklerini taşımakla beraber başkana tanınan yetkiler başkanlık sisteminin çok ötesindedir. Öyle ki devlet başkanının parlamentoyu fesih ve hükümeti azil yetkileri vardır. Hükümet parlamento ile birlikte devlet başkanına karşı da sorumludur. Bu sisteme örnek olarak Alman Weimar Cumhuriyeti'ndeki uygulama gösterilmekle beraber günümüzde Rusya Federasyonu'ndaki sistemin de bu sisteme yaklaştığı görülmektedir.

*Lijphart'ın yaptığı ayırmada karşımıza çıkan son sistem ise süper başkanlık sistemidir. Bu sistem de tipik başkanlık sisteminin tüm özelliklerini taşımakla beraber başkana tanınan yetkiler başkanlık sisteminin çok ötesindedir. Öyle ki devlet başkanının parlamentoyu fesih ve hükümeti azil yetkileri vardır. Hükümet parlamento ile birlikte devlet başkanına karşı da sorumludur. Bu sisteme örnek olarak Alman Weimar Cumhuriyeti'ndeki uygulama gösterilmekle beraber günümüzde Rusya Federasyonu'ndaki sistemin de bu sisteme yaklaştığı görülmektedir.*⁵⁷

II- Türkiye'nin Hükümet Sistemi

Tecrübeleri

Ülkemiz ilk anayasasına 1876 Kanun-i Esasi ile kavuşmuş ve bunun sonucu olarak da parlamento kurulmuştu. Fakat bu anayasada padişahın olağan dışı yetkileri hâlâ mevcuttu. Yine de Kanun-i Esasi parlamentonun düzenlenmesi ile padişahın yetkilerini kısıtlayan bir metin olduğundan dolayı parlamenter rejime geçiş için önemli bir merhâle olmuştur. 1909 yılında Kanun-ı Esasi da yapılan değişiklik sonrası yürütme ve yasama organlarını yeniden düzenleyerek kuvvetler ayrılığını yumuşak, işbirliğine dayalı, ama yasama ağırlıklı bir biçimde değiştirmiş, klasik parlamenter hükümet sistemi getirmiştir.⁵⁸

1921 Teşkilat-ı Esasi ise 1924 Anayasasına kadar devam edecek Meclis Hükümeti sistemini benimsemiştir. İlgili anayasanın 2. maddesi: "İcra kudreti ve teşri selahiyeti milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisi'nde tecelli ve temerküz eder." Şeklindedir. Bu ifade hem kuvvetler birliğinin hem de meclis hükümeti sisteminin benimsendiğinin göstergesidir. Bu nedenle 1921 Anayasası Meclis Hükümeti Sisteminin tipik örneği olarak kabul edilmektedir.⁵⁹ Bununla beraber Cumhuriyetin ilanı ile gerçekleştirilen anayasa değişikliği ile anayasanın 12. maddesi "*Başbakan, Cumhurbaşkanı tarafından ve meclis üyeleri*

arasından seçilir. Diğer bakanlar başbakan tarafından gene meclis üyeleri arasından seçildikten sonra, tümü cumhurbaşkanı tarafından meclisin onayına sunulur.” şeklinde düzenlenmiştir. Bu değişikliklerle meclis hükümeti sisteminden parlamenter hükümet sistemine yaklaşılmıştır.

1924 Anayasası ise meclis hükümeti sistemi özelliğini devam ettirmekle birlikte parlamenter sisteme benzeyen düzenlemelere de yer verdiği için genel görüş bu sistemin karma bir sistem olduğu yönündedir.⁶⁰ Bu sistem “kuvvetler birliği ve görevler ayrılığı” olarak da ifade edilmiştir.⁶¹ Bu anayasa iki başlı ve siyasi sorumluluğu olan bir yürütme öngörmesine rağmen; hukuki planda meclis hükümeti sistemi özelliğinin daha ağır bastığı, fakat siyasi planda parti mekanizması nedeniyle, meclis çoğunluğu içinden çıkan yürütmenin, kendi çoğunluğuna egemen olmasının yürütmenin sürekli üstünlüğüne neden olduğu da söylenmiştir.⁶² 1961 Anayasası ise getirdiği düzenlemeler dikkate alındığında yasamanın belirli bir üstünlüğüne dayanan bir parlamenter rejimdir.⁶³

1982 Anayasası, Cumhurbaşkanına klasik parlamenter rejimlerdeki devlet başkanının rolünü hayli aşan bir mevki vermiş olmakla beraber, Anayasada parlamenter rejimin en önemli ve tanımlayıcı unsuru olan, hükümetin parlamento karşısındaki siyasal sorumluluğu aynen korunmuştur.⁶⁴ Bununla beraber 1982 Anayasası getirdikleri bir takım değişikliklerle 1961 Anayasasından farklı olarak başbakana da fazladan bir takım yetkiler vermiştir. Fakat bu durumu klasik parlamenter sistemden sapmadan ziyade “Rasyonelleştirilmiş Parlamenterizm” olarak kabul etmek gerekir.⁶⁵

1982 Anayasası klasik parlamenter sistemlerde eşine rastlanılmayacak bir şekilde cumhurbaşkanına çok fazla yetkiler tanımış ve bu durum da sistemin parlamenter sistemden çok bir yarı başkanlık sistemi olduğu hususunda haklı eleştirilere yol açmıştır. Bu tartışmalar sürerken Ekim 2007 Referandumu ile yetkileri bir hayli geniş

Ülkemiz ilk anayasasına 1876 Kanun-i Esasi ile kavuşmuş ve bunun sonucu olarak da parlamento kurulmuştur. Fakat bu anayasada padişahın olağan dışı yetkileri hâlâ mevcuttu. Yine de Kanun-i Esasi parlamentonun düzenlenmesi ile padişahın yetkilerini kısıtlayan bir metin olduğundan dolayı parlamenter rejime geçiş için önemli bir merhale olmuştur. 1909 yılında Kanun-ı Esasi da yapılan değişiklik sonrası yürütme ve yasama organlarını yeniden düzenleyerek kuvvetler ayrılığını yumuşak, işbirliğine dayalı, ama yasama ağırlıklı bir biçimde değiştirmiş, klasik parlamenter hükümet sistemi getirmiştir. 1921 Teşkilat-ı Esasi ise 1924 Anayasasına kadar devam edecek Meclis Hükümeti sistemini benimsemiştir. İlgili anayasanın 2. maddesi: “İcra kudreti ve teşri selahiyeti milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisi’nde tecelli ve temerküz eder.” Şeklinde dir. Bu ifade hem kuvvetler birliğinin hem de meclis hükümeti sisteminin benimsendiğinin göstergesidir. Bu nedenle 1921 Anayasası Meclis Hükümeti Sisteminin tipik örneği olarak kabul edilmektedir

1924 Anayasası ise meclis hükümeti sistemi özelliğini devam ettirmekle birlikte parlamenter sisteme benzeyen düzenlemelere de yer verdiği için genel görüş bu sistemin karma bir sistem olduğu yönündedir. Bu sistem “kuvvetler birliği ve görevler ayrılığı” olarak da ifade edilmiştir.

olan cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi öngörülmüştür.

III- Başkanlık Sistemi Tartışmaları ve

Sonuç

Ülkemiz açısından parlamenter sistemin mi yoksa başkanlık sisteminin mi daha faydalı olabileceği hususu tartışılmalıdır. Bu tartışmayı yaparken ülkemizin tarihsel birikimi, demokrasi tecrübeleri, hükümet sistemlerinin temel özellikleri, devlet ve toplumumuzun nitelikleri gibi birçok hususu göz önüne almak gerekir.

Ekim 2007 Referandumu sonrasında ülkemizde cumhurbaşkanı artık parlamento tarafından değil; doğrudan halk tarafından seçilmektedir. Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ilk aşamada çifte meşruluğu sağlaması açısından olumlu karşılanabilir. Lakin biraz detaylıca analiz edildiği zaman bu durumun sistem açısından birçok risk taşıdığı görülecektir. Her şeyden önce cumhurbaşkanı seçilmek için adaylar

bir takım projeler geliştirecekler, politik söylemlerde bulunacaklar ve halktan oy isteyeceklerdir. Bununla beraber adayların tek başlarına ülke geneline yönelik bir seçim propagandası yapmaları teorikte mümkün görünse de pratikte pek mümkün olmayacaktır. Bu nedenle de açık veya gizli anlaşmalar yapılacak ve seçimlere gidilecektir. Bu durumda da cumhurbaşkanı parlamenter sistemin genel özelliği olan tarafsızlık vasfını yitirecektir.⁶⁶ Sonuç olarak seçilen adaya oy vermeyen seçmenin ilgili kişiye soğuk bakacaklarını ve kendilerini temsil etmediği yönünde bir hissiyat içerisinde olacaklarını kabul etmek gerekir. Bu durumda da cumhurbaşkanının milletin birliğini ve tamamını temsil etmesini zorlaştıracaktır.

Bu sakıncaların yanında doğrudan halk tarafından göreve getirilen cumhurbaşkanı ile meclis tarafından güvenoyu ile görevini idame ettiren başbakan arasında ciddi bir meşruiyet kavgası yaşanabilir. Bu tip durumlarda cumhurbaşkanı doğrudan doğruya halk tarafından sağlanan meşruiyetine güvenerek hükümet politikaları dışında bir takım politikalar geliştirip ülke yönetiminde söz sahibi olmayı isteyebilir. Bu talep çift başlı yürütme içinde çok ciddi bir çatlak gündeme getirecek ve ülke bir kriz ortamına sürüklenecektir. Siyasi uzlaşma kültürünün yok denecek kadar az olduğu toplumumuzda bu kutuplaşma meclise, bürokrasiye hatta topluma sıçramak suretiyle içinden çıkılmaz bir karmaşaya sebep olabilir. Zaten klasik parlamenter sistemlere nazaran cumhurbaşkanına bir hayli geniş yetkiler veren 1982 Anayasasına bir de cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi

hususunu eklemekle sistem ülkemiz açısından pek çok sorunu da beraberinde getirecektir.

Ülkemizde gündeme taşınan bir başka husus ise tam anlamıyla başkanlık sistemine geçilmesidir. Başkanlık sistemi; yasama ve yürütme erklerinin sert ayrılığına dayanması noktasında temel hak ve özgürlükler bağlamında çok ciddi bir güvence taşıyor olsa da bu sistemin amacına uygun olarak demokratik kurallar içerisinde uygulanması ABD dışında pek mümkün olmamıştır. Kanımızca bu sistemin ABD de başarılı olarak uygulanması altında yatan en önemli faktörlerin başında ülkenin federal yapılı bir devlet olmasıdır. Bu sayede federal başkanın ve kongrenin yetkileri zaten federe devlet ve parlamentoların yetkileri ile sınırlanmıştır. Bunun yanında ülke siyasi yaşamına aralarındaki görüş farklılığı sert olmayan iki parti egemendir. Bu durum yansımaları şu şekilde göstermektedir. Partinin adayı devlet başkanı seçilen partinin kongre üyeleri; gerekli durumlarda diğer parti ile aynı safa geçerek olumsuz oy kullanabilir ve böylece başkanın her istediği metni kanunlaştırmasının önünü alabilirler. Böylece sistemin bir diktatörlüğe dönüşmesi önlenecektir.

Tüm bunlara ek olarak Amerikan Halkının demokrasi kültürünün de bu sistemin iyi olarak işleminde çok ciddi katkıları olduğu açıktır. Fakat unutulmamalıdır ki başkanlık sisteminin Afrika ve Güney Amerika uygulamalarında çok ciddi sorunlar yaşanmış ve başkanlık sistemler olarak adlandırılan ve diktatörlüğe giden süreçler yaşanmıştır. Yani başkanlık sistemi özellikle yürütmenin aşırı güçlenmesi durumunda diktatörlük rejimlerine kapı aralamaktadırlar.

Ülkemiz açısından bakılacak olursa özellikle üst üste tek parti iktidarları döneminde bu sistemin sürekli gündeme getirilmesine şüphe ile yaklaşmak gerekir. Başkanlık sisteminin yürütmenin istikrarı ve tek başlılığı, hızlı karar alma ve uygulama açısından önemli artıları olmakla beraber çok ciddi sıkıntıları da beraberinde getirmesi mümkündür. Özellikle yürütme erkinin güçlü olması ve yasama karşısında sorumsuzluğu sonucunda diktatörlük yönetimine kayması mümkündür. Özellikle başkan ile parlamento çoğunluğunun aynı siyasi görüşteki kimselerde toplanması durumunda ise bu tehlike kendisini çok daha ciddi bir şekilde gösterecektir.

1982 Anayasası klasik parlamenter sistemlerde eşine rastlanılmayacak bir şekilde cumhurbaşkanına çok fazla yetkiler tanımış ve bu durum da sistemin parlamenter sistemden çok bir yarı başkanlık sistemi olduğu hususunda haklı eleştirilere yol açmıştır. Bu tartışmalar sürerken Ekim 2007 Referandumu ile yetkileri bir hayli geniş olan cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi öngörülmüştür.

Tüm bunlara ek olarak Amerikan Halkının demokrasi kültürünün de bu sistemin iyi olarak işlemede çok ciddi katkıları olduğu açıktır. Fakat unutulmamalıdır ki başkanlık sisteminin Afrika ve Güney Amerika uygulamalarında çok ciddi sorunlar yaşanmış ve başkancı sistemler olarak adlandırılan ve diktatörlüğe giden süreçler yaşanmıştır. Yani başkanlık sistemi özellikle yürütmenin aşırı güçlenmesi durumunda diktatörlük rejimlerine kapı aralamaktadırlar.

Türkiye'nin parlamenter rejim tecrübesi bir günde kenara atılacak gibi değildir. Fakat 1982 Anayasası bazı kaygılardan dolayı cumhurbaşkanına kabul edilemeyecek derecede yetkiler vermiş ve bu durumda sık sık siyasi krizlere neden olmuştur. Bu yanlış düzeltilmek yerine günlük siyasi çekişmelerin bir sonucu olarak üzerinde hiç düşünülmeden 2007 referandumu ile cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin önü açılarak sistem daha da karmaşık bir hâle getirilmiştir.

Son olarak da artık ülkenin tamamen başkanlık sistemine geçmesi tartışılmaktadır. Ancak başkanlık sisteminin ülkemizde zaten çok güçlü olan yürütmeyi daha da güçlendirmesi ve diktatörlük sistemine kayması ihtimali gözden kaçırılmamalıdır. Bunun yanında başkanlık sisteminin ABD'de olduğu gibi uygulanması zaten mümkün değildir. Çünkü ABD federal bir devlet olmasına rağmen Türkiye Cumhuriyeti ise üniter yapılı bir devlettir. Üniter yapı ile başkanlık sistemini aynı anda yürütebilecek bir başkanlık sistemi oluşturmak ne derece mümkündür bu husus tartışmalıdır. Kaldı ki yapılan kamuoyu araştırmaları halkın başkanlık sistemine sıcak bakmadığını ortaya koymaktadır.⁶⁷

Sonuç olarak çok daha ciddi bir tecrübeye sahip olduğumuz parlamenter sistem terk edilmemeli ve sistemin daha verimli işlemesi için gereken düzenlemeler yapılmak suretiyle yola devam edilmesi ülkemiz açısından daha yararlı

görölmektedir. Aksi takdirde nasıl bir başkanlık sistemi olacağı hususu bir yana geçilen yeni sisteme devlet mekanizmalarının uyum süreci dahi yıllar alacak ve ülkemiz suni tartışmalarla vakit kaybederek esas olarak üzerine eğilmesi gereken gelişmelerde uzaklaşmış olacaktır.

- 1 ONAR, kısaca anayasa tanımını şu şekilde yapmıştır. "Anayasalar devletin temel kuruluşunu ve kişilerin temel hak ve özgürlüklerini belirleyen kurallar bütünü olarak tanımlanabilir."
ONAR, Erdal Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler, AÜHF Yayınları, s. 11.
- 2 "Anayasacılık; devlet iktidarını hukukla ve yazılı bir anayasa ile sınırlama amacı güden modern bir düşüncedir. Bu düşüncenin nihai amacı ise devlet iktidarını sınırlamak yoluyla birey özgürlüklerini güvence altına almaktır."
ERDOĞAN, Mustafa (2005), Anayasa Hukuku, Ankara: Orion Yayınevi, 3.B, s. 37.
- 3 "Anayasacılık akımının ortaya çıktığı 18.yy. sonlarından bu yana, en azından hürriyetçi demokrasilerde anayasanın fonksiyonel anlamı onun devlet iktidarının sınırlanmasına yarayan bir araç olmasıdır."
ÖZBUDUN, Ergun (2005), Türk Anayasa Hukuku, Ankara: Yetkin Yayınları, 8.B, s. 40.
- 4 "Kuvvetler ayrılığı doktrini, devletin üç fonksiyonundan (yasama, yürütme ve yargı) her birinin, devletin ayrı bir kurumuna emanet edilmesi gerektiğini ileri sürer. Amacı, despotizmi uzak tutacak ve özgürlüğü savunacak şekilde devlet gücünü parçalara ayırmaktır. "
HEYWOOD, Andrew, Siyaset (Politics), Adres Yayınları, Ankara 2007, s. 452.
"İktidarın ılımlı hâle getirilmesi yönündeki arayışta erkler ayrılığı ilkesini ilk formüle eden düşünürlerde (Locke, Montesquieu, Rousseau) asıl hedef, uyruğun haklarının güvence altına alınmasını sağlamaktır. Tebaanın korunması, devlet iktidarının parçalara ayrılmasını gerekli kılar." bk. KABOĞLU, İbrahim Ö. , Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar), Legal, İstanbul 2009, B. 5, s. 130.
- 5 TEZİÇ, Erdoğan Anayasa Hukuku, İstanbul: Beta, Ekim 2005, B.10, s.383.
- 6 GÖNENÇ, Levent (2007), Hükümet Sistemi Tartışmalarında "Başkanlı Parlamenter Sistem" Seçeneği, Güncel Hukuk, S. 44, s.39-43
GÖZLER, Kemal (2004), Anayasa Hukukuna Giriş, Dördüncü B., Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, s. 82-110'dan alınmıştır. (www.anayasa.gen.tr/hsistemleri.htm. Erişim Tarihi: 10.03.2011)
- 7 TEZİÇ, s. 392, dipnot 77. ONAR, Erdal, "Türkiye'nin Başkanlık ya da Yarı-Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli midir?" Türkiye Barolar Birliği, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 77, Ankara, Nisan 2005.
- 8 Başkanlık sistemi tartışmalarını özellikle cumhurbaşkanı olduğu dönemde Turgut Özal ve Süleyman Demirel ülke gündemine taşımışlardır.
- 9 GÖZLER, s. 84, tablo: 9. 1.
Aynı ayırım için bk. TUNÇ, Hasan – YAVUZ, Bülent, Avantaj ve Dezavantajlarıyla Başkanlık Sistemi, TBB Dergisi, S. 81, Y. 2009.
- 10 Aynı ayırım için bk. ÖZBUDUN, s. 329.
- 11 ESEN, Bülent Nuri, Anayasa Hukuku Genel Esaslar, Ankara, 1970, s.486-487.
- 12 TUNÇ – YAVUZ.
- 13 GÖNENÇ, dipnot no:2.
Gönenç ilgili makalesinde Meclis Hükümeti Sistemini dışarıda bırakmış ve Matthew Soberg Shugart ve John M. Carey'in ayırımlarına sadık kalarak hükümet sistemlerini: Parlamenter Sistem, Başkanlı Parlamenter Sistem, Yarı Başkanlık Sistemi, Başkanlık Sistemi ve Süper Başkanlık Sistemi olmak üzere 5'e ayırmıştır. Fakat bu ayırımı da Başkanlı Parlamenter Sistemini Parlamenter Sistemin; Süper Başkanlık Sistemini de Başkanlık Sisteminin değişik bir uygulama biçimi olarak görmekteyiz. Yarı Başkanlık sisteminin ise hem Parlamenter Sistemden hem de Başkanlık Sisteminden tamamen ayrılması nedeniyle yeni bir sistem olarak kabul edilmesi gerekmektedir.
- 14 TUNÇ – YAVUZ, bk. dipnot no: 14.

- 15 İlgili sistemlerin günümüzdeki tipik uygulayıcıları şu ülkelerdir. Meclis Hükümeti Sistemi: İsviçre, Parlamenter Sistem: İngiltere, Başkanlık Sistemi: Amerika Birleşik Devletleri, Yarı Başkanlık Sistemi: Fransa. Öyle ki bu sistemler ile bu ülkeler artık adeta özdeşleşmiştir.
- 16 TEZİÇ, s. 401.
- 17 "...günümüzde batı toplumları içinde, İsviçre, 1999 anayasa değişikliğine rağmen kuvvetler ayrılığına yer vermeyen ve yasama – yürütme yetkilerinin, bir bütün olarak, mecliste toplandığı tek demokratik ülkedir." TEZİÇ, s.393, dipnot no: 79.
İsviçre örneği ayrıntılı bilgi için bk. ESEN, s. 533 – 545.
- 18 GÖZLER.
- 19 ESEN, s.540.
- 20 ESEN, s.542.
- 21 HEYWOOD, s. 449.
- 22 ONAR, Erdal, Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler, s.53, KABOĞLU, s. 131.
- 23 Ayrıntılı bilgi için bkz. ONAR, Erdal, Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler, s. 53-55; ESEN, s. 489 – 532; TEZİÇ, s. 406; DENİZ, Şadiye, Türkiye’de Parlamenter Sistem ve Hükümet Sistemi Tartışmaları, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla 2005, s. 4 – 13.
- 24 ESEN, s. 491.
- 25 ESEN, s. 490.
- 26 ESEN, s.490.
- 27 bk. ESEN, s. 491.
- 28 Ayrıntılı bilgi için bk. KABOĞLU, s. 134 – 135.
- 29 ONAR, Erdal, Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler, s. 55.
- 30 "Parlamenter rejim için geçerli ortak tanım şudur: Hükümetin her an parlamenter çoğunluğun güvenine sahip olması." KABOĞLU s. 131.
- 31 KABOĞLU, İbrahim Ö, s. 132.
- 32 KABOĞLU, s. 132.
- 33 ESEN, s. 492.
- 34 KABOĞLU, s. 131.
- 35 ÖZBUDUN, s. 330, KABOĞLU, s.131.
- 36 TEZİÇ, s. 406-407.
- 37 ÖZBUDUN; Siyasal bakımdan sorumsuz devlet başkanının aynı zamanda iki başlı yürütmeyi de içerdiğini belirtmektedir. Sorumsuz devlet başkanı ifadesi gereğince de devlet başkanının yetkisiz olması sonucuna varılmalıdır çünkü sorumluluk ile yetki paralelliği kamu hukukunun temel ilkelerinden birisidir. ÖZBUDUN, s. 329 – 330.
- 38 Başkanlık Parlamenter Sisteme örnek olarak İrlanda, Bulgaristan ve Slovakya gösterilmektedir. bk. GÖNENÇ.
- 39 TEZİÇ, s. 427.
- 40 Başkanlık Sisteminin kökeni ve ayrıntılı bilgi için bkz. TEZİÇ, s. 427 – 436, KABOĞLU, s. 125 – 129,
- 41 ESEN, s. 547.
- 42 ONAR, Erdal, Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler, s. 77.
- 43 KABOĞLU, s.125.
- 44 Ayrıntılı bilgi için bk. TEZİÇ, s.431, dipnot no: 135.
- 45 GÖNENÇ.

- 46 WEISBERG RICHARD H., Vichy Law & The Holocaust In France, 2013, s. 139.
- 47 KABOĞLU, s. 126. ESEN, s. 569.
- 48 ESEN, s. 567.
- 49 ESEN, s. 548.
- 50 ÖZBUDUN, s. 329.
- 51 Ayrıntılı bilgi için bkz. GÖNENÇ.
- 52 KABOĞLU, s. 135.
- 53 ÖZBUDUN, s. 330.
- 54 ÖZBUDUN, s.331 – 332.
- 55 GÖNENÇ.
- 56 GÖNENÇ.
- 57 GÖNENÇ.
- 58 TANÖR, Bülent, Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, B.17, s. 196.
- 59 ÖZBUDUN, s. 28.
- 60 Bkz. TANÖR, s. 304.
- 61 ÖZBUDUN, s. 31.
- 62 TEZİÇ, s. 401 – 402.
- 63 TANÖR 402.
- 64 ÖZBUDUN, s. 335.
- 65 ÖZBUDUN, s. 336.
- 66 Aynı yöndeki görüş için bk. GÖNENÇ.
- 67 Metropoll Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi'nin "Seçime Giderken Türkiye (II. Bölüm) - Mart 2011" yaptığı kamuoyu araştırmasında ankete katılanların %39.6 başkanlık sistemini desteklerken, %36.9 ise başkanlık sistemine karşı çıkmakta, %22.2'si ise kararsız olduğunu belirtmiştir. Bu anketten de anlaşılacağı üzere halkımızın bu konuda net bir tavır içinde olduğunu söylemek imkânsızdır. <http://www.metropoll.com.tr/report/secime-giderken-turkiye-ii-bolum-mart-2011-2> .

Kaynaklar

BBC TÜRKÇE, <http://www.bbc.co.uk/turkce/> .

DENİZ, Şadiye (2005).Türkiye’de Parlamenter Sistem ve Hükümet Sistemi Tartışmaları, Yüksek Lisans Tezi, Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

ERDOĞAN, Mustafa (2005), Anayasa Hukuku, 3.Baskı Ankara: Orion Yayınevi.

GÖNENÇ, Levent (2007), Hükümet Sistemi Tartışmalarında “Başkanlı Parlamenter Sistem” Seçeneği, Güncel Hukuk, S. 44, s.39-43.

GÖZLER, Kemal (2004), Anayasa Hukukuna Giriş, Dördüncü Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

HEYWOOD, Andrew (2007), Siyaset (Politics), Ankara: Adres Yayınları.

KABOĞLU, İbrahim Ö. (2009), Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar), İstanbul: Legal, B. 5.

METROPOLL STRATEJİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ, <http://www.metropoll.com.tr/> .

ONAR, Erdal Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler, AÜHF Yayınları.

ONAR, Erdal “Türkiye’nin Başkanlık ya da Yarı-Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli midir? ” Türkiye Barolar Birliği, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 77, Nisan 2005.

ÖZBUDUN, Ergun (2005), Türk Anayasa Hukuku, 8.Baskı. Ankara: Yetkin Yayınları.

TEZİÇ, Erdoğan, Anayasa Hukuku, Bası.10. İstanbul: Beta, Ekim 2005.

TUNÇ, Hasan – YAVUZ, Bülent (2009), Avantaj ve Dezavantajlarıyla Başkanlık Sistemi, TBB Dergisi, S. 81, Y.

TANÖR, Bülent, Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, B.17.

MEKSİKA SİYASAL SİSTEMİ TÜRKİYE İÇİN ÖRNEK OLABİLİR Mİ?

DOÇ. DR. BÜLENT YAVUZ*

Giriş

Cumhurbaşkanı Erdoğan, 24 Şubat 2015 tarihinde, muhtarlarla bir araya geldiği toplantıda *“Bizim genlerimizde aslında başkanlık sistemi vardır”* diyerek *“tüm yetkilerin devlet başkanında toplandığı Meksika modelini örnek ver”*¹miştir. Cumhurbaşkanının bu konuşması, başkanlık sistemi tartışmalarını Meksika örneği üzerinden gündeme getirmiştir. Daha önceki tarihlerde ileri sürülen *“Türk tipi başkanlık”* önerisi ve *“alaturka-alafranga başkanlık”* tartışması ile birlikte değerlendirildiği zaman, sistem arayışlarında ciddi bir kafa karışıklığının olduğunu ya da hedeflenen amaca ulaşma yönünde bir algı yönetiminin ortaya konulduğunu söylemek mümkündür.

Acaba Meksika, Türkiye için örnek alınabilecek iyi bir örnek midir? Başarılı bir sistem uygulamasına sahip midir? Bu sorulara ilişkin vereceğimiz cevaplar, *“Meksika modeli başkanlık sistemi”* ne ilişkin olarak daha sağlıklı karar vermemizi sağlayacaktır. Peki, Meksika uygulamasının iyi netice verip vermediğini tespit edebilmek için hangi verilere bakmak gerekir? Tabii ki söz konusu devletin demokrasi, insan hakları ve ekonomik karnesine ilişkin verilerini göz önünde bulundurmak gerekir. Bu çalışma ile Meksika'nın önce hükümet sisteminin genel özellikleri, ardından demokrasi ve insan haklarına ilişkin verileri ile ekonomik verileri, genel hatları

* Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilimdalı Öğretim Üyesi.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, 24 Şubat 2015 tarihinde, muhtarlarla bir araya geldiği toplantıda “Bizim genlerimizde aslında başkanlık sistemi vardır” diyerek “tüm yetkilerin devlet başkanında toplandığı Meksika modelini örnek verilmiştir. Cumhurbaşkanının bu konuşması, başkanlık sistemi tartışmalarını Meksika örneği üzerinden gündeme getirmiştir.

ile değerlendirilmiş ve Türkiye açısından örnek alınabilirliği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

I. Meksikanın Hükümet Modelinin Genel Özellikleri

Yürürlükte olan 1917 Meksika Anayasası, 1910-1920 yılları arasında gerçekleşen devrimin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Anayasa ile birlikte düzenli genel seçimlere geçilmiş ve federal sistem kurulmuştur. Devlet başkanı Plutarco Elias Calles’in kurduğu Meksika Kurumsal Devrimci Parti (PRI), modern Meksika’nın hakim partisi haline gelmiştir. Bu hakim parti sisteminin etkisi 1990’lı yıllara kadar etkisini devam ettirmiş, nihayet ilk defa 2000 yılında yapılan seçimlerde Cumhurbaşkanı başka bir partiden seçilebilmiştir.²

Günümüzde kuvvetler ayrılığına dayanan demokratik hükümet sistemlerinde, yasama ve yürütme organı arasındaki ilişkinin yoğunluğuna göre temelde iki çeşit hükümet sistemi karşımıza çıkar. Kuvvetler sert bir şekilde birbirinden ayrılmış, yasama ve yürütme kuvvetleri arasındaki ilişkiler son derece sınırlı ise başkanlık hükümeti sistemi³; kuvvetler yumuşak bir şekilde birbirinden ayrılmış, yasama ve yürütme kuvvetleri arasındaki ilişkiler yoğun ise parlamenter hükümet sistemi söz konusu olur.⁴ Kuvvetler ayrılığına dayalı

hükümet sistemleri esas itibarıyla bu şekilde ikiye ayrılmasına rağmen, üçüncü bir hükümet sisteminin de bu kategoride değerlendirilmesi gerektiği, son elli yıl içinde birçok yazar tarafından ifade edilmektedir.⁵ Anılan hükümet sistemi yarı-başkanlık hükümet sistemi⁶dir.

Yukarıdaki açıklamalar, anayasal kurgusu ve uygulaması göz önünde bulundurulduğu zaman, teorik olarak, Meksika hükümet modelinin sert kuvvetler ayrılığına dayanan başkanlık hükümeti sistemi olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Başkanlık hükümeti sisteminde yasama ve yürütme kuvvetleri mutlak bir şekilde ayrı organlara verilmiştir.⁷ ABD örneğinde, bu iki organın güçleri mukayese edildiği zaman dengeli bir şekilde güçleri paylaştıkları görülmektedir.⁸ Zaten başkanlık sisteminin özünün bir denge kurma ve temel kurumlarda uzlaşmayı

sağlamaya dayandığı⁹ ifade edilmektedir. Ancak aşağıda ayrıntıları ile ortaya koyulduğu üzere, Meksika örneğinin ABD örneği ile birebir örtüştüğünü ve aynı başarıyı sağladığını söylemek güçtür.

A. Meksika Başkanlık Sisteminde Yürütme Organı

Meksika'da yürütme yetkisi tek kişiliktir ve Başkana aittir. Başkan, 6 yıllık bir süre için, tek turlu basit çoğunlukla, bir dönemle sınırlı olarak doğrudan halkoyuyla seçilmektedir. Hükümet üyelerini belirleyen de başkandır.¹⁰ Başkanlık sistemine klasik örnek olarak gösterilen ABD'de de yürütmenin tek başlı ve tek kişilik olduğu söylenebilir. Başkan hem devlet başkanıdır hem de hükümet başkanıdır.¹¹ Başkanın yasama organına karşı sorumlu olması da söz konusu değildir.¹² Yürütme organı içinde tek yetkili kişi Başkan'dır.¹³ Ancak Başkan, kendisine yardımcılık yapması için, parlamenter hükümet sisteminde karşılığı bakan olarak nitelendirilebilecek sekreterleri atama yetkisine sahiptir.¹⁴ Bu özellikler mukayese edildiğinde, ABD ile Meksika başkanlık sistemleri arasında büyük oranda benzerlik olduğu görülmektedir. Meksika'da Başkan, 6 yıllık tek bir dönem için doğrudan halk tarafından seçilmektedir. Başkan kendi kabine üyelerini seçme yetkisine sahiptir. Seçimler tek turlu basit çoğunluk esasına göre yapılmaktadır. Şu anda başkanlık görevini sürdürmekte olan Nieto, 2012 yılında yapılan seçimde oyların % 39,42'sini almıştır.¹⁵

Meksika'da Başkanın sahip olduğu yetkilerin yanı sıra partisiyle bağının devam etmesi ve bu kapsamda kullanabileceği yetkiler sayesinde de önemli bir güce sahiptir. Kâğıt üzerinde yürütme yetkisine sahip olmasına rağmen, Başkanın hem yürütmenin hem de yasamanın tek hâkimi

Yürürlükte olan 1917 Meksika Anayasası, 1910-1920 yılları arasında gerçekleşen devrimin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Anayasa ile birlikte düzenli genel seçimlere geçilmiş ve federal sistem kurulmuştur. Devlet başkanı Plutarco Elias Calles'in kurduğu Meksika Kurumsal Devrimci Parti (PRI), modern Meksika'nın hakim partisi haline gelmiştir. Bu hakim parti sisteminin etkisi 1990'lı yıllara kadar etkisini devam ettirmiş, nihayet ilk defa 2000 yılında yapılan seçimlerde Cumhurbaşkanı başka bir partiden seçilebilmiştir. Günümüzde kuvvetler ayrılığına dayanan demokratik hükümet sistemlerinde, yasama ve yürütme organı arasındaki ilişkinin yoğunluğuna göre temelde iki çeşit hükümet sistemi karşımıza çıkar. Kuvvetler sert bir şekilde birbirinden ayrılmış, yasama ve yürütme kuvvetleri arasındaki ilişkiler son derece sınırlı ise başkanlık hükümeti sistemi ; kuvvetler yumuşak bir şekilde birbirinden ayrılmış, yasama ve yürütme kuvvetleri arasındaki ilişkiler yoğun ise parlamenter hükümet sistemi söz konusu olur. Kuvvetler ayrılığına dayalı hükümet sistemleri esas itibarıyla bu şekilde ikiye ayrılmasına rağmen, üçüncü bir hükümet sisteminin de bu kategoride değerlendirilmesi gerektiği, son elli yıl içinde birçok yazar tarafından ifade edilmektedir. Anılan hükümet sistemi yarı-başkanlık hükümet sistemi dir.

Meksika'da Başkanın sahip olduğu yetkilerin yanı sıra partisiyle bağının devam etmesi ve bu kapsamda kullanabileceği yetkiler sayesinde de önemli bir güce sahiptir. Kâğıt üzerinde yürütme yetkisine sahip olmasına rağmen, Başkanın hem yürütmenin hem de yasamanın tek hâkimi konumunda olduğu ifade edilmektedir.

konumunda olduğu¹⁶ ifade edilmektedir. Aşağıda belirtileceği üzere, yasama organı üyeliği için partisinin adaylarını ve kendisinden sonraki başkan adayını belirleyebilmesi, kanun teklifi sunabilmesi, veto yetkisinin geniş bir şekilde tanınmış olması hesaba katıldığında, Meksika Başkanının parlamenter sistemdeki hem Cumhurbaşkanı'nın hem de Başbakanın gücü ve yetkilerini şahsında topladığı görülmektedir. Bu durumda yasama organı tarafından dengelenmesi ve denetlenmesi imkânı ortadan kalkmış, kontrolsüz gücü olan bir Başkandan bahsetmek mümkündür. Gücü kontrol edilemeyen Başkanın bu gücü kötüye kullanması ve keyfiliğe kaymasının önünde hiçbir engel bulunmamaktadır.

Başkan, resmi olarak devlet ve hükümetin başkanı, silahlı kuvvetlerin komutanıdır.¹⁷ Başkan, bir anlamda, yürütmede tek yetkili olarak düzenlenmiştir. Bakan, başsavcı, büyükelçiler, yüksek mahkeme üyeleri ve ordunun yüksek rütbeli subaylarını Senatonun onayı ile olmak üzere, Federal Bölge yüksek mahkeme başkanı, federal hâkimleri, Başsavcıyı, Valileri, Maliye üst düzey memurlarını atama yetkisine sahiptir.¹⁸ Eyalet valileri seçimle iş başına gelmesine rağmen, Başkanın valilerin belirlenmesi ve görevlerine

son verilmesi hususunda mutlak bir belirleyiciliğinin olduğu¹⁹ ifade edilmektedir. Bunda hakim parti sisteminin işliyor olmasının etkisi büyüktür. 1991 yılına kadar seçilmiş bütün valilerin hakim parti olan Kurumsal Devrimci Parti adayı olması bunun en bariz delili olarak görülmektedir.²⁰ Bundan dolayı ABD başkanlık sisteminin demokratik niteliğini sürdürmesine katkı sağlayan, dengeleyici ve denetleyici fonksiyon icra eden federal devlet yapısının Meksika'nın hâkim parti sistemi sebebiyle katkı sağlaması mümkün görülmemektedir.

Başkanın cezai sorumluluğu bulunmaktadır. Başkan, göreviyle ilgili olarak Senato'nun üçte iki çoğunluğunun kararı üzerine yargılanabilir. Göreviyle ilgili olmayan suçlarda ise Temsilciler Meclisinin salt çoğunluğunun kararı gerekir.²¹

Kâğıt üzerinde kuvvetler ayrılığına yer verilmiş olsa da yarışmacı bir siyasi hayatın olmayışı, hakim parti sisteminin etkisini bütünüyle kaybetmemiş olması, bir partinin aralıksız 71 yıl iktidarda olup, sadece 12 yıl ara verdikten sonra yeniden

iktidara gelmesi karşısında çok partili demokrasinin tam olarak kurumsallaşmadığı sonucunu çıkarmak mümkündür.²²

B. Yasama

Yasama organı çift meclislidir. Senato 128, Temsilciler Meclisi 500 üyeden oluşmaktadır. Senato üyelerinin görev süresi 6 yıl, Temsilciler Meclisi üyelerinin görev süresi ise 3 yıldır.²³ Yasama organına üst üste iki defa seçilmek mümkün değildir.²⁴ Senato üyelerinden 96'sı doğrudan seçilmekte, 32'si ise partilerin toplam oy içinden aldıkları oy oranına göre belirlenmektedir. Temsilciler Meclisinin de 300 üyesi doğrudan seçilmekte, 200 üyesi partilerin toplam oy içinden aldıkları oy oranına göre belirlenmektedir.²⁵

Kanun teklif etme yetkisi, Başkan, Kongre üyeleri ve eyalet meclislerine verilmiştir. Kanun teklifleri her iki meclis (Senato ve Temsilciler Meclisi) tarafından kabul edildikten sonra Başkan tarafından yayınlanır.²⁶

Meksika Anayasası, yürütme ile yasama arasındaki ilişkiyi ABD örneğine benzer bir şekilde düzenlemiştir. Kural olarak yasama organı, yürütme organını etkileyici herhangi bir yetkiye sahip değildir.²⁷ Ama yine de yasama organına yürütme organı ile ilgili birtakım yetkiler istisnaden de olsa verilmiştir: Başkanın yüksek mahkeme üyesi, büyükelçi ataması gibi bazı önemli atamaları; milletlerarası Antlaşmaların Onaylanması; bütçenin kabulü yasama organının yetkisi dahilindedir. Özellikle bütçe, kongrenin Başkana karşı kullanabileceği en etkin silahtır. Kongrenin bu yetkisine karşılık olarak Başkanın da kongreye karşı kullanabileceği veto yetkisi vardır.²⁸ Bu iki yetki birbirini dengelemektedir.

Yasama organının Başkana karşı kullanabileceği önemli yetkilerden birisi de Başkanın cezai sorumluluğunu işletmektir. Başkanın ve üst düzey bürokratların cezai sorumluluğu ile ilgili olarak parlamenter sistemdeki meclis soruşturmasına benzer bir usulle üst düzey kamu görevlilerinin suçlanması ve yargılanmalarının önünün açılması mümkündür.²⁹

Kuvvetler ayrılığına ve Başkan ile Kongrenin karşılıklı olarak birbirini dengeleyip frenleme mekanizmalarına yer verilmiş olmasına rağmen, Meksika'da Başkanın yasama organını etkileyip kontrol altında tutmasını sağlayacak önemli yetki ve imkânlarının bulunduğu görülmektedir. Bu yetki ve imkânları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Başkanın Partisi ile İlişkisi Devam Etmektedir

Başkanın "*partili*" olması, yürütmenin yanında yasama organını da kontrol altında tutabilmesine imkân tanımaktadır. Partisinin başında bulunan Başkan, partisi vasıtasıyla yasama faaliyetlerine yön vermektedir. Ayrıca Başkanın parlamento

seçimlerinde partisinin vekil adaylarının tespitinde de belirleyici olmaktadır.³⁰ Hâkim parti sisteminin etkisini yoğun bir şekilde hissettirdiği Meksika'da Başkanın partisinin aynı zamanda yasama organında çoğunluğu elinde bulundurması, yasamanın başkanın kontrolünde olmasını sağlayan en önemli faktördür. Bu şekilde gerçekleşen bir uygulamada denge ve denetleme fonksiyonunun işlediğinden ve sağlıklı bir demokrasiden bahsetmenin mümkün olmadığı, denetimsiz ve kontrolsüz bir biçimde yasama ve yürütme yetkilerinin tek elde toplanacağı söylenebilir.

- Başkan, Kanun Teklifi Sunabilmektedir

Başkanın kanun teklif edebilmesi, yasama fonksiyonunu yönlendirebilme imkânı sağlamaktadır.³¹ Öyle ki Meksika'da kanunlaşan tekliflerin % 90'ı yürütmeden gelmektedir.³²

- Başkan, Bütçe Kanunu Dâhil, Kanunları Veto Etme Yetkisine Sahiptir

Her iki meclis tarafından kabul edilen kanunlar, yayınlanmak üzere Başkana gönderilir. Başkan, on gün içinde kanunu inceleyerek ya onaylar ya da kısmen veya tamamen uygun bulmayarak geri gönderir. Bu şekilde geri gönderilmiş olan kanunun tekrar kabul edilebilmesi, her iki meclisin de üçte iki çoğunlukla yeniden kabul edilmesine bağlıdır.³³

- Başkan, kanun yerine geçebilecek kararnameler çıkarma yetkisine sahiptir.

Başkan, bu yetkisi sayesinde yürütme gücünün yanında fiilen yasama gücünü de elinde bulundurabilmektedir.³⁴

C. Yargı

Meksika'da yargı, federal yapıya uygun olarak federal ve eyalet düzeyinde örgütlenmiştir. Federal mahkemeler federal kanunların uygulanmasını temin için üç kademeli olarak, Eyalet mahkemeleri ise Eyalet kanunlarının uygulanmasını temin etmek üzere kurulmuştur.³⁵

Meksika yargı sistemi açısından Yüksek Mahkemenin önemli bir yer işgal ettiği söylenebilir. Yüksek Mahkeme, ataması Başkan tarafından yapılan 11 üyeden oluşmaktadır. Başkanın Yüksek Mahkeme'ye yaptığı üye atamaları Senato'nun üçte iki çoğunlukla onaylamasına bağlıdır. 2000 seçimlerinden önce başkanlık yapan Ernesto Zedillo döneminde yapılan reform ile Senatoya bu onama yetkisi verilmiştir. Bu değişikliğin ülkenin demokratikleşmesine önemli katkı sağladığı söylenebilir.³⁶ Ancak yine de belirtmek gerekir ki hâkim parti sisteminin etkisini hâlâ yoğun bir şekilde hissettiriyor olması, yapılan değişiklikten beklenen iyileşmenin tam olarak gerçekleşmesine izin vermemektedir.

II. Meksika'nın Demokrasi Karnesi

Son 15 yıl içerisinde yaşanan ümit verici gelişmelere karşın Meksika'nın demokrasi karnesi hiç de olumlu görünmemektedir. Nitekim dünyadaki ülkelerin demokratik gelişmişlik seviyesini takip eden düşünce kuruluşu Freedom House verilerine göre Meksika, ancak "kısmen hür" ülkeler kategorisi içinde yer almaktadır. Bu durum, Meksika'nın Latin Amerika'da başkanlık hükümet sistemini uygulayan Brezilya ve Arjantin'in gerisinde olduğunu göstermektedir.³⁷

Meksika'da 1910 Zapatista Devrimi'nin ardından gelişen süreçte³⁸ 1917 Anayasası ile kurulan anayasal düzenin temel karakteristiği, 1929 yılında Kurumsal Devrimci Parti'nin iktidara gelmesiyle netlik kazanmıştır. Kurumsal Devrimci Parti, 1929 yılından 2000 yılına kadar Meksika'da yapılan tüm seçimlerde birinci parti olmuş ve devlet başkanı hep bu partiden çıkmıştır. Diğer siyasi partiler ise ülkenin siyasal sisteminde varlık gösterememiş, Kurumsal Devrimci Parti'nin uydusu gibi hareket etmiştir. Bu durum Sartori tarafından 1929-2000 yılları arası dönemde Meksika'nın hegemonyacı tek parti düzeniyle desteklenen bir otoriter başkanlık sistemine sahip olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.³⁹ Hegemonyacı tek parti sistemlerinin yalnızca görünürde yarışmacı sistemler olduğu düşünüldüğünde Meksika'nın 2000 yılına dek çoğulcu bir demokrasi anlayışıyla yönetilmediğini söylemek mümkündür.⁴⁰

Meksika'da demokrasi ve insan hakları konusunda çalışmalar yapan Beer ve Mitchell'a göre Kurumsal Devrimci Parti'nin iktidarda olduğu yıllarda düzenli aralıklarla seçimler yapılmasına karşın bu seçimler sahtekârlık ve yolsuzluklarla malul olmuştur.⁴¹ Bunun temel sebebi ise diğer siyasi oluşumlar ve sivil toplum kuruluşlarının sıkı bir baskı altında olmaları ve 6 yılda bir seçilen devlet başkanının otoritesinin karşısında dengeleyici bir gücün bulunmayışıdır.

1980'li yılların başlarından itibaren bütün dünyada Huntington'un "Demokrasinin Üçüncü Dalgası" adını verdiği demokratikleşme süreçleri başlamıştır. Hatta Huntington'a göre ABD'nin demokratikleşme konusunda en çok yardımcı

Son 15 yıl içerisinde yaşanan ümit verici gelişmelere karşın Meksika'nın demokrasi karnesi hiç de olumlu görünmemektedir. Nitekim dünyadaki ülkelerin demokratik gelişmişlik seviyesini takip eden düşünce kuruluşu Freedom House verilerine göre Meksika, ancak "kısmen hür" ülkeler kategorisi içinde yer almaktadır. Bu durum, Meksika'nın Latin Amerika'da başkanlık hükümet sistemini uygulayan Brezilya ve Arjantin'in gerisinde olduğunu göstermektedir.

Meksika'da demokrasi ve insan hakları konusunda çalışmalar yapan Beer ve Mitchell'a göre Kurumsal Devrimci Parti'nin iktidarda olduğu yıllarda düzenli aralıklarla seçimler yapılmasına karşın bu seçimler sahtekârlık ve yolsuzluklarla malul olmuştur.

olabileceği ülke de hemen güney sınırında yer alan Meksika olmuştur.⁴²

Meksika'da demokratikleşme hamlesi, 80'li yılların başında ülkenin kimi eyaletlerinde yapılan yarışmacı seçimlerle kendini göstermeye başlamıştır. 80'li yılların sonunda ise Meksika muhâlefet partileri, ülkenin kuzeyindeki Chihuahua ve Baja California Eyaletleri'nde etkin bir seçim kampanyası yürütmeye başlamışlardır. Nihayet 1990'lı yıllarda muhâlefet partilerinin etkinliği artmış ve 1997 yılında yapılan milletvekilliği seçimlerinde tarihte ilk defa Kurumsal Devrimci Parti, parlamentodaki çoğunluğunu kaybetmiştir.⁴³ Bunu hemen üç yıl sonra yapılan devlet başkanlığı seçimlerinde Milli Hareket Partisi'nin (*Partido Acción Nacional, PAN*) adayı Vicente Fox'un % 42.5 oy alarak zafer kazanması izlemiştir.⁴⁴ Böylece yaklaşık 70 yıllık siyasi tarihinde ilk defa Meksika'da iktidar el değiştirmiştir.

Meksika Devlet Başkanı Fox, iktidarda bulunduğu dönemde Meksika'da daha şeffaf ve hesap verebilir bir yönetim vaadinde bulunmuştur. Buna karşın bu dönemde de Meksika'da yoksulluk, yolsuzluk ve suç örgütlerinin yükselişi önlenememiştir. Bu sebeple 2003 yılında yapılan parlamento seçimlerinde Kurumsal Devrimci Parti, parlamentodaki çoğunluğu tekrar elde etmiştir.⁴⁵ Ancak bu sefer sahneye sol cenahtan yeni bir siyasi parti çıkmıştır. Bu parti Demokratik Devrim Partisi'dir (*Partido de la Revolución Democrática, PRD*). 2006 yılında yapılan devlet başkanlığı seçimlerinde Demokratik Devrim Partisi adayı Andrés Manuel López Obrador ile Milli Hareket Partisi adayı Felipe Calderón yarışmıştır. Bu seçimde Obrador, büyük başarı elde etmiş, ancak 244.000 oy fazla alan Felipe Calderón'a yenilmekten kurtulamamıştır. Ancak 2006 Meksika Devlet Başkanlığı seçimlerinin hemen ardından yapılan seçimin şaibeli olduğu gerekçesiyle toplumsal olaylar patlak vermiş ve Meksika'nın bazı eyaletlerinde olaylar devlet otoritesinin ciddi şekilde sarsılmasına sebep olmuştur. Seçim sonucunu kabul etmeyen López Obrador, Federal Seçim Mahkemesi'ne başvurmuş, ancak Mahkeme, yaptığı değerlendirme sonucunda Calderón'un seçimi kazandığına hükmetmiştir.⁴⁶

Calderón'un 6 yıllık devlet başkanlığı dönemi, Meksika'da uyuşturucu kartellerine karşı verilen mücadeleye ve bu mücadelenin yürütülmesinde kullanılan şiddet içerikli ve antidemokratik yöntemlerden ötürü ülkede çok ciddi sivil kayıplara

sahne olmuştur. Bu durum, özellikle Calderon'un yozlaşan kolluk kuvvetlerine güvensizliğinin bir tezahürü olarak uyuşturucu kartelleriyle mücadelede orduya görev vermesinden kaynaklanmıştır. Bu dönemde pek çok uyuşturucu kartelinin başındaki isimler Silahlı Kuvvetler tarafından kaçırılmış ve öldürülmüştür. Mücadele, uyuşturucu kartellerini yok etmeyi başaramamış, Meksika'dan ABD'ye uyuşturucu trafiği daha da hızlanarak devam etmiştir. Ayrıca Başkan'ın uyguladığı yöntemlerin şiddeti uyuşturucu kartellerinin ötesine geçmiş, bu dönemde 40 belediye başkanı çatışmalar esnasında öldürülmüştür. Şubat 2014 tarihinde Meksika Hükümeti, bu dönemde kaybolan ve kendisinden bir daha haber alınamayan kişilerin sayısını yaklaşık 22.000 olarak açıklamıştır.⁴⁷ Yapılan bu açıklamanın resmi bir makam tarafından yapılması, bu mücadelenin kamu düzenini sarsıcı boyutlarını ortaya koymaktadır.

Meksika Devlet Başkanı Fox, iktidarda bulunduğu dönemde Meksika'da daha şeffaf ve hesap verebilir bir yönetim vaadinde bulunmuştur. Buna karşın bu dönemde de Meksika'da yoksulluk, yolsuzluk ve suç örgütlerinin yükselişi önlenememiştir.

Meksika'da 2012 yılında yapılan devlet başkanlığı seçimleri, Kurumsal Devrimci Parti'yi 12 yıl sonra tekrar iktidara taşımıştır. Bu seçimde Demokratik Devrim Partisi adayı yine Andrés Manuel López Obrador olmuştur. Milli Hareket Partisi adayı Josefina Vázquez Mota ve nihayet Kurumsal Devrimci Parti adayı Enrique Peña Nieto yarışan diğer adaylardır. Seçimin sonucunda Peña Nieto, geçerli oyları % 38'ini, López Obrador, % 32'sini ve Mota, % 25'ini almıştır. Bu sonuçlar da yine López Obrador tarafından Federal Seçim Mahkemesi'ne götürülmüş, ancak Mahkeme, seçimlere şaibe karıştığı konusunda yeterli delil olmadığı gerekçesiyle Ağustos 2012 tarihinde Peña Nieto'yu devlet başkanı olarak ilan etmiştir.⁴⁸ Halihazırda devlet başkanı olan Peña Nieto'nun görev süresi 2018 yılında dolacaktır.

Görüldüğü üzere Meksika, çok partili siyasal hayatın varolduğu çoğulcu demokrasiyi 2000 yılından bu yana sürdürmeye çalışmaktadır. Ancak ülkede yolsuzluk, yoksulluk ve suç örgütlerinin çok güçlü oluşu ve ayrıca Başkanlık hükümet sisteminin kronik problemlerinden olan iktidarın kişiselleşmesi olgusu, Meksika'da demokrasinin tesisi önünde duran önemli engellerdir.

Lijphart'a göre; *"her ne kadar siyaset bilimciler arasında demokrasinin tanımlanması ve ölçülmesi ile ilgili kimi ayrıntılar hakkında görüş birliği olmasa da ... Robert A. Dahl tarafından "Polyarchy" kitabında önerilen sekiz ölçüt hâlâ yaygın bir kabule sahiptir: (1) seçme hakkı, (2) seçilme hakkı, (3) siyasal liderlerin destek ve oy kazanmak için birbirleriyle yarışma hakkı, (4) özgür ve adil seçimler, (5) örgütlenme özgürlüğü, (6) ifade özgürlüğü, (7) alternatif bilgi kaynaklarının varlığı, (8) kamusal politikaları seçmenlerin oylarına ve*

Meksika hakkında yapılan tüm iyim-ser tahminlere rağmen Meksika'da son 10 yılda yaşanan gelişmeler bu ülkede sağlıklı bir demokrasinin tesisinin zorluğunu gözler önüne sermektedir. Nitekim Freedom House da Meksika'yı 2000'li yılların ortalarında hür kategorisinde değerlendirmekteyken yukarıda belirtildiği gibi Meksika'nın bugünkü durumu basının özgür olmadığı, ülkenin ise kısmen hür olduğu bir yönetim biçimidir. Bunun da temel sebebi işaret edildiği şekilde yolsuzluk, yoksulluk, suç örgütlerinin kartelleşmesi ve tüm bunların yanında yeterli dengeleyici ve denetleyici mekanizmalarla desteklenmeyen bir Başkanlık rejiminin varlığıdır.

tercihlerin ifade edildiği başka biçimlere bağlı kılan kurumlar.⁴⁹

Yukarıda sayılan tüm bu koşulları göz önüne alan Lijphart, 36 ülkede demokrasinin tesis edildiği sonucuna ulaşmış, 25 ülkeyi ise istikrarlı ve kesintisiz bir demokratik düzene sahip olmaya aday kategorisinde değerlendirmiştir. Yazara göre Meksika, ilk 36 ülke arasında yer almamakta, fakat diğer 25 ülke arasına girmektedir.⁵⁰

Meksika hakkında yapılan tüm iyimser tahminlere rağmen Meksika'da son 10 yılda yaşanan gelişmeler bu ülkede sağlıklı bir demokrasinin tesisinin zorluğunu gözler önüne sermektedir. Nitekim Freedom House da Meksika'yı 2000'li yılların ortalarında hür kategorisinde değerlendirmekteyken yukarıda belirtildiği gibi Meksika'nın bugünkü durumu basının özgür olmadığı, ülkenin ise kısmen hür olduğu bir yönetim biçimidir.⁵¹ Bunun da temel sebebi işaret edildiği şekilde yolsuzluk, yoksulluk, suç örgütlerinin kartelleşmesi ve tüm bunların yanında yeterli dengeleyici ve denetleyici mekanizmalarla desteklenmeyen bir Başkanlık rejiminin varlığıdır.

III. Meksika'nın İnsan Hakları Karnesi

Meksika'da 2000 yılında iktidarın el değiştirmesiyle kısmen de olsa tesis edilebilen demokrasiyle kıyaslandığında insan haklarının durumu daha da kötüdür. Nitekim belirtildiği şekilde kısmen demokratik bir yönetimin varlığına karşın Meksika'da yaşanan insan hakları ihlalleri, gerek nicelik gerekse de nitelik bakımından oldukça rahatsız edicidir. İnsan hakları izleme kuruluşu *Human Rights Watch* tarafından 2014 ve 2015 yıllarında yayımlanan raporlara göre Felipe Calderón döneminden bu yana Meksika'da güvenlik güçlerinin şiddet içeren uygulamalarından kaynaklanan insan hakları

ihlallerinin ortadan kaldırılması için gösterilen çaba oldukça yetersizdir.⁵²

Esasında Meksika’da, hegemonyacı tek parti sistemiyle desteklenen otoriter bir rejimin bulunduğu dönemde, devletin kendi vatandaşları üzerindeki şiddet potansiyeline dikkat çekilmiştir. Jorge Castaneda tarafından bu dönemde Meksika siyasal sistemi, *“merhametli, fakat mümkün olduğu kadar otoriter, gerektiğinde ise titiz ve kararlı şekilde gaddar bir tek parti yönetimi”* şeklinde tarif edilmiştir.⁵³

Meksika’nın insan hakları konusundaki temel sorunlarının, geçmişte de günümüzde sahip olduğu sorunlar olduğu görülmektedir. 1990’lı yıllar boyunca Meksika’da güvenlik güçleri tarafından gerçekleştirilen işkence, faili meçhul cinayetler ve kayıplar yaşanmıştır. Söz konusu ihlallerin çoğu o dönem itibarıyla muhâlefet partilerinden biri olan Demokratik Devrim Partisi üyeleri, gazeteciler ve kırsal kesimde işçi liderleri üzerinde gerçekleşmiştir. Demokratik Devrim Partisi’nin güçlü olduğu Chiapas Eyaleti’nde görülmüştür.⁵⁴ Bu tip fiillerden ötürü cezalandırılan kamu görevlilerinin sayısı ise oldukça azdır.⁵⁵

Meksika’da demokratikleşme süreciyle birlikte yargısal reformlar yoluyla insan haklarının korunması yolunda önemli adımlar atılmıştır. Bilindiği üzere Meksika, insan haklarının korunmasında önemli bir yol olan bireysel başvuru yolunu uygulayan bir ülkedir. Bu görev, Yargıtay, Danıştay ve Anayasa Mahkemesi’nin görevini üstlenmiş bulunan Yüksek Mahkeme (Corte Suprema de la Nacion) tarafından yerine getirilmektedir.⁵⁶ 1994 yılında Devlet Başkanı Zedillo tarafından yapılan reformla Meksika Yüksek Temyiz Mahkemesi’nin yetkileri genişletilmiş ve kolluğun yapısı yeniden düzenlenmiştir. 2000 yılında ise Vicente Fox, yolsuzluğu ve kolluk içerisindeki yozlaşmayı önleme ve geçmişte yaşanan insan hakları ihlallerini soruşturma vaadiyle devlet

Meksika’da 2000 yılında iktidarın el değiştirmesiyle kısmen de olsa tesis edilebilen demokrasiyle kıyaslandığında insan haklarının durumu daha da kötüdür. Nitekim belirtildiği şekilde kısmen demokratik bir yönetimin varlığına karşın Meksika’da yaşanan insan hakları ihlalleri, gerek nicelik gerekse de nitelik bakımından oldukça rahatsız edicidir. İnsan hakları izleme kuruluşu Human Rights Watch tarafından 2014 ve 2015 yıllarında yayımlanan raporlara göre Felipe Calderón döneminden bu yana Meksika’da güvenlik güçlerinin şiddet içeren uygulamalarından kaynaklanan insan hakları ihlallerinin ortadan kaldırılması için gösterilen çaba oldukça yetersizdir.

Meksika'da medya özgürlüğü konusunda da sıkıntılar bulunmaktadır. 2000 yılından 2014 yılına kadar Meksika'da toplam 102 gazeteci suç örgütleri veya kamu görevlileri tarafından öldürülmüş, 24 gazeteci ise kaybolmuştur. Gazeteciler, kendilerine yapılan saldırılardan ötürü kendilerini sansürlemektedir. Bu sebeple Meksika'da basın özgür olduğunu söylemek mümkün değildir. Devlet ise diğer alanlarda olduğu gibi bu konuda da etkin soruşturma yükümlülüğünü yerine getirmekte zafiyet göstermektedir.

başkanlığına gelmiştir. Fox döneminde Meksika, Birleşmiş Milletler ve İnter Amerikan İnsan Hakları Komisyonu ile işbirliğini güçlendirmiştir. Bu çerçevede devletin eski gizli arşivleri, geçmişte yaşanan insan hakları ihlallerinin araştırılması amacıyla bilgi edinme hakkı kapsamına alınmış ve uluslar arası gözlemciler ülkeye davet edilmiştir.⁵⁷ Tüm bunlara karşılık Beer ve Mitchell, bu dönemdeki gelişmelere rağmen insan hakları konusundaki ilerlemenin çok yavaş olduğuna dikkat çekmişlerdir.⁵⁸

Başkan Calderon dönemi, Meksika açısından insan hakları ihlallerinin zirveye çıktığı bir dönem olmuştur. Bunun temel sebebi ise Calderon'un uyuşturucu kartellerine karşı açtığı savaşta orduyu kullanması ve ordu tarafından gerçekleştirilen operasyonların titizlikle yürütülmemesidir. Meksika Başsavcılığı'nın verilerine göre Calderon'un devlet başkanı olduğu 2006 yılında 12.456 olan cinayetlerin sayısı, 2010 yılında 30.196 gibi korkunç bir rakama yükselmiştir.⁵⁹ Bu dönemde Meksika Devlet Başkanı Calderon'un anayasal yetkilerini kullanırken kendisini denetleyecek etkin bir mekanizmanın bulunmaması bu ihlallere sebebiyet veren en önemli olgulardan biridir. Human Rights Watch tarafından yayınlanan 2014 ve 2015 İnsan Hakları Raporları'na göre Calderon döneminde başlayan bu ihlallerin yoğunluğu ve acımasızlığı yeni devlet başkanı Peña Nieto döneminde de devam etmektedir.⁶⁰

Henüz 2014 yılının Eylül ayında Meksika'nın Guerrero Eyaleti'ndeki Iguala Şehri'nde yaklaşık 30 polis tarafından yürütülen bir operasyonda, içinde 90 öğrencinin bulunduğu bir otobüse uyarı olmaksızın ateş açılmış, 6 öğrenci ölmüş, 15 öğrenci yaralanmıştır. Operasyonu yürüten kolluk kuvvetleri, öğrencileri otobüsten indirmiş, yolun kenarında yere yatırarak darp etmiştir. Bunun ardından öğrenciler polis araçlarına bindirilerek olay yerinden götürülmüştür. Ancak olay esnasında 42 öğrenci kaybolmuştur. Meksika'da büyük infial yaratan bu olayda kaybolan 42 öğrenciden hâlen

haber alınamamakta, dahası bunların akıbetleri de bilinmemektedir. Olayla ilgili olarak 80 kişi hakkında soruşturma başlamıştır. Meksika Başsavcılığı'nın hakkında soruşturma yapılan üç kişinin beyanlarını esas alarak yaptığı açıklamaya göre bu öğrenciler, yerel bir suç örgütüne teslim edilerek öldürülmüş ve cesetleri yakılarak külleri çöplüğe dökülmüştür.⁶¹

Meksika'da 2006 yılından bugüne kadar kaybolan kişilerin sayısının yaklaşık 22.000 olduğu daha önce belirtilmişti. Kayıpları araştırmak üzere kurulan Meksika Ulusal İnsan Hakları Komisyonu⁶², şimdiye kadar kaybolan 30 kişi hakkında toplam 12 rapor hazırlayabilmiştir. Kayıp olaylarına kamu görevlilerinin de yaygın bir biçimde karıştığı görülmektedir.⁶³

Meksika'da insan haklarının durumunu belirleyen temel dinamik uyuşturucu kartellerine karşı yürütülen soruşturmalardır. Bu durum, Meksika Ceza Muhakemesi sistemine de yansımıştır. Meksika'da 1917 Anayasası'nda 2008 yılında yapılan değişiklikle, savcılara yürüttükleri soruşturma kapsamında 80 güne kadar şüphelileri gözaltında tutma yetkisi verilmiştir. Ancak gerek Anayasa metni gerekse de Yüksek Mahkeme, bu yetkinin yalnızca örgütlü suçlar kapsamında kullanılabileceğini ifade etmektedir. Tüm bunlara karşın söz konusu sürenin uzunluğu rahatsız edicidir. Bu sebeple Şubat 2015 tarihinde gözaltı süresinin 35 güne indirilmesi yönünde bir değişiklik teklifi verilmiştir.⁶⁴

Meksika'da medya özgürlüğü konusunda da sıkıntılar bulunmaktadır. 2000 yılından 2014 yılına kadar Meksika'da toplam 102 gazeteci suç örgütleri veya kamu görevlileri tarafından öldürülmüş, 24 gazeteci ise kaybolmuştur. Gazeteciler, kendilerine yapılan saldırılardan ötürü kendilerini sansürlemektedir. Bu sebeple Meksika'da basın özgür olduğunu söylemek mümkün değildir. Devlet ise diğer alanlarda olduğu gibi bu konuda da etkin soruşturma yükümlülüğünü yerine getirmekte zafiyet göstermektedir.⁶⁵

İnsan hakları konusundaki tüm bu olumsuz hususlar, Meksika Devlet Başkanlığı'nın 2014 yılı içerisinde açıkladığı bir programla iyileştirilmek istenmiştir. Bu doğrultuda 25 Temmuz 2014 tarihinde Başkan Peña Nieto, Başkanlık Sarayı'nda Meksika'da insan haklarının korunması ve geliştirilmesini sağlamak üzere 2014-2018 yılları arasında uygulanacak Meksika Ulusal İnsan Hakları Programı'nı duyurmuştur. Programa ilişkin olarak hazırlanan Başkanlık Kararnamesi, 30 Nisan 2015 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.⁶⁶

Ulusal İnsan Hakları Programı, altı amaca ulaşmak için benimsenecek stratejilerden oluşmaktadır. Bu amaçlar şunlardır⁶⁷:

- İnsan hakları konusunda yapılan anayasal reformların yerleşmesini sağlamak,
- İnsan hakları ihlallerini önlemek,
- Ulusal ve uluslararası makamlar tarafından dikkat çekilen sorunlara özel bir önem vererek ve tüm ulusal mekanizmaların uluslararası tavsiye kararları

Görüldüğü üzere Meksika, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda önünde önemli engeller olan bir devlettir. Meksika'da 20. Yüzyıl boyunca devam eden ağır insan hakları ihlalleri, gösterilen tüm çabalara rağmen azalmamaktadır. Ülkenin içinde bulunduğu durumun bununla büyük bir ilgisi olmakla birlikte elbette bu ihlallerin öncelikli sorumlusu devlettir.

çerçevesinde uyumlu çalışmasını sağlamak suretiyle insan haklarının tüm halk nezdinde korunmasını sağlamak,

- İnsan haklarının korunması olgusunu güçlendirmek,

- Ulusal Valiler Kurulu ve Ulusal Belediye Başkanları Kurulu'nun sürekli işbirliği ile insan hakları siyasetinin yürütülmesine katılan tüm aktörler arasında uygun bir koordinasyon sağlamak,

- Federal Hükümet kurumları arasında etkili bir koordinasyonun sağlanması amacıyla insan haklarına ilişkin tüm bilgileri işleyerek devlet politikasını belirleyecek etkili düzenleyici işlemlerin yapılmasıdır.

Görüldüğü üzere Meksika, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda önünde önemli engeller olan bir devlettir. Meksika'da 20. Yüzyıl boyunca devam eden ağır insan hakları ihlalleri, gösterilen tüm çabalara rağmen azalmamaktadır. Ülkenin içinde bulunduğu durumun bununla büyük bir ilgisi olmakla birlikte elbette bu ihlallerin öncelikli sorumlusu devlettir. Hatta bu ağır ihlalleri gerçekleştirenler çoğu zaman kamu görevlileri olmakta, ancak bunlar hakkında etkin soruşturma yürütülmesi mümkün olmamaktadır. Bu durum esasında Meksika Devleti'nin örgütlü suçlarla mücadele etme yöntemlerinin hukuksuzluğundan kaynaklanmaktadır. Etkin denetim mekanizmalarının bir türlü tesis edilememesi sebebiyle de bu hukuksuzluklar ve insan hakları ihlallerinin önümüzdeki günlerde de devam etmesi son derece olasıdır.

IV. Meksikanın Ekonomik Karnesi

Hükümet sistemi tercihlerinde ekonomik gelişmişliğe ve refaha katkı önemli bir argüman olarak ileri sürülmektedir. Zaten genel olarak başkanlık sistemi savunulurken, istikrarlı ve güçlü bir yönetim sağlayacağı, bunun da ekonomik gelişme ve refaha katkı sağlayacağı üzerinde durulmaktadır. Başkanlık hükümeti sisteminde başkanın, meşruiyetini doğrudan doğruya halk tarafından seçilmesinden alması; bundan dolayı güçlü bir yürütme organının ortaya çıkması⁶⁸; yürütme

organının monolitik yapısının da etkisiyle güçlü ve etkili bir yönetimin ortaya çıkması; bütün yetkilerin tek bir otoritede toplanmış olmasının güçlü bir yönetimi beraberinde getiriyor olması; ayrıca yönetimdeki tek başlılığın seri ve hızlı hareket etmeyi mümkün kılması; seri ve hızlı hareket imkânının, özellikle kriz dönemleri ve acil durumlarda ihtiyaç duyulan bir özellik olması⁶⁹, bu sistemin ekonomik gelişme ve refahı sağlaması açısından avantajlı yönler arasında gösterilmektedir.

Meksika'nın ekonomik gelişmişlik ve refah seviyesinin Türkiye açısından örnek alınabilir bir başarı hikâyesine sahip olup olmadığını, ekonomilere ilişkin rakamlar üzerinden değerlendirmek mümkündür. Dünya Bankası'nın 2013 yılına ilişkin verilerine göre, GSYİH açısından dünyanın en büyük 20 ekonomisinin sıralaması şu şekildedir⁷⁰:

Gross domestic product 2013		
millions of		
Ranking	Economy	US dollars)
1	United States	16,768,100
2	China	9,240,270
3	Japan	4,919,563
4	Germany	3,730,261
5	France	2,806,428
6	United Kingdom	2,678,455
7	Brazil	2,245,673
8	Italy	2,149,485
9	Russian Federation	2,096,777
10	India	1,876,797
11	Canada	1,826,769
12	Australia	1,560,372
13	Spain	1,393,040
14	Korea, Rep.	1,304,554
15	Mexico	1,260,915
16	Indonesia	868,346
17	Netherlands	853,539
18	Turkey	822,135
19	Saudi Arabia	748,450
20	Switzerland	685,434

Yukarıdaki sıralamaya bakıldığında, ilk bakışta Meksika ekonomisinin Türkiye ekonomisinden büyük ve başarılı olduğu düşünülebilir. Ancak, bu

sıralamanın ekonomik başarıyı ölçme açısından yeterli olmadığını belirtmek gerekir. Sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için öncelikle millî gelirin kişi başına ne kadar olduğuna bakmak gerekir. Kişi başına düşen millî gelir, 2013 yılı itibariyle Türkiye’de 10.970 USD iken, Meksika’da 9.940 USD olarak gerçekleşmiştir.⁷¹ Ayrıca, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) verilerine göre, insani gelişmiş endeksinde 2014 yılı için 187 ülke arasında, Türkiye 69., Meksika ise 71. sırada yer almıştır.⁷² Bu da göstermektedir ki refah seviyesi açısından Meksika, Türkiye’nin gerisinde kalmaktadır. Ayrıca Meksika’nın dünyanın en büyük petrol üreticilerinden biri olduğunu, toplam ihracatının yedide biri, kamu bütçe gelirlerinin üçte birini petrolün oluşturduğunu⁷³ da göz önünde bulundurduğumuzda, Meksika’da uygulanan hükümet sisteminin Türkiye’ye örnek olabilecek derecede başarılı bir ekonomik gelişme ve refah seviyesini sağladığı sonucunu çıkarmak mümkün değildir.

Sonuç

Meksika hükümet modelinin, teorik olarak sert kuvvetler ayrılığına dayanan başkanlık hükümeti sistemi olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Ancak Meksika örneğinin başkanlık sisteminin klasik örneği olan ABD uygulaması ile birebir örtüştüğünü ve aynı başarıyı sağladığını söylemek güçtür. Meksika’da Başkanın sahip olduğu yetkilerin yanı sıra partisiyle bağının devam etmesi ve bu kapsamda kullanabileceği yetkiler sayesinde de önemli bir güce sahiptir. Kağıt üzerinde yürütme yetkisine sahip olmasına rağmen, Başkan hem yürütmenin hem de yasamanın tek hâkimi konumundadır. Kağıt üzerinde kuvvetler ayrılığına yer verilmiş olsa da Meksika’da yarışmacı bir siyasi hayatın olmayışı, hakim parti sisteminin etkisini bütünüyle kaybetmemiş olması, bir partinin aralıksız 71 yıl iktidarda olup, sadece 12 yıl ara verdikten sonra yeniden iktidara gelmesi karşısında çok partili demokrasinin tam olarak kurumsallaşmadığını söyleyebiliriz.

Son 15 yıl içerisinde yaşanan ümit verici gelişmelere karşın Meksika’nın demokrasi karnesi hiç de olumlu görünmemektedir. Nitekim dünyadaki ülkelerin demokratik gelişmişlik seviyesini takip eden düşünce kuruluşu Freedom House verilerine göre Meksika, ancak “kısmen hür” ülkeler kategorisi içinde yer almaktadır. Yukarıda izah edildiği üzere Meksika, çok partili siyasal hayatın var olduğu çoğulcu demokrasiyi 2000 yılından bu yana sürdürmeye çalışmaktadır. Ancak ülkede yolsuzluk, yoksulluk ve suç örgütlerinin çok güçlü oluşu ve ayrıca Başkanlık hükümet sisteminin kronik problemlerinden olan iktidarın kişiselleşmesi olgusu, Meksika’da demokrasinin tesisi önünde duran önemli engellerdir.

Meksika hakkında yapılan tüm iyimser tahminlere rağmen Meksika’da son 10 yılda yaşanan gelişmeler, bu ülkede sağlıklı bir demokrasinin tesisinin zorluğunu

gözler önüne sermektedir. Nitekim Freedom House da Meksika'yı 2000'li yılların ortalarında hür kategorisinde değerlendirmekteyken bugün itibarıyla Meksika, yolsuzluk, yoksulluk, suç örgütlerinin kartelleşmesi ve tüm bunların yanında yeterli dengeleyici ve denetleyici mekanizmalarla desteklenmeyen bir Başkanlık rejiminin varlığının da etkisiyle basın özgür olmadığı, ülkenin ise kısmen hür olduğu bir yönetim biçimine sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Meksika'da 2000 yılında iktidarın el değiştirmesiyle kısmen de olsa tesis edilebilen demokrasiyle kıyaslandığında insan haklarının durumu daha da kötüdür. Nitekim belirtildiği şekilde kısmen demokratik bir yönetimin varlığına karşın Meksika'da yaşanan insan hakları ihlalleri, gerek nicelik gerekse de nitelik bakımından oldukça rahatsız edicidir. İnsan hakları izleme kuruluşu *Human Rights Watch* tarafından 2014 ve 2015 yıllarında yayımlanan raporlara göre Felipe Calderón döneminden bu yana Meksika'da güvenlik güçlerinin şiddet içeren uygulamalarından kaynaklanan insan hakları ihlallerinin ortadan kaldırılması için gösterilen çaba oldukça yetersizdir.

Meksika'nın insan hakları konusundaki temel sorunlarının, geçmişte de günümüzde sahip olduğu sorunlar olduğu görülmektedir. 1990'lı yıllar boyunca Meksika'da güvenlik güçleri tarafından gerçekleştirilen işkence, faili meçhul cinayetler ve kayıplar yaşanmıştır. Söz konusu ihlallerin çoğu o dönem itibarıyla muhalefet partilerinden biri olan Demokratik Devrim Partisi üyeleri, gazeteciler ve kırsal kesimde işçi liderleri üzerinde gerçekleşmiştir. Meksika, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda önünde önemli engeller olan bir devlettir. Meksika'da 20. yüzyıl boyunca devam eden ağır insan hakları ihlalleri, gösterilen tüm çabalara rağmen azaltılamamıştır.

Bu da göstermektedir ki refah seviyesi açısından Meksika, Türkiye'nin gerisinde kalmaktadır. Ayrıca Meksika'nın dünyanın en büyük petrol üreticilerinden biri olduğunu, toplam ihracatının yedide biri, kamu bütçe gelirlerinin üçte birini petrolün oluşturduğunu da göz önünde bulundurduğumuzda, Meksika'da uygulanan hükümet sisteminin Türkiye'ye örnek olabilecek derecede başarılı bir ekonomik gelişme ve refah seviyesini sağladığı sonucunu çıkarmak mümkün değildir.

Son 15 yıl içerisinde yaşanan ümit verici gelişmelere karşın Meksika'nın demokrasi karnesi hiç de olumlu görünmemektedir. Nitekim dünyadaki ülkelerin demokratik gelişmişlik seviyesini takip eden düşünce kuruluşu Freedom House verilerine göre Meksika, ancak "kısmen hür" ülkeler kategorisi içinde yer almaktadır. Yukarıda izah edildiği üzere Meksika, çok partili siyasal hayatın var olduğu çoğulcu demokrasiyi 2000 yılından bu yana sürdürmeye çalışmaktadır. Ancak ülkede yolsuzluk, yoksulluk ve suç örgütlerinin çok güçlü oluşu ve ayrıca Başkanlık hükümet sisteminin kronik problemlerinden olan iktidarın kişiselleşmesi olgusu, Meksika'da demokrasinin tesisi önünde duran önemli engellerdir.

Dünya Bankası'nın 2013 yılına ilişkin verilerine göre, Meksika'nın milli geliri yaklaşık 1 katrilyon 260 milyar dolardır. Türkiye'nin milli geliri ise yaklaşık 822 milyar dolardır. Bu verilere göre ilk bakışta Meksika ekonomisinin Türkiye ekonomisinden büyük ve başarılı olduğu düşünülebilir. Ancak, kişi başına düşen milli gelir, 2013 yılı itibarıyla Türkiye'de 10.970 USD iken, Meksika'da 9.940 USD olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) verilerine göre, insani gelişmiş endeksinde 2014 yılı için 187 ülke arasında, Türkiye 69., Meksika ise 71. sırada yer almıştır. Bu da göstermektedir ki refah seviyesi açısından Meksika, Türkiye'nin gerisinde kalmaktadır. Ayrıca Meksika'nın dünyanın en büyük petrol üreticilerinden biri olduğunu, toplam ihracatının yedide biri, kamu bütçe gelirlerinin üçte birini petrolün oluşturduğunu da göz önünde bulundurduğumuzda, Meksika'nın ekonomik yönden Türkiye'ye örnek olabilecek nitelikte olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Parlamentar hükümet sistemindeki Cumhurbaşkanı ile Başbakanın gücünü şahsında toplamış, yürütme ile yasamayı kontrolü altında bulduran bir Başkanın olduğu; denge ve denetleme mekanizmalarının işlemediği; ekonomik refah açısından, Dünyanın en büyük petrol üreticilerinden biri olmasına rağmen Türkiye'nin gerisinde kalmış Meksika'nın uyguladığı modelin cazip görülmesinin arkasında yatan sebep ne olabilir? Bu sorunun cevabının Türkiye'nin gerisinde kalmış refah seviyesine ulaşmak olmadığı açıktır. Geriye tek bir sebep kalmaktadır: Meksika Başkanının sahip olduğu denetimsiz ve kontrolsüz kudrete sahip olabilmek isteği. Böyle bir isteğin günümüzün demokrasi anlayışı ile bağdaştığını söylemek güçtür.

Sonuç itibarıyla Meksika'nın demokrasi, insan hakları ve ekonomik yönden hemen hemen hiçbir verisinin Türkiye açısından örnek alınabilecek

nitelikte bir başarı hikâyesine sahip olmadığı açıktır. Sırf Meksika Başkanı'nın perspektifinden, sisteme bütünüyle hâkim olmasını temin etmesinin cazibesine kapılarak, bu devletin sistemini istemenin kaygı verici olduğunu belirtmek gerekir.

- 1 Bu ifade, Haber7.com adlı internet sitesinden aynen alınmıştır. Bkz. <http://www.haber7.com/ic-politika/haber/1305611-erdoganin-bahsettiği-meksika-modeli-baskanlik>, (E.T.: 07.04.2015); İlgili haber sitesi haberinde şu ifadelere yer vermektedir: “Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Beştepe Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda 10 ilden 380 muhtarla bir araya geldi. Cumhurbaşkanı Erdoğan dünkü konuşmasında başkanlık sistemiyle ilgili olarak tüm yetkilerin devlet başkanında toplandığı Meksika modelini örnek verdi. Tek turlu seçimle 6 yıl için seçiliyor. Meksika'da ABD'den çok daha geniş yetkilere sahip bir başkanlık sistemi var.” Bu haberde geçen “...tüm yetkilerin devlet başkanında toplandığı Meksika modelini örnek verdi. ...Meksika'da ABD'den çok daha geniş yetkilere sahip bir başkanlık sistemi var.” İfadelerinin özellikle dikkat çekici olduğunu belirtmekte yarar vardır. Çünkü, haberin veriliş tarzından, tüm yetkilerin devlet başkanında toplanması ve ABD başkanından daha geniş yetkilere sahip bir başkanın bulunmasının olumlu olduğu gibi bir yaklaşım ortaya konulmaktadır. Kullanılan bu ifadeler ve haberin sunuluş tarzından Meksika tipi başkanlık sistemi veya getirilmek istenen başkanlık sistemi ile neyin murad edildiği hakkında bir fikir edinmek de mümkündür. Getirilmek istenen sistemin bütün yetkileri devlet başkanında toplamak ve devlet başkanını çok güçlü kılmak hedefine hizmet edeceğini tahmin etmek zor değildir.
- 2 ÖRMECİ, Ozan Siyasal Sistemler, Meksika, Uluslararası Politikalar Akademisi, <http://politikaakademisi.org/siyasal-sistemler-meksika/> (E.T.: 07.04.2015)
- 3 Başkanlık hükümeti sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Attila Özer, **Başkanlık Hükümeti Sistemi ve Bu sistemin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği**, Ankara, 1998.; Hasan Tunç, “Amerika Birleşik Devletleri Hükümet Sistemi ve Yürütme Organı”, İdarecinin Sesi Dergisi, C.II., S.1., Ocak 1988.; Alan Ware, “Divided Government in the United States”, **Divided Government in the Comparative Perspective.**, Robert Elgie ed., Oxford University Press, 2001.; Fabrını, Sergio: “Transatlantic Constitutionalism: Comparing United States and European Union”, **European Journal of Political Research**, Vol. 43., 2004, s.552 vd.; Murat Yanık, **Başkanlık Sistemi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği**, İstanbul: Alfa Yayınları, 1997.
- 4 ÖZER, Attila **Anayasa Hukuku**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2003, s.106.; Turan Güneş, **Parlamentar Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1956. s.12.; Mehmet Turhan, **Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası**, Diyarbakır 1989, s.21.; Mustafa Erdoğan, **Anayasacılık Parlamentarizm Silahlı Kuvvetler**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993., s.27-28.
- 5 Bu yazarların başında Maurice Duverger gelmektedir. (Robert Elgie, “The Classification of Democratic Regime Types: Conceptual Ambiguity and Contestable Assumptions”, **European Journal of Political Research**, Vol. 33., 1998, s.223.; Erdal Onar, “Türkiye'nin Başkanlık veya Yarı-Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli midir?”, in **Başkanlık Sistemi**, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını, 2005, s.72.
- 6 Yarı-Başkanlık hükümeti sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nur Uluşahin, **İki Başlı Yürütme Yapılanması**, Yetkin Yayınları, Ankara 2007.

- 7 ALFRED Stepan and Cindy Skach, "Presidentialism and Parliamentarism in Comparative Perspective", in **The Failure of Presidential Democracy, Comparative Perspective**, Vol.1., Juan J. Linz-Arturo Valenzuela ed., (Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1994.), 120.
- 8 GIOVANNÍ Sartori, "Neither Presidentialism Nor Parliamentarism", in **The Failure of Presidential Democracy, Comparative Perspective**, Vol.1., Juan J. Linz-Arturo Valenzuela ed., (Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1994.), 92.; Linz 1994, 6.; Kemal Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, (Bursa: Ekin Kitabevi, 2002.), 91-92.
- 9 TUNÇ, (1988), s. 4.; Ersin Kalaycıoğlu "Başkanlık Rejimi: Türkiye'nin Diktatörlük Tehidiyle Sınava", **Başkanlık Sistemi**, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara, 2005, s.14.; Esat Çam, **Devlet Sistemleri**, (İstanbul: 1993), s. 88.
- 10 T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, <http://www.mfa.gov.tr/meksika-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (E.T.: 07.04.2015)
- 11 ALAN Siaroff, "Comparative Presidencies: The Inadequacy of the Presidential, Semi-Presidential and Parliamentary Distinction", **European Journal of Political Research**, Vol. 42., Issue 3., Mayıs 2003. s.288-289.; Juan Linz, "Presidential or Parliamentary Democracy: Does It Make a Difference?", in **The Failure of Presidential Democracy, Comparative Perspective**, Vol.1., Juan J. Linz-Arturo Valenzuela ed., Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1994 s.6.; Arend Lijphart "Presidentialism and Majoritarian Democracy: Theoretical Observations.", in: **The Failure of Presidential Democracy, Comparative Perspective**, Vol.1., Juan J. Linz-Arturo Valenzuela ed., The John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1994, s. 92-93.; Sartori 1994, s. 106.
- 12 SİAROFF (2003), 288.; Linz 1994, 6.; Gözler 2002, 92-96; Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, İstanbul: Beta Yayınevi, 2001, s 428.
- 13 SİAROFF, (2003), s. 288.; Tunç 1988, s. 5.; Turhan 1989, s.41.; Ergun Özbudun, "Başkanlık Sistemi Tartışmaları", **Başkanlık Sistemi**, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara, 2005, s. 107.
- 14 LİNZ (1994), s. 30.
- 15 ÖRMECİ, Siyasal Sistemler, Meksika, Uluslararası Politikalar Akademisi, <http://politikaakademisi.org/siyasal-sistemler-meksika/> (E.T.: 07.04.2015)
- 16 ÖRMECİ, Siyasal Sistemler, Meksika, Uluslararası Politikalar Akademisi, <http://politikaakademisi.org/siyasal-sistemler-meksika/> (E.T.: 07.04.2015)
- 17 EKİCİ, Birol Meksika Yönetim Sistemi, s.74. (http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Projeler/21yy/meksika.pdf) (E.T.: 07.04.2015)
- 18 GÖKÇE, Ali Fuat (2012), Başkanlık Sistemi Uygulamaları: ABD, Venezuela, Meksika, Brezilya, Arjantin: Akademik Bakış Dergisi, S.:30, Mayıs-Haziran, s.9.
- 19 EKİCİ, Birol Meksika Yönetim Sistemi, s.74. (http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Projeler/21yy/meksika.pdf) (E.T.: 07.04.2015)
- 20 Birol EKİCİ, Meksika Yönetim Sistemi, s.74. (http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Projeler/21yy/meksika.pdf) (E.T.: 07.04.2015)
- 21 GÖKÇE, s.10.
- 22 ÖRMECİ, Siyasal Sistemler, Meksika, Uluslararası Politikalar Akademisi, <http://politikaakademisi.org/siyasal-sistemler-meksika/> (E.T.: 07.04.2015)

- 23 T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, <http://www.mfa.gov.tr/meksika-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (E.T.: 07.04.2015)
- 24 ÖRMECİ, Siyasal Sistemler, Meksika, Uluslararası Politikalar Akademisi, <http://politikaakademisi.org/siyasal-sistemler-meksika/> (E.T.: 07.04.2015)
- 25 Meksika Ülke Raporu 2013, T.C. Meksika Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Ekim 2014, Mexico, s.6-7.
- 26 GÖKÇE, s.:9.
- 27 SARTORI 1994, 106.; LİJPHART 1994, 91.; ÖZER 1998, 12. ; TEZİÇ 2001, 425.
- 28 TUNÇ, (1988), 6.
- 29 GÖKÇE, s.10.
- 30 Radikal, 25.02.2015., http://www.radikal.com.tr/politika/basbakan_da_yok_baskan_yardimcisi_da_tek_yetkili_isim_baskan-1301218 (E.T.:10.05.2015)
- 31 GÖKÇE, s.11.
- 32 EKİCİ, Birol Meksika Yönetim Sistemi, s.75. (http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Projeler/21yy/meksika.pdf) (E.T.: 07.04.2015)
- 33 GÖKÇE, s.:9.
- 34 ÖRMECİ, Siyasal Sistemler, Meksika, Uluslararası Politikalar Akademisi, <http://politikaakademisi.org/siyasal-sistemler-meksika/> (E.T.: 07.04.2015)
- 35 Meksika Ülke Raporu 2013, s.8.
- 36 ÖRMECİ, Siyasal Sistemler, Meksika, Uluslararası Politikalar Akademisi, <http://politikaakademisi.org/siyasal-sistemler-meksika/> (E.T.: 07.04.2015)
- 37 Meksika'nın demokrasi notu için bk. <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/mexico#.VVGtbI7tmko>, ayrıca Meksika'da demokrasi seviyesinin gelişmişliğinin Brezilya ve Arjantin'le karşılaştırılması konusunda bkz. Ali Fuat GÖKÇE, "Başkanlık Sistemi Uygulamaları: ABD, Venezüla, Meksika, Brezilya, Arjantin", **Akademik Bakış**, Mayıs-Haziran 2012, Sayı: 30, s. 11
- 38 Meksika'da 1910 Devrimi ve ardından yaşanan gelişmeler hakkında bilgi için bkz. Birol EKİCİ, **Meksika Yönetim Sistemi**, http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Projeler/21yy/meksika.pdf. s. 67 vd.
- 39 SARTORI, Giovanni (1997), **Parties and Party Systems: A Framework For Analysis**, ECPR Press, 2005, s. 206-209, ayrıca Giovanni SARTORI, **Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği**, Çev: Ergun ÖZBUDUN) Ankara: Yetkin Yayınları, s. 207.
- 40 Hegemonyacı tek parti sistemleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. SARTORI, (2005), s. 204 vd.
- 41 BEER, Caroline MITCHELL, Neil J. Democracy and Human Rights in Mexican States: Elections or Social Capital", **International Studies Quarterly**, Vol: 48, No: 2 Haziran 2004, s. 298.
- 42 HUNTINGTON, Samuel (1995), "Demokrasinin Üçüncü Dalgası", **Demokrasinin Küresel Yükselişi**, (Derleyenler: Larry DIAMOND ve Marc F. PLATTNER), Ankara: Yetkin Yayınları, s. 34.
- 43 BEER, MITCHELL, (2004), s. 298.

- 44 <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/mexico#.VVGtbi7tmko>.
- 45 <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/mexico#.VVGtbi7tmko>.
- 46 <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/mexico#.VVGtbi7tmko>.
- 47 <http://www.hrw.org/world-report/2015/country-chapters/mexico?page=1>.
- 48 <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/mexico#.VVGtbi7tmko>.
- 49 LIJPHART, Arend (2014), **Demokrasi Modelleri: Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları**, çev: Güneş AYAS – Utku Umut BULSUN, İstanbul: İthaki Yayınları, s. 73-74.
- 50 LIJPHART, (2014), s. 80.
- 51 <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/mexico#.VVGtbi7tmko>.
- 52 <http://www.hrw.org/world-report/2015/country-chapters/mexico?page=1>.
- 53 MITCHELL, Beer, (2004), s. 298. Jorge G CASTANEDA, (2000) **Perpetuating Power: How Mexican Presidents Were Chosen**. New York: The New Press, ten naklen.
- 54 Meksika'da özellikle basın özgürlüğünün durumu konusunda bkz. Robert HUESCA, "A Culture of Collusion: An Inside Look at the Mexican Press", (Kitap İncelemesi), **Journalism Studies**, Vol: 2, Number: 1, 2001, s. 161-162.
- 55 MITCHELL, Beer, (2004), s. 299.
- 56 KILINÇ, Bahadır "Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Sayı: 25, 2008, s. 52.
- 57 **United States Department of State**, 2002, <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2002/18338.htm>.
- 58 MITCHELL, Beer, (2004), s. 299.
- 59 <http://www.amnestyusa.org/our-work/countries/americas/mexico>.
- 60 <http://www.hrw.org/world-report/2015/country-chapters/mexico?page=1>.
- 61 <http://www.hrw.org/world-report/2015/country-chapters/mexico?page=1>.
- 62 Meksika Ulusal İnsan Hakları Komisyonu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.hrw.org/reports/2008/mexico0208/>.
- 63 <http://www.hrw.org/world-report/2015/country-chapters/mexico?page=1>.
- 64 <http://www.hrw.org/world-report/2015/country-chapters/mexico?page=2>.
- 65 <http://www.hrw.org/world-report/2015/country-chapters/mexico?page=2>.
- 66 <http://embamex.sre.gob.mx/italia/images/pdf/DerechosHumanos/27junio2014ingles.pdf>. ayrıca programın Resmi Gazete'de yayımlanan İspanyolca metni için bkz. http://dof.gob.mx/nota_detalle_popup.php?codigo=5343071.
- 67 <http://embassyofmexico.org/web/Bolet%C3%ADn49PNDHingl%C3%A9s.pdf>.
- 68 YANIK, Murat Başkanlık Sistemi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği, İstanbul, 1997., s.129.; Arend LIJPHART, Çağdaş Demokrasiler (Çev. Ergun Özbudun-Esin Onulduran), Ankara: 1986, s. 50.; Burhan KUZU, . "Neden Başkanlık Hükümeti", in Türkiye'de Siyasi Yapılanma ve Temel Siyasi Sorunlar Sempozyumu, Ankara, 2000, s.34. ; Kemal GÖZLER, Anayasa Hukukuna Giriş, Ekin Kitabevi, Bursa, 2002, s. 96-97.; Mehmet TURHAN, Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası, Diyarbakır: 1989 , s.41.

- 69 TURAN, İlter Turan, "Başkanlık Sistemi Sevdası: Zayıf Temelli Bir Özlem", in Başkanlık Sistemi, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara, 2005, s.121.; Attila ÖZER, Başkanlık Hükümeti Sistemi ve Bu sistemin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği, Ankara, 1998, 53-54.; KUZU, 34-35.
- 70 <http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf> (E.T.: 09.04.2015)
- 71 <http://databank.worldbank.org/data/download/GNIPC.pdf> (E.T.: 09.04.2015)
- 72 <http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/hdr/2014-human-development-report/> (E.T.: 09.05.2015); konuya ilişkin olarak ayrıca bkz. ÖRMECİ, Siyasal Sistemler: Meksika, Uluslararası Politikalar Akademisi, <http://politikaakademisi.org/siyasal-sistemler-meksika/> (E.T.: 07.04.2015)
- 73 Meksika Ülke Raporu 2013, bilgi

Kaynaklar

BEER, Caroline; MITCHELL, Neil J.; Democracy and Human Rights in Mexican States: Elections or Social Capital”, **International Studies Quarterly**, Vol: 48, No: 2 Haziran 2004.

ÇAM, Esat (1993), **Devlet Sistemleri**, İstanbul.

ELGIE, Robert (1998), “The Classification of Democratic Regime Types: Conceptual Ambiguity and Contestable Assumptions”, **European Journal of Political Research**, Vol. 33.,

EKİCİ, Birol **Meksika Yönetim Sistemi**, http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Projeler/21yy/meksika.pdf.

ERDOĞAN, Mustafa (1993), **Anayasacılık Parlamentarizm Silahlı Kuvvetler**, Ankara: Siyasal Kitabevi.

FABRINI, Sergio (2004), “Transatlantic Constitutionalism: Comparing United States and European Union”, **European Journal of Political Research**, Vol. 43.,

GÖKÇE, Ali Fuat “Başkanlık Sistemi Uygulamaları: ABD, Venezüla, Meksika, Brezilya, Arjantin”, **Akademik Bakış**, Mayıs-Haziran 2012, Sayı: 30

GÖZLER, Kemal (2002), **Anayasa Hukukuna Giriş**, Bursa: Ekin Kitabevi.

GÜNEŞ, Turan (1956), **Parlamentar Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

HUNTINGTON, Samuel (1995), “Demokrasinin Üçüncü Dalgası”, **Demokrasinin Küresel Yükselişi**, Derleyenler: Larry DIAMOND ve Marc F. PLATTNER, Ankara: Yetkin Yayınları.

HUESCA, Robert (2001), “A Culture of Collusion: An Inside Look at the Mexican Press”, (Kitap İncelemesi), **Journalism Studies**, Vol: 2, Number: 1,

KALAYCIOĞLU, Ersin (2005), “Başkanlık Rejimi: Türkiye’nin Diktatörlük Tehdidıyla Sınırı”, **Başkanlık Sistemi**, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını.

KILINÇ, Bahadır (2008), “Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Sayı: 25,

LIJPHART, Arend (2014), **Demokrasi Modelleri: Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları**, çev: Güneş AYAS – Utku Umut BULSUN İstanbul: İthaki Yayınları.

LIJPHART, Arend (1994), “Presidentialism and Majoritarian Democracy: Theoretical Observations.”, in: **The Failure of Presidential Democracy, Comparative Perspective**, Vol.1., Juan J. Linz-Arturo Valenzuela ed., Baltimore and London: The John Hopkins University Press,

LINZ, Juan (1994), “Presidential or Parliamentary Democracy: Does It Make a Difference?”, in **The Failure of Presidential Democracy, Comparative Perspective**, Vol.1., Juan J. Linz-Arturo Valenzuela ed., Baltimore and London: The John Hopkins University Press,

ONAR, Erdal (2005), “Türkiye’nin Başkanlık veya Yarı-Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli midir?”, in **Başkanlık Sistemi**, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını.

ÖRMECİ, Ozan Siyasal Sistemler, Meksika, Uluslararası Politikalar Akademisi, <http://politikaakademisi.org/siyasal-sistemler-meksika/>

ÖZBUDUN, Ergun (2005), "Başkanlık Sistemi Tartışmaları", **Başkanlık Sistemi**, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını.

ÖZER, Attila (2003), **Anayasa Hukuku**, Ankara: Turhan Kitabevi.

ÖZER, Attila (1998), **Başkanlık Hükümeti Sistemi ve Bu sistemin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği**, Ankara.

SARTORI, Giovanni (2005), **Parties and Party Systems: A Framework For Analysis**, ECPR Press,

SARTORI, Giovanni (1997), **Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği**, çev: Ergun ÖZBUDUN, Ankara: Yetkin Yayınları.

SARTORI, Giovanni (1994), "Neither Presidentialism Nor Parliamentarism", in **The Failure of Presidential Democracy, Comparative Perspective**, Vol.1., Juan J. Linz-Arturo Valenzuela ed., Baltimore and London: The John Hopkins University Press.

SIAROFF, Alan (1994), "Comparative Presidencies: The Inadequacy of the Presidential, Semi-Presidential and Parliamentary Distinction", **European Journal of Political Research**, Vol. 42., Issue 3., Mayıs 2003.

STEPAN, Alfred-SKACH, Cindy; "Presidentialism and Parliamentarism in Comparative Perspective", in **The Failure of Presidential Democracy, Comparative Perspective**, Vol.1., Juan J. Linz-Arturo Valenzuela ed., Baltimore and London: The John Hopkins University Press,

TEZİÇ, Erdoğan (2001), **Anayasa Hukuku**, İstanbul: Beta Yayınevi.

TUNÇ, Hasan "Amerika Birleşik Devletleri Hükümet Sistemi ve Yürütme Organı", İdarecinin Sesi Dergisi, C.II., S.1., Ocak 1988.

TURHAN, Mehmet (1989), Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası, Diyarbakır.

ULUŞAHİN, Nur (2007), Uluşahin, İki Başlı Yürütme Yapılanması, Ankara: Yetkin Yayınları.

WARE, Alan (2001), "Divided Government in the United States", **Divided Government in the Comparative Perspective.**, Robert Elgie ed., Oxford University Press,

YANIK, Murat (1997), **Başkanlık Sistemi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği**, İstanbul: Alfa Yayınları.

İnternet Kaynakları

Freedom House ;<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/mexico#.VVGtbI7tmko>.

Human Rights Watch World Report, <http://www.hrw.org/world-report/2015/country-chapters/mexico?page=1>.

Human Rights Watch World Report; <http://www.hrw.org/world-report/2015/country-chapters/mexico?page=2>.

United States Department of State, 2002, <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2002/18338.htm>.

Amnesty International, <http://www.amnestyusa.org/our-work/countries/americas/mexico>.

<http://embamex.sre.gob.mx/italia/images/pdf/DerechosHumanos/27junio2014ingles.pdf>.

http://dof.gob.mx/nota_detalle_popup.php?codigo=5343071.

<http://embassyofmexico.org/web/Bolet%C3%ADn49PNDHingl%C3%A9s.pdf>.

<http://www.haber7.com/ic-politika/haber/1305611-erdoganin-bahsetti-meksika-modeli-baskanlik>

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, <http://www.mfa.gov.tr/meksika-siyasi-gorunumu.tr.mfa>

TÜRK ANAYASALARINDA YÜRÜTMENİN DÜZENLENİŞİ

ARŞ. GÖR. MURAT ERDOĞAN*

Giriş

İlk çağlardan bu yana toplumsal bir varlık olan insanın beraber yaşama tecrübesi ve arzusu, zaman içerisinde adına devlet denen organizasyonu meydana getirmiştir. Devlet ve devleti meydana getiren insan topluluğu birbirlerine karşı birtakım hak ve yükümlülükler sahiptirler ve devlet bu hakları kullanır ve yükümlülüklerini yerine getirirken kişiler ve kurumlar üzerindeki iktidarına dayanır. İktidar ise, devletin fonksiyonları ve bunların kullanılış esaslarında somutlaşarak ifadesini bulur. Olgusal temellerine bakıldığı takdirde ise devlet iktidarının kullanım biçimlerinin ve görünümlerinin, devletin en temel fonksiyonları olan kural koyma(yasama), kuralları uygulama(yürütme) ve uyuşmazlıkları çözme(yargı) olarak somutlaştığını söylemek mümkündür.¹ Bu üç fonksiyon, kendisine muayyen hukuki sonuçlar bağlanması açısından devletin maddi fonksiyonlarından ayrılarak hukukileşirler ve devletin hukuki fonksiyonları adını alırlar.² Bunlardan herhangi birini açıklamak ve söz konusu fonksiyonun bir devlette nasıl düzenlendiğini doğru bir biçimde tespit

* Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku ABD Öğretim Üyesi.

İlk çağlardan bu yana toplumsal bir varlık olan insanın beraber yaşama tecrübesi ve arzusu, zaman içerisinde adına devlet denen organizasyonu meydana getirmiştir. Devlet ve devleti meydana getiren insan topluluğu birbirlerine karşı birtakım hak ve yükümlülüklerle sahiptirler ve devlet bu hakları kullanır ve yükümlülüklerini yerine getirirken kişiler ve kurumlar üzerindeki iktidarına dayanır. İktidar ise, devletin fonksiyonları ve bunların kullanılış esaslarında somutlaşarak ifadesini bulur. Olgusal temellerine bakıldığı takdirde ise devlet iktidarının kullanım biçimlerinin ve görünümünün, devletin en temel fonksiyonları olan kural koyma(yasama), kuralları uygulama(yürütme) ve uyuşmazlıkları çözme(yargı) olarak somutlaştığını söylemek mümkündür.

etmek ise o fonksiyonun kimler eliyle ve nasıl kullanıldığıнын tahlilini zorunlu kılmaktadır.

Türk anayasalarında yürütmenin düzenlenişi incelenirken yürütme fonksiyonunun Türk Siyasi Hayatı'nda hangi mahiyette yer aldığından, bu yetkinin kimler tarafından kullanıldığından ve yürütme fonksiyonunun, devletin diğer hukuki fonksiyonları ile ilişkilerinden bahsedilmesi gerekmektedir. Ancak söz konusu hususlar, yürütmenin kamu hukukunda ne ifade ettiğinin ortaya konulmasından sonra incelenebilir. Bu çalışmada öncelikle yürütme fonksiyonunun genel mahiyette tanımı verilecek, daha sonra yürütmenin sırasıyla 1876 Kanuni-Esasi'sinde, bu metinde 1909 yılında yapılan değişiklikler sonucunda, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda, 1924, 1961 ve nihayet 1982 Anayasaları'nda düzenlenişi, belirtildiği şekilde yürütme yetkisini kullanan organlar ve yürütmenin, devletin diğer hukuki fonksiyonları ile ilişkileri bağlamında ele alınacaktır.

I. Genel Mahiyeti İtibarıyla Yürütme

Kökleri Aristoteles'e kadar uzanmasına karşılık kuvvetler ayrılığı prensibini, modern anlamda ortaya koyan ilk düşünürler Locke ve Montesquieu'dür. Yürütme tabiri ise ilk defa Montesquieu tarafından "Kanunların Ruhu Üzerine" isimli eserde "İngiliz Anayasası" başlıklı bölümde kullanılmıştır.³ Buna karşılık yürütmeyi siyaset biliminin konusu hâline getiren ilk düşünür Machiavelli'dir. Uluşahin'e göre;⁴

"Modern yürütme doktrini, ancak Machiavelli ve onu takip eden Thomas Hobbes, John Locke ve Montesquieu tarafından geliştirilmiş ve yürütme gücünün belli bir sistem içerisinde kullanılmasından bahsetmek mümkün olmuştur. Böylece Machiavellist yürütme nosyonu

bugünkü anlamıyla “yürütme gücü”ne dönüşmüş ve anayasalarda kurallı ve hukuksal bir dayanağı bulunan bir devlet fonksiyonu olarak yerini almıştır.”

Yürütme gücünün devletin diğer fonksiyonları karşısındaki yeri ve yürütmenin özünde saklı bulunan gücün anlaşılabilmesi onun doğru bir biçimde tanımlanmasına bağlıdır. Bu noktada da Uluşahin yürütme konusunda şu tanımlı yapmaktadır:⁵

“Yürütme gücü kişinin kendi adına kullandığı bir güç olmayıp, en basit şekliyle bir vekil ya da bir aracı olarak bir başkasının veya –Tanrı, halk ya da hukuk gibi- başka bir şeyin adına kullanılan bir güçtür. Yürütme, basit bir “aracı” olmasının ötesinde “güç kullanan”dır. Güç kullanırken herhangi bir dirençle karşılaştığı ve öfkesini bastırma ihtiyacı hissettiği zaman bir başkasının iradesini yerine getirdiğini (bu, halk, meclis ya da tarih olabilir) rahatlıkla ifade edebilir. Dolayısıyla başlangıçta şekli olarak zayıflığı gibi gözükken bu özelliği aslında yürütmenin gücünün ifadesinden başka bir şey değildir.”

Yürütmenin yasama karşısında sahip olduğu güç karmaşıklaşmış, uzmanlaşmış ve çok geniş alanlara yayılmış olan modern devlet hayatı ve yasamanın kural koyma işlevinin bunun karşısında ancak çerçeveyi belirleyebilecek bir niteliğe sahip olabilmesinden kaynaklanmış, yürütme, gittikçe yasamanın bir hizmetkârı olmaktan çıkarak daha büyük bir önemi ifade etmeye başlamıştır. Özellikle 20. Yüzyılda oldukça farklılaşan üretim ilişkileri ve üretim araçları, parlamentoların 19. Yüzyılda görev alanları içerisinde bulunan genel ve soyut kurallar yapma işlevini sınırlandırmış ve bu noktada yürütmeyi ön plan çıkarmıştır. Bu konuda Mustafa Kemal’in 1 Aralık 1921’de TBMM’de yaptığı bir konuşmada kullandığı ifadeler dikkat çekicidir.⁶

“Ne yasamanın ne de yargının kendi kararlarını kendilerinin uygulaması mümkün değildir. Yürütme, yasama işlemlerini uygulamayabilir, sanıkları yargı önüne çıkarmayabilir ya da yargı kararlarını yerine getirmeyebilir. Tatbik eden, icra eden, karar verenden daima daha kuvvetlidir.”

Yürütmenin, devletin diğer fonksiyonları karşısında, özünde saklı bulunan gücü ifade ettikten sonra, yürütmede birlik ya da bölünmeden bahsetmek gerekmektedir.

Devlet organizasyonu içerisinde yürütme organı, tekçi (monist) ve ikici (düalist) yürütme olmak üzere birbirinden farklı iki şekilde oluşturulabilir.⁷ Monist yürütmede yetki, tek bir kişi veya kurul biçiminde oluşabilmektedir.⁸ Düalist yürütme ise yürütme yetkisinin bir kişi ve bir kurul arasında paylaştırılmasını ifade etmektedir.⁹ Bu bağlamda Meclis hükümeti sistemi yürütme yetkisinin bir kurula verildiği, başkanlık sistemi yürütme yetkisinin bir kişiye verildiği monist yürütme yapılanmalarını örneklerken, yürütmenin sorumsuz bir devlet başkanı ve bakanlar

kurulundan oluştuğu parlamenter sistem ise düalist yürütme yapısına bir örnektir.

Yürütmenin monist ya da düalist oluşu siyasal bir tercih meselesidir. Alexander Hamilton'a göre ise; *iyi hükümetin başta gelen özelliği yürütmede enerji, yürütmede enerjinin ilk unsuru ise birliktir.*"¹⁰

II. Türk Anayasalarında Yürütmenin Düzenlenişi

A. Tanzimat Dönemi

Kuvvetler ayrılığı yalnızca fikri temellerinden doğmuş bir olgu olarak nitelendirilemez. Montesquieu, daha önce belirtildiği gibi devletlerin hukuki fonksiyonlarını İngiliz Anayasası başlığı altında İngiliz siyasal sistemini tahlil ederek belirlemiş ve bu fonksiyonların devlet kudretinin sınırlandırılmasındaki işlevini de tarihi temelleri ile bağdaştırarak ileri bir düzeyde ifade etme başarısına ulaşmıştır.

Montesquieu'de despotik bir yönetim tarzı olarak ifade edilen Osmanlı Devleti'nde¹¹ ise 1876 Kanun-i Esasi'sinden önce padişahın tüm kararları tek başına verdiği gibi sessiz bir yanığı mevcuttur. Halbuki Osmanlı Devleti'nde meşveret kurumu gibi bir danışma pratiği gelişerek yerleşmiş ve özellikle III. Selim döneminde bu kurum geliştirilmek istenmiş, ancak başarılı olunamamıştır.¹² Ancak devlet ileri gelenlerinin serbestçe düşüncelerini söyleyebildikleri bir uygulamanın kurumsallaştırılması III. Selim döneminin en önemli kazanımlarından biri olmuştur.¹³ Osmanlı Devleti'nin modern esaslara göre örgütlenişine ilişkin ilk izler ise II. Mahmut döneminde görülmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda birinci olarak *Meclis-i Valayı Ahkam-ı Adliye*, *Dar-ı Şurayı Askeri*, *Dar-ı Şurayı Bab-ı ali* gibi danışma organlarının kurulması, ikinci olarak da kurulan bu organlar arasında fonksiyonlar ayrılığının belirmeye başlaması yönetsel alanda en önemli yenilikler olarak gösterilebilir.¹⁴ Özellikle *Dar-ı Şurayı Bab-ı ali* ve *Meclis-i Valayı Ahkam-ı Adliye* arasındaki ayırım kabine usulünün uç verşi olarak nitelendirilmektedir.¹⁵ Ancak her ne kadar bu dönemde yönetsel alanda köklü değişiklikler yapılmış ve devletin hukuki fonksiyonların ayrımı bağlamında görevlerini deruhte edecek kurumlar oluşmuşsa da yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin hala esas olarak padişahın toplandığının söylenmesi mümkün olduğundan tüm bu değişiklikler hukuki zemine oturtulamamıştır. Bu sebeple II. Mahmut ve kendisinden sonra gelen Tanzimat dönemi padişahları döneminde halen başta yürütme yetkisi olmak üzere tüm egemenlik hakları padişahın elinde bulunmaktadır.¹⁶

B. 1876 Tarihli Kanun-İ Esasi'de

Yürütmenin Düzenlenişi

1. Genel Olarak

Tanzimat döneminin asıl muhalefetini yaratan Genç Osmanlılar'ın uzun çabaları neticesinde aşağıdan yukarı bir hareketle 1876 yılında Kanun-i Esasi ilan edilmiştir. Elbette 1876 tarihli Kanun-i Esasi'nin aşağıdan yukarı bir hareket olarak nitelendirilmesi, bu metnin geniş ve kapsamlı bir halk hareketi ile ortaya çıktığına değil, söz konusu anayasanın, padişaha belli kesimlerden gelen iç dinamiğe dayalı baskılarla kabul ettirildiğine delalet eder.¹⁷ Nitekim anayasanın hazırlanmasında büyük katkıları olan Mithat Paşa, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi isimler, Osmanlı Devleti'nin Batı tarzı eğitim görmüş aydınları ve devlet adamlarıdır. Bunların bir anayasanın hazırlanarak yürürlüğe girmelerini istemelerinin temel sebebi ise Osmanlı Devleti'ni içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmaktır.

Kanun-i Esasi'nin hazırlanarak yürürlüğe konuluşunun tarihsel ve sosyolojik kökenleri¹⁸ bir kenara bırakılıp Kanun-i Esasi'nin kurduğu siyasi teşkilata bakılacak olduğunda ise bu anayasa, haki-miyetin sadece padişaha ait olduğu esasını kabul etmekle kalmamış, ayrıca padişahın onun arzu ettiği şekil ve mahiyette kullanmasına cevaz vermiştir.¹⁹ Yürütme organlarının düzenlenişine bakıldığında ise 12 fasıl ve 119 maddeden teşekkül eden Kanun-i Esasi'de Padişaha ilişkin genel hükümler m.3-7'de yer almakta; Bakanlar Kurulu (Vükelâ Meclisi), Sadrazam, Şeyhülislam ve bakanlarla (vükela) ilgili hükümler "Vükelâ-yı Devlet"e ilişkin Üçüncü Fasıl'da (m.27 vd) yer almaktadır.²⁰ Yürütmenin düzenlenişinin incelenmesi bağlamında önce yürütme organlarını oluşturan padişah ve Bakanlar Kurulu (Vükelâ Meclisi) ele alınacak, daha sonra da yasama ile yürütmenin ilişkilerine değinilecektir.

Tanzimat döneminin asıl muhalefetini yaratan Genç Osmanlılar'ın uzun çabaları neticesinde aşağıdan yukarı bir hareketle 1876 yılında Kanun-i Esasi ilan edilmiştir. Elbette 1876 tarihli Kanun-i Esasi'nin aşağıdan yukarı bir hareket olarak nitelendirilmesi, bu metnin geniş ve kapsamlı bir halk hareketi ile ortaya çıktığına değil, söz konusu anayasanın, padişaha belli kesimlerden gelen iç dinamiğe dayalı baskılarla kabul ettirildiğine delalet eder. Nitekim anayasanın hazırlanmasında büyük katkıları olan Mithat Paşa, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi isimler, Osmanlı Devleti'nin Batı tarzı eğitim görmüş aydınları ve devlet adamlarıdır. Bunların bir anayasanın hazırlanarak yürürlüğe girmelerini istemelerinin temel sebebi ise Osmanlı Devleti'ni içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmaktır.

2. Padişah

Kanun-i Esasi'nin kurduğu siyasi teşkilatlanma bağlamında yürütme yetkisi, devletin ve yürütmenin başı olan padişahıta toplanmıştır.²¹ Padişahın yürütmeye ilişkin yetkilerinin niteliği sadrazam ve tüm vekillerin atamasının kendisi tarafından yapıldığı göz önüne alındığında daha iyi anlaşılabilir. Yürütme organının diğer kanadı olan Heyet-i Vükelanın tamamı padişah tarafından atanır ve padişah bunlardan her birini istediği zaman azletmeye yetkilidir.

Padişahın yürütmeye ilişkin yetkilerinin dışında yasamaya ilişkin yetkileri ise onun yetkilerinin genişliğinin ne mahiyette olduğuna bir örnek teşkil eder. Kanun-ı Esasi'nin 53. maddesine göre, yeni kanun önerisi ya da mevcut kanunlarda değişiklik önerisi yapılması padişahın iznine bağlıdır. Başka bir deyişle padişah, teşrii faaliyetlerin icrasına izin verir.²² Bundan başka, *“Memleketin bir cihetinde ihtilal zuhur edeceğine müeyyid asar ve emareler”* gören padişah Kanun-i Esasi hükümlerini askıya alma yetkisine sahiptir. Elbette Kanun-i Esasi'nin kurduğu düzeni sona erdiren de bu hüküm olmuştur.

Nihayet Kanun-ı Esasi'nin 4. maddesine göre, padişahın *“nefs-i hümayûn”*u kutsal ve sorumsuzdur.²³ Egemenlik bu bağlamda hükümdara aittir ve bunları kullanmada tebaanın katkısı söz konusu değildir. Bu da Kanun-i Esasi'nin öngördüğü siyasi teşkilatta halen milli egemenlik anlayışını içeren bir yansımanın yer almadığına delalet eden bir düzenlemedir.

3. Sadrazam ve Vekiller Heyeti

Kanun-i Esasi her ne kadar belli kurumlara dayanan bir siyasi teşkilat öngörmüşse de, esasında Kanun-i Esasi'de sadrazam ve vekiller heyetinin düzenlenişi bu metnin nasıl bir hükümet sistemi öngördüğünü ortaya koyar. Padişahın sadrazam ve vekilleri istediği zaman atadığı veya azlettiği bir siyasal sistemde vekiller heyetinin ve sadrazamın siyasi sorumluluğunun meclise ve onun temsil ettiği milli iradeye karşı gerçekleştiğini söylemek mümkün olamayacaktır. Nitekim Kanun-i Esasi Vekiller Heyeti'nin padişaha karşı sorumluluğunu öngörmüştür.

Ancak yine de Kanun-i Esasi'de Vekiller Heyeti'ne verilen bir yetki dikkat çekicidir. Bu yetki, meclisin toplantıda olmadığı zamanlarda vekiller heyetinin kanunu muvakkat (geçici kanun) çıkarma yetkisidir. Bu kanunu muvakkatlar kanuniyeti meclis tarafından kabul ve tasdik edilinceye kadar kanun hükmündedir.²⁴

4. 1876 Tarihli Kanun-i Esasi'de Yasama-Yürütme İlişkileri

Yasama ile yürütmenin birbirleriyle ilişkileri incelenirken genel mahiyette ele alınması gereken husus, yürütmenin yasamanın güvenine dayanıp dayanmadığı olmalıdır. Yürütmenin kime karşı sorumlu olduğu ancak bu şekilde tespit edilebilir. 1876 tarihli Kanun-i Esasi'nin 30. maddesinde ifadesini bulan şekliyle "*devlet memuriyetlerine müteallik ahval ve icraat*" ten dolayı vekiller heyetinin Meclis-i Mebusan'a karşı sorumlu olduğu kabul edilmişse de daha önce belirtildiği gibi gerek sadrazamanın gerekse de vekillerin azil ve tayinlerinin tamamıyla padişahın elinde olması karşısında vekiller heyetinin gerçek sorumluluğunun padişaha karşı olduğunu söylemek mümkün olacaktır.²⁵

Padişahın yasama faaliyetinin başlangıcında, faaliyete izin veren mahiyette bir yetkiye sahip olması ise yürütmenin başı olan padişahın yasama açısından dahi ne kadar geniş bir yetkiyle donatıldığının ifadesidir.

Nihayet Kanun-i Esasi'nin 113. maddesi de yürütmenin başı olan padişaha istediğini sürgüne gönderme yetkisi tanımıştır. Nitekim bilindiği üzere bu maddenin hışmına uğrayan ilk kişi de Kanun-i Esasi'nin mimarı Mithat Paşa olmuştur.²⁶ Padişahın meclisi tatil yetkisi ise onun 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nı bahane ederek meclisi tatile göndermesine cevaz vermiş ve 1876 tarihli Kanun-i Esasi de tekrar yürürlüğe konacağı 1908 yılına kadar getirdiği kurumlarıyla beraber rafa kalkmıştır.

C. 1876 Tarihli Kanun-i Esasi'de 1909 Yılında Yapılan Değişiklikler Sonrası Yürütmenin Durumu

1. Genel Olarak

24 Temmuz 1908 yılında Balkanlarda Niyazi ve Enver Bey'in çabalarıyla başlayan ayaklanmanın kısa sürede Osmanlı bürokrasisi ve aydınları arasında ve Balkanlar ahâlisi tarafından destek görmesi neticesinde Padişah II. Abdülhamit Kanun-i Esasi'yi tekrar yürürlüğe koymak mecburiyetinde kalmış, Meclis-i Mebusan'ın tekrar toplanması için çalışmalara başlanmıştır. 1876 tarihli seçim kanunu aceleyle padişaha arzedilmiş ve bu kanunun onanması sağlandıktan sonra Meclis-i Mebusan 1908 yılında yapılan seçimlerle tekrar toplanmıştır. Seçimlerin galibi ise yurt çapında özellikle Batı bölgelerde oldukça kuvvetli bir örgütlenmeye sahip olan İttihat ve Terakki Partisi olmuştur. 31 Mart vakasının ardından ise II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi ve yerine V. Mehmet'in geçirilmesi neticesinde padişahlık makamının gücünün fiili anlamda sınırlandığını söylemek mümkündür. Ancak V. Mehmet'in uysal ve dervişmeşrep kişiliği²⁷ dahi, İttihat ve Terakki'nin geçmişte yaşanan acı tecrübelerden aldığı derslerden çıkardığı sonuçları uygulamaya geçirmesini engelleye-

1877 yılında padişah tarafından yürürlükten kaldırılan Kanun-i Esasi'de 1909 yılında yapılan değişiklikler böyle bir tecrübenin tekrar yaşanmamasına özgülenmiş, bu doğrultuda ilk olarak Kanun-i Esasi'nin 3. maddesinde yapılan değişikliklerle padişah, tahta çıkışını takip eden ilk meclis toplantısında "şer'i şerif ve Kanun-ı Esasî ahkâmına uyacağına ve vatan ve millete bağlılık göstereceğine yemin eder" ifadesi ile hakimiyet hakkını kendi arzu ve isteği doğrultusunda sınırsız bir biçimde kullanma hakkından yoksun bırakılmıştır. Nitekim bu madde ile daha önce kutsal ve sorumsuz olduğu ifade edilen padişah, birtakım sınırlamaları kabul etmiş ve devletin hukuki fonksiyonlarını keyfi bir biçimde kullanamayacağı esasını kabul etmiştir.

memiş ve meclisin padişah tarafından dağıtılması ve meşruti rejimin baltalanmasını önlemek adına 1909 Ağustos ayında Meclis-i Umumi'nin her iki kanadında Kanun-i Esasi'de değişiklik yapılmasına karar verilmiştir.²⁸

Neticede 1909 yılında, 1876 tarihli Kanun-i Esasi'nin 3, 6, 7, 10, 12, 27, 28, 29, 30, 35, 36, 38, 43, 44, 53, 76, 77, 80, 113, 118 ve 119. Maddelerinde yeni düzenlemeler yapılmış ve Kanun-i Esasi'ye 120 ve 121. maddeler eklenmiştir.²⁹ Aşağıda, Kanun-i Esasi'de 1909 yılında yapılan değişiklikler sonucunda yürütmenin ne şekilde düzenlendiğine yer verilecektir.

2. Padişah

1877 yılında padişah tarafından yürürlükten kaldırılan Kanun-i Esasi'de 1909 yılında yapılan değişiklikler böyle bir tecrübenin tekrar yaşanmamasına özgülenmiş, bu doğrultuda ilk olarak Kanun-i Esasi'nin 3. maddesinde yapılan değişikliklerle padişah, tahta çıkışını takip eden ilk meclis toplantısında "*şer'i şerif ve Kanun-ı Esasî ahkâmına uyacağına ve vatan ve millete bağlılık göstereceğine yemin eder*" ifadesi ile hakimiyet hakkını kendi arzu ve isteği doğrultusunda sınırsız bir biçimde kullanma hakkından yoksun bırakılmıştır. Nitekim bu madde ile daha önce kutsal ve sorumsuz olduğu ifade edilen padişah, birtakım sınırlamaları kabul etmiş ve devletin hukuki fonksiyonlarını keyfi bir biçimde kullanamayacağı esasını kabul etmiştir.

Padişahın yetkilerini sınırlayan diğer maddeler ise onun yasama ve yürütmeye ilişkin yetkilerinde kısıntılar gerçekleştiren hükümlerdir. Kanun-i Esasi'nin 27. maddesinde yapılan değişiklik neticesinde padişahın tüm vekilleri tayin ve azletme yetkisi ortadan kaldırılmış, bu yetkiyi padişah münhasıran sadrazam için kullanabilir duruma

gelmiştir. Kanun-i Esasi'nin sistematüğinde, diğer değışikliklerle birlikte (özellikle 30. madde) değlendirildiğinde, Meclis-i Mebusan'ın güveninin sadrazamın belirlenmesinde hayati bir rolü olduğu ortaya çıkar ve bu husus, padişahın sadrazam tayin etme yetkisini, tıpkı parlamenter sistemde devlet başkanının başbakan tayin etme yetkisi gibi fiili olarak sınırlar.³⁰

Kanun-i Esasi'de yapılan bir diğer önemli değışiklik ise padişahın sorumsuzluğu çerçevesinde yaptığı işlemlerin sadrazam ve/veya ilgili vekil tarafından imzalanmasını öngören düzenlemenin 30. madde içine yerleştirilmesidir. Bu düzenleme ile padişahın tek başına hukuki tasarrufta bulunabilmek gibi bir ayrıcalığı kalmamıştır.³¹ Bu da bildiğimiz şekliyle karşı imza kuralının Türk siyasi hayatına girişini ifade eder.

Kanun-i Esasi'nin 80. Maddesinde yapılan değışiklik ise Meclis-i Mebusan'ın ödenek verme yetkisini kabul etmiş, böylece vekiller heyetini adeta padişaha bağlı olmaktan çıkarıp meclisle ilişkili bir duruma getirerek yürütmenin meclise karşı siyasi sorumluluğunu güçlendirici bir işlev görmüştür.³²

Bundan başka kanun tasarı ve tekliflerinde padişahın izninin alınmasını ifade eden yetki kaldırılarak padişahın yasamaya ilişkin yetkisi daraltılmıştır. Ayrıca padişahın meclisten çıkarılan kanunları mutlak veto etmesi yetkisi kaldırılarak yerine geciktirici veto yetkisi gelmiştir.³³

3. Heyet-i Vükela

Kanun-i Esasi'de 1909 yılında yapılan değışikliklerle Heyet-i Vükela adeta parlamenter sistemde yer aldığı şekliyle düzenlenen bir yürütme öngörmüştür. Bunun en önemli emaresi vekiller heyetinin parlamentonun güvenine dayandığını ifade eden 30. maddedir. Bu madde vekillerin padişah tarafından atanmakla bera-

II. Meşrutiyet döneminde yürütme organının oluşumunda vekiller heyetinin önemli bir yer tuttuğu, yürütme organının başı olan padişahın elinden yetkilerinin elinden alınarak vekiller heyetinin eline verildiğini gözlemlemek mümkündür. Bununla birlikte özellikle 1912 yılından sonra yönetimde İttihat ve Terakki Partisi'nin etkinliği oldukça artmış ve yönetsel alanda bir tek parti diktatörlüğü oluşmuştur.

ber, hukuki varlıklarının devam ettirebilmelerini onların meclise karşı olan siyasi sorumluluklarına bağlamıştır.³⁴ Bu da klasik manada parlamenter sistemi ifade eden bir uygulamadır.

Kanun-i Esasi'nin 53 ve 54. Maddelerinde yapılan değişikliklerle ise kanun teklifi vermeye vekiller yetkili kılınmış, bu konuda milletvekillerinin kanun teklifi verebilmesi ise oldukça zorlaştırılmıştır.

II. Meşrutiyet döneminde yürütme organının oluşumunda vekiller heyetinin önemli bir yer tuttuğu, yürütme organının başı olan padişahın elinden yetkilerinin elinden alınarak vekiller heyetinin eline verildiğini gözlemlemek mümkündür. Bununla birlikte özellikle 1912 yılından sonra yönetimde İttihat ve Terakki Partisi'nin etkinliği oldukça artmış ve yönetsel alanda bir tek parti diktatörlüğü oluşmuştur.³⁵

4. Yasama-Yürütme İlişkileri

Yürütme organının yasamayla olan ilişkisi Kanun-i Esasi'de 1909 yılında yapılan değişikliklerde özellikle fesih kurumunun düzenlenişinde ortaya çıkmaktadır. 7. maddeye göre *"uyuşmazlık durumunda vükelâ görüşünde ısrar ederse ve meclis kesin ve tekrarla bunu reddederse, vükelâ ya meclisin kararını kabule ya da istifaya mecburdur. İstifa hâlinde oluşturulacak yeni heyet eskisi ile aynı fikri taşırırsa ve meclis yine reddederse padişah meclisi feshedebilir."*³⁶ Meclisin feshinin Meclis-i Ayan'ın onayı olmadan yapılabilmesinin ise mümkün olmadığı öngörülmüştür. Bunun sebebi, padişahın keyfi olarak bu yetkisini kullanmasının önüne geçilmesidir. Ancak meclisin feshinin bu kadar güç koşullara bağlanması zaman içinde İttihat ve Terakki'nin yönetimde güçlenmesiyle onun aleyhine dönecektir. O dönem içerisinde yönetimde padişahın etkinliğinin önüne geçmeyi birinci sıraya koymayı amaç edinen İttihat ve Terakki Partililer bu olasılığı öngöremedikleri için daha sonra büyük sıkıntılar yaşamışlar, partililerin bu silahı kendilerine karşı kullanılmıştır.³⁷ Bunun üzerine Kanun-i Esasi'nin 7. ve 35. maddeleri daha sonraki yıllarda (1914 ve daha sonra iki kere) tekrar tadile uğrayarak 1876 tarihli Kanun-i Esasi'deki hâline döndürülmüştür. Elbette bunun sebebi iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki Partisi'nin padişah karşısında kendisine olan güveni ve söz konusu maddeyi padişaha istediği zaman kullanılabilecek olduğuna dair inancıdır.³⁸

Ancak bu madde daha sonra Padişah Vahdettin tarafından kullanılmış ve 1918 yılında Meclis-i Mebusan'ın padişah tarafından kolayca feshine imkân tanımıştır.³⁹

D. 1921 Teşkilat-I Esasiye Kanunu'nda

Yürütme

1. Teşkilat-I Esasiye Kanunu'nun Hukuki

Mahiyeti ve Önemi

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Türk anayasal tarihinde 3 yıl gibi kısa bir dönem yürürlükte kalmasına rağmen büyük bir öneme sahiptir.

Her şeyden önce Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun hukuki niteliğinden bahsedilmelidir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 24 maddeden oluşan ve Ankara'da yeni kurulan meclisin yönetsel alanda dayanacağı temel ilkeleri ihtiva eden bir kanundur.⁴⁰ Yani, katı anayasalar gibi değiştirilmesi farklı ve daha zor usullere tabi değildir. İkincisi, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun yürürlükte bulunduğu dönem, Kanun-i Esasi de Teşkilat-ı Esasiye ile birlikte yürürlükte dir. Buna rağmen 1921 Anayasası, ortaya koyduğu ilkeler ve dayandığı temel yönetsel prensipler bakımından kendisinden önceki tüm anayasal metinlerden farklı bir muhtevaya ve farklı bir niteliğe sahiptir. Bu farkın birinci kaynağı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 1. maddesinde yer alan millet egemenliğine yer vermesidir.⁴¹ Yalnızca bu maddeyle dahi bu kanun, kendisinden önceki tüm anayasal metinlerden farklı bir görüntü çizer.

Millî mücadele döneminde yürütmenin oluşumuna bakıldığında İstanbul'daki Osmanlı hükümetinin yetersiz kalmasının ardından yeni bir yürütmenin ortaya çıkışının söz konusu olduğundan bahsetmek mümkündür. Bu yürütmenin ilk ve hukuki görünüm kazanmamış hâli Erzurum Kongresi'nde belirlenen Heyet-i Temsiliye'dir. 23 Nisan 1923 yılında T.B.M.M.'nin toplanarak açılışının hemen ardından Mustafa Kemal tarafından yapılan ilk iş, devlet görev ve sorumluluklarının Heyet-i Temsiliye'den T.B.M.M.'ye devrine ilişkin bir teklif sunmak olmuştur.⁴²

Millî mücadele döneminde yürütmenin oluşumuna bakıldığında İstanbul'daki Osmanlı hükümetinin yetersiz kalmasının ardından yeni bir yürütmenin ortaya çıkışının söz konusu olduğundan bahsetmek mümkündür. Bu yürütmenin ilk ve hukuki görünüm kazanmamış hâli Erzurum Kongresi'nde belirlenen Heyet-i Temsiliye'dir. 23 Nisan 1923 yılında T.B.M.M.'nin toplanarak açılışının hemen ardından Mustafa Kemal tarafından yapılan ilk iş, devlet görev ve sorumluluklarının Heyet-i Temsiliye'den T.B.M.M.'ye devrine ilişkin bir teklif sunmak olmuştur.

Yürütme organının, tekçi (monist) ve ikici (dualist) yürütme olmak üzere birbirinden farklı iki şekilde oluşturulabildiğini, bunlardan birincisinin yürütme fonksiyonunun tek bir kişi veya kurum tarafından üstlenilmesi, ikincisinin ise yürütme fonksiyonunun bir kişi ile bir kurul arasında dağıtılmasını ifade ettiği belirtilmişti. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Kanun-i Esasi'nin öngördüğü sistemden farklı olarak yürütmeyi tekçi (monist) bir yapıda tasarlamıştır.

25 Nisan 1920 tarihli ve 5 Sayılı meclis kararıyla "kuvvei icraiye teşkiline karar verilmiştir. Bu doğrultuda öncelikli olarak Muvakkat İcra Encümeni kurulmuş, 2 Mayıs 1920 tarihinde de 3 Sayılı *Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanun* çıkarılmıştır. Bahsedilen hukuki düzenlemeler, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda net bir şekilde ifadesini bulan meclis hükümeti sistemi ve bu hükümet sisteminde öngörülen yürütme anlayışını ihtiva etmesi bakımından önem taşır.⁴³

2. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda

Yürütme Organı

Yürütme organının, tekçi (monist) ve ikici (dualist) yürütme olmak üzere birbirinden farklı iki şekilde oluşturulabildiğini, bunlardan birincisinin yürütme fonksiyonunun tek bir kişi veya kurum tarafından üstlenilmesi, ikincisinin ise yürütme fonksiyonunun bir kişi ile bir kurul arasında dağıtılmasını ifade ettiği belirtilmişti. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Kanun-i Esasi'nin öngördüğü sistemden farklı olarak yürütmeyi tekçi (monist) bir yapıda tasarlamıştır. Nitekim Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 2. maddesine göre "İcra kudreti ve teşri selahiyeti milletin yegane ve hakiki mümessili olan *Büyük Millet Meclisi'nde tecelli ve temerküz eder.*" Bu madde Kanun-i Esasi'de özellikle 1909 yılında yapılan değişikliklerde olduğu şekliyle parlamenter esaslara yakın hükümet sisteminin benimsenmediğini, açık bir ifadeyle Kuvvetler Birliği'nin söz konusu olduğunu ifade etmektedir. Yürütme yetkisinin tekçi bir yapıda oluşu ise 2. maddeyle beraber 3. maddede

ifadesini bulan hususlarla pekiştirilmiştir.⁴⁴ Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 3. maddesine göre "Türkiye Devleti, *Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükümeti Büyük Millet Meclisi Hükümeti unvanını taşır.*"

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun benimsemiş olduğu meclis hükümeti sisteminde kural olarak devlet başkanlığı makamı yoktur. Ancak doğru bir biçimde belirtildiği gibi 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun öngördüğü sistemde devlet başkanlığı makamının yokluğu, teorik bir kaygıdan değil, meclis bünyesinde bulunan saltanat taraftarlarının ulusal saflardan ayrılmasına engel olmak amacı gibi pratik bir zorunluluktan kaynaklanmıştır.⁴⁵

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun öngördüğü sistem olan meclis hükümeti sisteminin temel özellikleri arasında her ne kadar yasama ve yürütme yetkisinin bizatihi mecliste toplanması, icra vekilleri heyeti üyelerinin her birine meclisin talimat vermeye ve bunları tayin ve azletmeye yetkili olmasına karşın, bu dönemde uygulama bazında meclis hükümeti sisteminden bazı sapmaların olduğu görülmüştür. Söz konusu uygulamaların yürütmenin bu dönemde gerçek mahiyetini tespiti açısından açıklanması zorunlu görünmektedir.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 8. maddesine göre "*Meclis, icrai hususat için vekillere veçhe tayin eder.*" Bu madde yürütmenin tamamıyla meclisin talimatı ile hareket etmesine dayanan bir esas ifade eder. Ancak bu dönemde meclis, yürütme işlerini bizzat yürütmemiş, bunların İcra Vekilleri Heyeti tarafından yürütülmesi uygulaması yerleşmiştir.⁴⁶ Meclis de bu konuda yürütmenin İcra Vekilleri Heyeti tarafından yürütülmesi esasını benimsemiş, dolayısıyla yürütmeye ilişkin mahfuz bir alan ortaya çıkmıştır. İşin siyasal sorumluluk boyutu da meclis hükümeti sisteminden birtakım sapmaların olduğuna işaret etmektedir. Yürütmeye tanınan bu mahfuz alan meclis hükümeti sisteminin yapısına ters düşen bir şekilde yürütmenin ortak bir programı uygulamasını sağlamış, bu doğrultuda meclis, İcra Vekilleri heyetinin ortak sorumluluğu esasına uygun hareket etmiştir.⁴⁷

Tüm bu hususlar dikkate alındığında, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun meclis hükümeti sistemini tüm unsurlarıyla öngördüğü, ancak uygulamaya bakıldığında mevcut sistemin parlamenter sisteme yaklaşan bir şekilde işlediği ortaya çıkmaktadır. Yürütmenin bu dönemde ortak bir program esasında hareket etmesi ise mevcut yürütme organının yürütme yetkisini kullanırken parlamenter sisteme yakın esaslar dahilinde görevi üstlendiğini açıkça göstermektedir.

29 Ekim 1923 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Bazı Mevaddının Tavzihan Tadiline Dair Kanun ile cumhuriyet ilan edilmiş olduğu malumdur. Ancak bu kanunun hükümet sistemi ve yürütmenin konumu üzerine etkisi konu açısından büyük bir öneme sahiptir. Nitekim bu kanunla, meclisin İcra Vekilleri Heyeti üyelerini tek tek belirlemesi esası terkedilmiş, bir devlet başkanlığı makamı ihdas edilerek, devlet başkanının başvekili meclis içinden tespit etmesi ve vekillerin başvekil tarafından belirlenmesi esas alınmıştır. Cumhurbaşkanı, başvekilin belirlediği bu listeyi meclise sunar ve hükümet, hukuki vasfını meclisin onayının ardından kazanır. Görüldüğü üzere bu düzenleme, meclis hükümeti sisteminden parlamenter sisteme geçişin bir aşamasını ifade ederken, yürütmenin de gittikçe özerkleştğine dair güçlü bir kanıttır.⁴⁸ Ayrıca, bu düzenlemenin ardından tekçi yürütme yapılanmasından ikici yürütme yapılanmasına geçilmiş, yürütme organı iki başlı bir görünüm kazanmıştır.

Tüm bu hususlar dikkate alındığında, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun meclis hükümeti sistemini tüm unsurlarıyla öngördüğü, ancak uygulamaya bakıldığında mevcut sistemin parlamenter sisteme yaklaşan bir şekilde işlediği ortaya çıkmaktadır. Yürütmenin bu dönemde ortak bir program esasında hareket etmesi ise mevcut yürütme organının yürütme yetkisini kullanırken parlamenter sisteme yakın esaslar dahilinde görevi üstlendiğini açıkça göstermektedir.

E. 1924 Anayasası'nda Yürütmenin Düzenlenişi

1. 1924 Anayasası'nın Yapılması ve Yürütmenin Düzenlenişi

11 Ağustos 1923 tarihinde, 23 Nisan 1920'de seçilerek oluşturulan meclisin görevi sona ermiş ve T.B.M.M.'de bu tarihte ikinci dönem başlamıştır. İkinci Meclisin göreve başlamasından kısa bir süre sonra hem Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun hem de Kanun-i Esasi'nin birlikte yürürlükte olduğu iki anayasalılık durumunun sona erdirilmesi, hem de kurulan yeni devletin temel kuruluş ve işleyişinin çağa uygun olarak düzenlenmesi amacıyla yeni bir anayasanın yapımı çalışmalarına başlanması gerekmiştir.⁴⁹ Bunun ardından ikinci meclis tarafından yapılan çalışmalar neticesinde yeni bir anayasa oluşturulmuş, bu anayasa 20 Nisan 1924'te meclis tarafından kabul edilmiş ve 23 Nisan 1924 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.⁵⁰ 20 Nisan 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, klasik anayasa anlayışına ve sistematiğine uygun olarak yapılandırılmış ve 1875 Fransız ve 1921 Polonya Anayasaları'ndan esinlenerek hazırlanan bu anayasada devletin temel kuruluş ve işleyişi ve temel hak ve özgürlükler yer verilmiştir.⁵¹

1924 Anayasası'nın 5. maddesi "*Teşri selahiyeti ve icra kudreti Büyük Millet Meclisi'nde toplanır*" diyerek hükümet sistemini meclis hükümeti sistemi şeklinde tespit etmiştir. Ancak, 1924 Anayasası, parlamenter sisteme yaklaşan kimi uygula-

malar getirdiği gibi, olgusal bağlamda da işleyiş, parlamenter esaslara dayalı olarak gerçekleşmiştir.⁵² Bu sebeple 1924 Anayasası döneminde mevcut bulunan sistem, Türk Anayasa Hukuku doktrininde “kuvvetler birliği görevler ayrılığı” şeklinde ifade edilmiştir. Nitekim meclisin yasama yetkisini bizzat, yürütme yetkisini ise cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu eliyle kullanacağını ifade eden 6. madde, 1924 Anayasası’nda görevlerin ayrıldığını açıkça işaret etmektedir. Bu bağlamda 1924 Anayasası’nda yürütmeyi incelerken cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulunu ayrı ayrı ele almak ve daha sonra bunların meclisle olan ilişkilerine değinmek gerekmektedir.

2. Cumhurbaşkanı

1924 Anayasası’nın 31. maddesine göre Cumhurbaşkanı, T.B.M.M tarafından, T.B.M.M.’nin kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir. Cumhurbaşkanının seçiminde salt çoğunluk esas alınır. Cumhurbaşkanının yeniden seçilebilmesi mümkündür. Bu durumda her ne kadar 13. maddede T.B.M.M. seçimlerinin 4 yılda bir yapılmasının öngörülmesi sebebiyle cumhurbaşkanının görev süresinin de 4 yıl olduğunu belirtmek mümkünse de meclisin her zaman erken seçim veya temdit kararı alabileceği değerlendirildiğinde cumhurbaşkanının görev süresinin kendisini seçen meclisle aynı olduğu söylenebilir.⁵³ Cumhurbaşkanının görevinin herhangi bir surette (istifa, ölüm vs.) sona ermesi hâlinde yeni seçilen cumhurbaşkanı, kendisini seçen meclisin görev süresi için seçilir.⁵⁴ Ayrıca cumhurbaşkanı, meclisin içinden seçilmesi hasebiyle meclisin bir üyesidir. Cumhurbaşkanı seçilmek milletvekilliğini sona erdirmez.⁵⁵ Cumhurbaşkanının herhangi bir sebeple görev yapamaması durumunda ise T.B.M.M. Başkanı, cumhurbaşkanlığına vekalet eder.

Bu sebeple 1924 Anayasası döneminde mevcut bulunan sistem, Türk Anayasa Hukuku doktrininde “kuvvetler birliği görevler ayrılığı” şeklinde ifade edilmiştir. Nitekim meclisin yasama yetkisini bizzat, yürütme yetkisini ise cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu eliyle kullanacağını ifade eden 6. madde, 1924 Anayasası’nda görevlerin ayrıldığını açıkça işaret etmektedir. Bu bağlamda 1924 Anayasası’nda yürütmeyi incelerken cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulunu ayrı ayrı ele almak ve daha sonra bunların meclisle olan ilişkilerine değinmek gerekmektedir.

1924 Anayasası'nın 32. maddesine göre Cumhurbaşkanı, devletin başı sıfatıyla yasama dönemi başındaki veya olağanüstü nitelikteki toplantılara katılır ve gerekli gördükçe İcra Vekilleri Heyeti toplantılarına başkanlık eder. 35 maddeye göre ise Cumhurbaşkanının meclis tarafından kabul edilen kanunları, yayımlayarak yürürlüğe koyma veya geri gönderme yetkisi ve görevi mevcuttur.

1924 Anayasası'nın 32. maddesine göre Cumhurbaşkanı, devletin başı sıfatıyla yasama dönemi başındaki veya olağanüstü nitelikteki toplantılara katılır ve gerekli gördükçe İcra Vekilleri Heyeti toplantılarına başkanlık eder. 35 maddeye göre ise Cumhurbaşkanının meclis tarafından kabul edilen kanunları, yayımlayarak yürürlüğe koyma veya geri gönderme yetkisi ve görevi mevcuttur. Geri gönderilen kanunlar, meclis tarafından aynen kabul edildiği takdirde Cumhurbaşkanı, bu kanunları yayımlar.

41. maddeye göre cumhurbaşkanı, vatana ihanetten dolayı meclise karşı sorumludur. Cumhurbaşkanlığının şahsi sorumluluğuna gidilebilmesi için ise T.B.M.M tarafından dokunulmazlığının kaldırılması gerekmektedir.

Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerine baktığı takdirde 1924 Anayasası'nın tıpkı parlamenter sistemlerde olduğu şekliyle bir cumhurbaşkanlığı makamı öngördüğü söylenebilecektir.⁵⁶

3. İcra Vekilleri Heyeti

1924 Anayasası'nın 47. Maddesinin öngördüğü sistem, bakanlıkların kanunla kurulması veya kaldırılması prensibini benimsemiştir.

1924 Anayasası'nın 44. Maddesine göre;

“Başbakan, Cumhurbaşkanınca Meclis üyeleri arasından tayin olunur.

“Öteki bakanlar, Başbakanca Meclis üyeleri arasından seçilip tamamı Cumhurbaşkanı tarafından onandıktan sonra meclise sunulur.

Meclis toplanık değilse sunma işi meclisin toplanmasına bırakılır.

Hükümet, tutacağı yolu ve siyasi görüşünü en geç bir hafta içinde meclise bildirir ve ondan güven ister.”

44. maddede ifadesini bulan bu hususlar, Türk Anayasa Hukukuna bakanlar kurulunun oluşumu ve hukuki niteliğini kazanması açısından büyük bir yenilik

getirmektedir. Söz konusu maddeye göre Bakanlar Kurulu'nun hukuki varlığı cumhurbaşkanının onayı anından itibaren başlar, Meclisin güvenoyu işlemi hukuk dünyasında yenilik yaratan bir durumu ifade etmez. Söz konusu uygulama, bakanlar kurulunun hukuki varlığının başlaması gibi pratik bir sonuç bakımından kendisinden önceki tüm anayasalardan ayrılmaktadır.⁵⁷

1924 Anayasası'nın 46. maddesi ile icra vekilleri heyetinin, hükümetin genel siyasetinden ortaklaşa, vekillerin ise kendi görev alanlarına giren konularda meclise karşı sorumlu olduğu ilkesi benimsenmiştir.

İcra Vekilleri Heyeti'nin tüzük çıkarma ve kararname yayınlama yetkileri ise bu anayasada yer alan diğer hususlardandır.⁵⁸

Bakanların cezai sorumluluğu kapsamında ise bu dönemde Şuray-ı Devlet (Danıştay) ve Temyiz Mahkemesi (Yargıtay) üyelerinden mürekkep bir biçimde Divan-i Ali'nin teşkil edildiğini ve bakanların cezai sorumluluğuna bunların inisiyatifi ile gidilebileceği görülmektedir.⁵⁹

4. 1924 Anayasası'nda Yasama Yürütme İlişkileri

1924 Anayasası'nın lafzıyla meclis hükümeti sistemini benimsediği yukarıda belirtilmiş, buna karşılık parlamenter sisteme yaklaşan uygulamalara da yer verdiği yukarıda belirtilmişti.

Meclis, diğer anayasalarda olduğu gibi bu dönemde de hükümeti etkin bir biçimde denetleyecek araçlarla donatılmıştır. Yürütme organını oluşturan cumhurbaşkanı ve icra vekilleri heyeti üyeleri, meclise bağlı ve onun siyasal etkisi altındadırlar.⁶⁰ Bunda başka, parlamenter sistemde örnekleri görüldüğü gibi hükümete meclisi feshetme yetkisi verilmemiştir. Tüm bu hususlar 1924 Anayasası'nın öngördüğü hükümet sisteminin meclis hükümeti sisteminden aldığı unsurlardır.

Ancak, meclisin yürütme yetkisini cumhurbaşkanı ve icra vekilleri heyeti üyeleri eliyle kullanılacağı esasının benimsenmesi, İcra Vekilleri Heyeti'nin kolektif sorumluluğuna gidilmesi, heyete kanun tasarısı sunma yetkisinin tanınması ve heyetin hukuki varlığının başlangıcına ilişkin düzenlemeler 1924 Anayasası'nın öngördüğü hükümet sisteminin parlamenter esaslara kaydığını göstermektedir.⁶¹

Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerine bakıldığı takdirde 1924 Anayasası'nın tıpkı parlamenter sistemlerde olduğu şekliyle bir cumhurbaşkanlığı makamı öngördüğü söylenebilecektir.

Ancak, meclisin yürütme yetkisini cumhurbaşkanı ve icra vekilleri heyeti üyeleri eliyle kullanılacağı esasının benimsenmesi, İcra Vekilleri Heyeti'nin kolektif sorumluluğuna gidilmesi, heyete kanun tasarısı sunma yetkisinin tanınması ve heyetin hukuki varlığının başlangıcına ilişkin düzenlemeler 1924 Anayasası'nın öngördüğü hükümet sisteminin parlamenter esaslara kaydığını göstermektedir.

F. 1961 Anayasası'nda Yürütmenin

Düzenlenişi

1. Milli Birlik Komitesi ve Geçici Anayasa

Dönemi

27 Mayıs askeri darbesi ile silahlı kuvvetler yönetime el koymuş ve müdahaleyi gerçekleştiren 37 subaydan oluşan Milli Birlik Komitesi, 12 Haziran 1960 tarihinde kabul ettiği 1 Sayılı Kanunla 1924 Anayasası'nın pek çok hükmünü değiştiren yeni bir anayasal düzen kurmuştur.⁶² Buna göre 1924 Anayasası'nda T.B.M.M.'de toplanan tüm hak ve yetkiler Milli Birlik Komitesi'ne verilmiştir. 1 Sayılı Kanun'un 3. Maddesine göre ise Milli Birlik Komitesi, yasama yetkisini doğrudan doğruya, yürütme yetkisini ise Devlet Başkanınca atanan ve Komitece tasvip edilen Bakanlar Kurulu eliyle kullanacaktır.⁶³ Yine bu kanuna göre Milli Birlik Komitesi, bakanları denetleme ve istediği takdirde azletme yetkisine sahiptir. Bu kanunun meydana getirdiği devlet başkanı ise Başbakan, Başkomutan ve Milli Birlik Komitesi Başkanlığı unvanlarının hepsini kendinde toplar.⁶⁴

Yönetmel anlamda yetkilerin düzenlenişini ortaya koyan 1 Sayılı Kanun yeni bir anayasanın yapılmasına kadar yürürlükte kalmış ve 13 Aralık 1960 tarih ve 157 ve 158 Sayılı Kanunlar'la bir kurucu meclis oluşturulması öngörülmüştür.⁶⁵ Bu kanunlarla bir temsilciler meclisi oluşturulması öngörülmüş, ancak bu meclis, öncüllerinden farklı olarak korporatif bir yapıda oluşmuştur.⁶⁶

Söylenebilir ki 1961 Anayasası'nın hazırlanışı, bir kanadını temsilciler meclisi, bir kanadını da Milli Birlik Komitesi'nin teşkil ettiği iki meclisli bir "kurucu meclis" tarafından gerçekleştirilmiştir.⁶⁷ Nihayet, 9 Temmuz 1960 tarihinde kurucu meclisin hazırlayarak kabul ettiği anayasa tasarısı, 157 Sayılı Kanun'da öngörüldüğü şekilde halkoylamasına sunulmuş ve % 80 üzerinde katılım, % 61,5 evet oyuyla kabul edilmiştir.⁶⁸

1961 Anayasası'nın hazırlanması süreci, özellikle kurucu meclisin oluşturulmasından önceki dönemde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin ve bundan ayrı olarak Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin tasarılarına sahne olmuştur. Tanör'e göre İstanbul Komisyonu'nun tasarısı bir *hukukçu* bakışını yansıtmaktayken, Ankara Komisyonu'nun tasarısı ise olgulara *siyaset bilimci* gözüyle yaklaşmıştır.⁶⁹ Ancak çalışmamızın konusuyla ilgili olarak söylenebilecek olan, Ankara Komisyonu'nun hazırladığı tasarıda yürütmeye ilişkin olarak "güçlü yürütme" anlayışını ilk defa Türk siyasal hayatına sokmuş olmasıdır. Aldıkaçtı'ya göre,⁷⁰

"Yürütme kuvveti, belirtildiği gibi kuvvetli bir yürütme organının Türkiye'de zaruri olduğu ve esasen Batıda da aynı sonuca varıldığı gerekçelerine dayandırılmaktadır."

Güçlü yürütme anlayışı, ilk defa Ankara Komisyonu'nun hazırladığı tasarıda yer almış olmasına karşın 1961 Anayasası'nın 5. Maddesi, yasa-madan yetki olarak bahsederken, yürütmeyi bir görev olarak nitelendirmiştir. Bu, yürütmenin mahfuz bir alanı olmadığını, genel, asli ve ilk el olan yasama yetkisinin karşısında yürütmenin tali bir yeri olduğunu ortaya koymaktadır.⁷¹

2.1961 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu ve Yasama-Yürütme ilişkileri

1961 Anayasa'sının 95. Maddesine göre Cumhurbaşkanı 40 yaşını doldurmuş, yükseköğrenim görmüş milletvekilleri arasından meclis üye tamsayısının 2/3 çoğunluğuyla 7 yıl için seçilir. İlk iki turda 2/3 çoğunluk sağlanamazsa diğer turlar salt çoğunluk sağlanıncaya kadar tekrar eder. Cumhurbaşkanı seçilen kişinin varsa partisiyle ilişkisi kesilir ve TBMM. üyeliği sona erer.

Görüldüğü üzere cumhurbaşkanının seçimine ilişkin hususlardan cumhurbaşkanının görev süresi ve seçileceği çoğunluk değişmiş, cumhurbaşkanı seçilen kişinin milletvekilliğinin sona ereceği öngörülmüştür.⁷²

1961 Anayasası, Bakanlar Kurulu'nun göreve başlayışını tıpkı 1924 Anayasası'nda olduğu gibi hukuki olarak Cumhurbaşkanı'nın onayına bağlamış, güvenoyu mekanizmasını da muhafaza etmiştir. Ancak, hükümetin güvensizlik oyu ile düşürülmesi, meclis üye tam sayısının salt çoğunluğunun güvensizlik oyu vermesine bağlanmış, böylece hükümet istikrarı sağlanmak istenmiştir.

Cumhurbaşkanının görev süresi 7 yıldır ve bir kimsenin ikinci kez cumhurbaşkanı seçilebilmesi mümkün değildir. Cumhurbaşkanının görev süresinin uzatılması, seçimler yapılarak meclis her yenilendiğinde, meclisin kendi siyasal görüşüne sahip kişiyi cumhurbaşkanı seçmesine engel olmaktadır. Bunun da gerekçesi, devlet yönetiminde istikrarı sağlamak olarak açıklanmıştır.⁷³

Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri, 1924 Anayasası'nda kendisine verilene ek olarak Anayasa Mahkemesi'nde iptal davası açmak, çift meclis sistemi bağlamında kontenjan senatörü seçmek ve yine 1961 Anayasası ile kurulan Milli Güvenlik Kurulu'na başkanlık etmektir.⁷⁴

Sorumluluk konusunda ise 1961 Anayasası, cumhurbaşkanının yalnızca vatanı ihanetten dolayı suçlanmasını benimsemiştir. Bu da TBMM üye tam sayısının 1/3 çoğunluğunun teklifiyle ve teklifin 2/3 çoğunlukla kabul edilmesiyle mümkün olabilmektedir.⁷⁵

1961 Anayasası, Bakanlar Kurulu'nun göreve başlayışını tıpkı 1924 Anayasası'nda olduğu gibi hukuki olarak Cumhurbaşkanının onayına bağlamış, güvenoyu mekanizmasını da muhafaza etmiştir. Ancak, hükümetin güvensizlik oyu ile düşürülmesi, meclis üye tam sayısının salt çoğunluğunun güvensizlik oyu vermesine bağlanmış, böylece hükümet istikrarı sağlanmak istenmiştir.⁷⁶

Bu dönemde Bakanlar Kurulu'nun yapısına ilişkin olarak, Başbakanın meclis dışından bakan seçmesine olanak tanıyan bir yenilik gerçekleştirilmiş ve 109 madde ile seçimlerden önce geçici hükümet kurulması uygulaması getirilmiştir.⁷⁷

1961 Anayasası, öncülü olan 1924 Anayasası'ndan hükümet sisteminin teorik kuruluşu bakımından açıkça ayrılmaktadır. Bu bağlamda 1961 Anayasası, kuvvetlerin yumuşak ayrılığını benimsemiştir. Bu da açıkça parlamenter sistemi işaret eder.

Bir kere, yasamaya karşı sorumlu bir yürütme, yasamanın yürütmeye karşı güvenoyu silahı ile donatılması, yürütmenin de yasamaya karşı fesih silahına sahip olması klasik parlamenter sistemin bir unsurudur. Ancak 1961 Anayasası, yürütmenin yasamayı feshini çok zor koşullara bağlamıştır.⁷⁸ Bu sebeple 1961 Anayasası döneminde siyasi süreçlerin tıkanmasına rağmen bu mekanizmanın işletilmesi mümkün olmamıştır.⁷⁹

Bu durumun yasamaya üstünlük tanıyan bir parlamenter sistemi öngördüğü haklı olarak belirtilmiştir.⁸⁰

G. 1982 Anayasası'nda Yürütmenin Düzenlenişi

1. 1982 Anayasası'nın Yapılması Süreci ve Milli Güvenlik Konseyi

12 Eylül 1980 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin emir komuta zinciri içerisinde yönetime el koymalarının ardından 21 Eylül 1980 tarihinde Bülend Ulusu'nun başbakanlığında tamamı sivillerden oluşan bir bakanlar kurulu kurulmuştur. Askeri müdahalenin ardından T.B.M.M.'nin dağıtılmasından dolayı söz konusu bakanlar kurulu, dönemin genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanlarından oluşan Milli Güvenlik Konseyi'nden güvenoyu almıştır. 27 Ekim 1980 tarih ve 2324 Sayılı "Anayasa Düzeni Hakkında Kanun"un 2. maddesiyle de "*Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve Cumhuriyet Senatosu'na ait olduğu belirtilmiş tüm görev ve yetkiler, 12 Eylül 1980 tarihinden itibaren Milli Güvenlik Konseyi'nce, Cumhurbaşkanına ait olduğu belirtilmiş görev ve yetkiler de Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve Devlet Başkanınca yerine getirilir ve kullanılır.*" hükmü getirilmiştir. Bu kanun, 1961 Anayasası'nın yürürlükte olduğunu belirtmiş olmakla beraber Milli Güvenlik Konseyince alınacak kararlar ve çıkarılacak kanunlardan anayasaya aykırı olanların anayasa değişikliği olarak, kanunlara aykırı olanların ise kanun değişikliği olarak yürürlüğe gireceğini öngörmesi bakımından Milli Güvenlik Konseyi'ne "kurucu iktidar" yetkisi vermiştir.⁸¹

Milli Güvenlik Konseyi, 29 Haziran 1981 tarihinde kabul ettiği 2485 Sayılı "Kurucu Meclis Hakkında Kanun"la da 160 kişiden oluşan bir kurucu meclis oluşturulmasını öngörmüş, takiben oluşturulan danışma meclisinin hazırladığı anayasa taslağı, Milli Güvenlik Konseyi tarafından tadil edilerek kabul edilmesinin ardından 7 Kasım 1982 tarihinde halkoylamasına sunularak yürürlüğe girmiştir.

2. 1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu ve Yasama-Yürütme İlişkileri

1982 Anayasası, bir geçiş dönemi öngörmüştür. Bu geçiş döneminin en büyük özelliklerinden biri ise bu dönemin ilk cumhurbaşkanı olan Kenan Evren'in, seçimle değil, anayasaya eklenen geçici 1. maddeyle bu göreve getirilmesidir. Bu bağlamda, Milli Güvenlik konseyi, Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren Cumhurbaşkanlığı Konseyi adını almış, Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ise Cumhurbaşkanı sıfatını 7 yıl için kazanmıştır.⁸²

1982 Anayasası, 1961 Anayasası döneminde yaşanan olumsuz tecrübeler sebebiyle cumhurbaşkanlığı seçimini kolaylaştırıcı hükümler öngörmüştür. Anayasanın 102. maddesine göre cumhurbaşkanını meclis seçecek, ilk iki turda meclis üye tamsayısının 2/3 çoğunluğu aranacaktır. Üçüncü turda bu çoğunluk, ikinci turda en

çok oyu almış iki aday arasında yapılacak yarışmada salt çoğunluğa düşecek, dördüncü turda ise en çok oyu alan cumhurbaşkanı seçilecektir. Ancak bilindiği üzere, bu hüküm 21 Ekim 2007 tarih ve 5678 Sayılı Kanun'un 5. maddesi ile değiştirilmiş ve cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi esası benimsenmiştir.

Cumhurbaşkanına 1982 Anayasası'nda tanınan yetkiler göz önüne alındığında bu değişikliğin hükümet sistemini önemli ölçüde etkileyeceği açıktır. Nitekim, 1982 Anayasası, cumhurbaşkanının sorumsuzluğunu kabul ettiği gibi, ona yasama, yürütme ve yargı alanında oldukça geniş yetkiler vermiştir.⁸³ Özellikle cumhurbaşkanının gerek gördüğü takdirde yürütmenin sorumlu kanadı olan Bakanlar Kurulu toplantılarına katılabilmesi, cumhurbaşkanının yürütme organında, söz konusu düzenleme bağlamında cumhurbaşkanının üstün bir konuma gelmesine cevaz verici niteliktedir. Kaldı ki halka dayanan bir meşruluğa sahip olacak bir cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini geniş bir biçimde kullanması kaçınılmaz olacaktır.

1982 Anayasası, Bakanlar Kurulu'nu yürütmenin ikinci kanadı olarak düzenlemiştir. Bu bağlamda Bakanlar Kurulu, meclise karşı siyasi sorumluluğu olan kolejyal nitelikli bir organdır. Siyasi sorumluluğa sahip olmasının bir sonucu olarak Bakanlar Kurulu, Cumhurbaşkanının hukuki işlemleri altına imza atar. (Karşı imza) Başbakan ise Bakanlar Kurulu'nda eşitler arası birinci nitelikte bir konuma sahiptir. Tüm bakanların katılımı ile toplanan Bakanlar Kurulu'nda kararlar oybirliği ile alınır ve yine tüm bakanlar tarafından imzalanır.⁸⁴ Bakanlar Kurulu'nun göreve başlama tarihi ise, 1961 Anayasası'nda olduğu gibi, meclisten güvenoyu aldığı an değil, Başbakan tarafından belirlenen Bakanlar Kurulu üyeleri listesinin cumhurbaşkanınca onaylandığı tarihtir. Nitekim zaten bu durum, parlamenter karakterli bir sistemin gereğidir.

Bakanlar Kurulu'nun TBMM'ye karşı siyasi sorumluluğu mevcuttur. Bu sorumluluk bağlamında hükümet, meclisin güvenoyuna tabidir. Bunun yanında meclis her an güvensizlik oyuyla Bakanlar Kurulu'nu görevden alabilir. Anayasanın 116. maddesi ise meclisin feshini düzenlemektedir. Buna göre Bakanlar Kurulu'nun güvenoyu alamaması veya güvensizlik oyuyla düşürülmesi hâlinde kırk beş gün içinde yeni Bakanlar Kurulu kurulmadığı ya da kurulduğu halde güvenoyu alamadığı takdirde veya Başbakanın istifası sebebiyle Bakanlar Kurulu'nun düşmesinin ardından yani Bakanlar Kurulu, kırk beş gün içerisinde kurulmadığı veya kurulduğu takdirde güvenoyu alamadığı takdirde Cumhurbaşkanı, meclis başkanına danışarak TBMM. seçimlerinin yenilenmesine karar verir. Görüldüğü üzere 1982 Anayasası'nda yasama ve yürütme organları parlamenter sistemin ruhuna uygun bir biçimde birbirlerine karşı güvenoyu ve fesih silahları ile donatılmışlardır.

H. Yürütmenin Güçlendirilmesi Anlayışı ve Türk Anayasalarındaki Yeri

1. 1961 Anayasası Döneminde Yürütmenin Güçlendirilmesi Anlayışı

Karmaşıklaşmış, uzmanlaşmış ve geniş bir alana yayılmış olan modern devlet hayatının içerisinde yürütme organının tekrar tanımlanarak güçlendirilmesinin gerektiğine ilişkin bir anlayışın özellikle günümüz bağlamında ortaya çıktığı belirtilmişti. Bunun en önemli sebebi şüphesiz devlet hayatında istikrarın sağlanmasıdır.⁸⁵ Ancak doğru bir ifadeyle devlet yönetiminde veya rejimde istikrarın sağlanması hiçbir surette siyasi iktidarın el değiştirmemesi anlamına gelmemektedir. Nitekim siyasi iktidarın el değiştirmesi, demokrasi açısından kaçınılmaz ve zorunlu bir olgudur.⁸⁶ Türkiye’de, İkinci Meşrutiyet Dönemi’nde İcra Vekilleri Heyetine “Muvakkat Kanun” çıkarma yetkisi verme yürütmenin güçlendirilmesi adına bir çaba olarak gösterilebilir.

Özellikle siyasi partilerin demokratik siyasal hayata girmesiyle beraber, yasama-yürütme ayrımı klasik modern bağlamda anlamını kaybetmeye başlamış, bu da meclis üstünlüğünü, mecliste aritmetik üstünlüğe sahip partinin yöneticileri lehine yürütmenin üstünlüğüne çevirmiştir. Nitekim Türkiye’de 1924 Anayasası döneminde, 1950-1960 yıllarındaki Demokrat Parti tecrübesi, bu durumun olgusal bir yansıması olarak anlaşılabilir. Bu sebeple 1961 Anayasası, güçlü ve etkin yürütme anlayışını bir kenara bırakmış, bu anlayışa adeta bir tepki olarak kendini göstermiştir.⁸⁷ Ancak 1961 Anayasası’nda yürütmenin temel hak ve özgürlükleri sınırlayıcı bir işleve sahip olduğuna ilişkin ön kabulün zamanla devlet otoritesinde zafiyet yarattığı ve istikrarsız hükümetlere yol açtığı bu dönemde dillendirilmeye baş-

Karmaşıklaşmış, uzmanlaşmış ve geniş bir alana yayılmış olan modern devlet hayatının içerisinde yürütme organının tekrar tanımlanarak güçlendirilmesinin gerektiğine ilişkin bir anlayışın özellikle günümüz bağlamında ortaya çıktığı belirtilmişti. Bunun en önemli sebebi şüphesiz devlet hayatında istikrarın sağlanmasıdır. Ancak doğru bir ifadeyle devlet yönetiminde veya rejimde istikrarın sağlanması hiçbir surette siyasi iktidarın el değiştirmemesi anlamına gelmemektedir. Nitekim siyasi iktidarın el değiştirmesi, demokrasi açısından kaçınılmaz ve zorunlu bir olgudur. Türkiye’de, İkinci Meşrutiyet Dönemi’nde İcra Vekilleri Heyetine “Muvakkat Kanun” çıkarma yetkisi verme yürütmenin güçlendirilmesi adına bir çaba olarak gösterilebilir.

lanmıştır.⁸⁸ Bunun sonucu olarak 1971 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile yürütmeye kanun gücünde düzenleyici işlem yapma yetkisi verilmesi bu duruma bir tepki olarak anlaşılmalıdır. Bu düzenlemenin amacının, karmaşıklaşan hizmetlerin yürütülmesinde etkinliği azalan yürütmeyi güçlendirmek olduğu açıktır.

Yürütmenin güçlendirilmesi gereği, 1961 Anayasası döneminde siyasetçiler tarafından ifade edilmeye başlanmış, ancak bu ifadeler çoğu zaman devletin genel asayişin sağlanmasına yönelik tedbirlerini işaret eder mahiyette anlaşılımlardır. Halbuki yürütmenin güçlendirilmesi gereği ve bunun sebepleri⁸⁹, devletin istikrar ve otoriteyi sağlamasına yönelik bir araç olarak temel hak ve özgürlüklerin karşısında yer alan bir mahiyet arzmemeli, aksine düzen ve otoriteyi bunların lehine tesis edici niteliği ile anlaşılmalı ve bu bağlamda uygulama alanı bulmalıdır.

2. 1982 Anayasası'nda Yürütmenin Güçlendirilmesi

1982 Anayasası, 1961 Anayasası'na kıyasla yürütmeyi güçlendirici nitelikte düzenlemeler getirmiştir.⁹⁰ Öncelikle bir görev olarak tanımlanan yürütme fonksiyonu yetki sıfatını da almış ve tali bir fonksiyon olmaktan kendini kurtararak kendi mahfuz alanına sahip bir hukuki fonksiyon hâline gelmiştir.⁹¹ Bunun dışında cumhurbaşkanının yetkileri 1961 Anayasası'na kıyasla yasama, yürütme ve yargı alanlarında genişletilerek cumhurbaşkanına tek başına imza ve gerekli gördüğü takdirde Bakanlar Kurulu'na başkanlık etme yetkisi verilmiştir.

1961 Anayasası'nda öngörülen fesih mekanizmasının kullanımı, daha koyla koşullara bağlanmış, bu doğrultuda Cumhurbaşkanının Bakanlar Kurulu'nun kurulamaması hâlinde 45 gün sonucunda kullanılması olanaklı hâle getirilmiştir.

Bakanlar Kurulu ise, 1961 Anayasası'nda 1971 yılında yapılan değişikliklerin ardından Kanun Hükmünde Kararname çıkarma yetkisinde yapılan düzenlemelerle söz konusu yetkinin genişletilmesiyle daha geniş bir hareket imkânına kavuşmuştur. Bu konuda 1982 Anayasası'nın 1961 Anayasası'ndan farkı, çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname'nin çıkarılmasına cevaz veren ilgili yetki kanununda bu yetkiye dayanarak hangi kanun maddelerinin değiştirileceğinin belirtilmesi zorunluluğunun kaldırılmasıdır. Bu, 1982 Anayasası'nın Kanun Hükmünde Kararnamelere ilişkin en önemli düzenlemelerinden biridir.⁹²

1982 Anayasası'na göre Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunun çıkardığı Kanun Hükmünde Kararnameler için yetki kanununa ihtiyaç duyulmamaktadır. Görüldüğü üzere 1982 Anayasası, özellikle yürütmenin, süratli ve etkin kararlar almasını sağlamaya çalışmıştır.⁹³

Sonuç

Türk Anayasalarında yürütmenin düzenlenişine bakıldığında Kanun-i Esasi'den 1961 Anayasasına kadar yürütmeye güvensizliğin genel anlamda anayasal düzenlemelere yansıdığını görmek mümkündür. 1961 Anayasası döneminde ise yürütmenin güçsüzleştirilmesinden kaynaklanan sıkıntıların yaşanması ve çeşitli sebeplerden dolayı çağdaş gereksinimler bağlamında yürütmenin güçlendirilmesi yoluna gidildiği görülmektedir. Bu doğrultuda özellikle 1971 yılında anayasal sistemimize girmiş olan Kanun Hükmünde Kararname müessesesi ile yürütmeye kanun gücünde işlemler yapma yetkisi verildiği, 1982 Anayasası'nın ise bu anlamda çok daha güçlü bir yürütme anlayışı öngördüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle 1982 Anayasası'nda 2007 yılında yapılan değişikliklerle cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin benimsenmesi, cumhurbaşkanının Anayasada yer alan yetkileri bağlamında düşünüldüğü takdirde konunun önemini ortaya koyar.

Devlet başkanının soy aidiyetine göre belirlenmediği tüm demokratik rejimlerde onun kim tarafından ve ne şekilde seçileceği, bir ülkenin anayasal sisteminin kuruluş ve işleyişini derinden etkileyen ve bu sebeple gerek doktrinde, gerekse de siyasi çevrelerde sıklıkla tartışılan bir konudur. Özellikle cumhurbaşkanının halkın oyuyla seçildiği ve yürütme iktidarını, parlamentoya karşı sorumlu olan bir Başbakanla paylaştığı hükümet sistemlerinde bu konu büyük önem taşımaktadır. Bunun sebebi, cumhurbaşkanının halkoyuyla seçilmesinin hükümet sisteminin niteliği üzerindeki etkisidir.

Türkiye'de 1982 Anayasası'nın 102. maddesinde 31.05.2007 tarih ve 5678 Sayılı Kanun ile değişiklik yapılarak daha önce Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilen Cumhurbaşkanının halk

Türk Anayasalarında yürütmenin düzenlenişine bakıldığında Kanun-i Esasi'den 1961 Anayasasına kadar yürütmeye güvensizliğin genel anlamda anayasal düzenlemelere yansıdığını görmek mümkündür. 1961 Anayasası döneminde ise yürütmenin güçsüzleştirilmesinden kaynaklanan sıkıntıların yaşanması ve çeşitli sebeplerden dolayı çağdaş gereksinimler bağlamında yürütmenin güçlendirilmesi yoluna gidildiği görülmektedir. Bu doğrultuda özellikle 1971 yılında anayasal sistemimize girmiş olan Kanun Hükmünde Kararname müessesesi ile yürütmeye kanun gücünde işlemler yapma yetkisi verildiği, 1982 Anayasası'nın ise bu anlamda çok daha güçlü bir yürütme anlayışı öngördüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle 1982 Anayasası'nda 2007 yılında yapılan değişikliklerle cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin benimsenmesi, cumhurbaşkanının Anayasada yer alan yetkileri bağlamında düşünüldüğü takdirde konunun önemini ortaya koyar.

tarafından seçilmesi esası benimsenmiştir. Bunun ardından Türkiye’de halk oyuyla seçilen ilk Cumhurbaşkanı, 2014 yılının Ağustos ayında yapılacak seçimlerle iş başına gelmiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye, cumhurbaşkanının halkın oyuyla seçildiği ve yürütme iktidarını, parlamentoya karşı sorumlu olan bir Başbakanla paylaştığı hükümet sistemine sahip olacaktır. Bu durum, yürütmenin güçlendirilmesi anlayışının Türkiye’de geldiği noktadır. Ancak, Cumhurbaşkanının bu denli güçlü olmasının beraberinde birtakım sıkıntılar yaratacağını öngörmek mümkündür⁹⁴

Yürütmenin güçlendirilmesi, temel hak ve özgürlükler açısından kimi sıkıntılara sebep olma potansiyelini beraberinde getirmektedir. Bu sebeple yürütmenin güçlendirilmesine ilişkin düzenlemelere gidilirken sisteme içkin çatışma potansiyelleri ve olgunun doğuracağı sonuçlar, siyasi ve sosyolojik kapsamda dikkatli bir şekilde ele alınmalıdır. Bu da yürütmeye verilecek yetkilerin etkin denetim mekanizmaları ile desteklenmesi ve söz konusu mekanizmaların etkin bir şekilde çalıştırılmasını gerektirmektedir.

- 1 SEZGİNER, Murat (2010), **Günümüz Demokrasilerinde Kuvvetler İlişkisi ve 1982 Anayasası'nda Sorunlar**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 13
- 2 Devletin savunma, güvenlik, eğitim, ekonomik ilişkileri yürütmek gibi maddi fonksiyonlarından bahsedilebilir. Ancak güzel bir ifadeyle kamu hukukunu birinci derecede ilgilendiren fonksiyonlar kendisine hukuki sonuçlar bağlanan devletin hukuki fonksiyonlarıdır. Ergun ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011, s. 187
- 3 Montesquieu, (2004), çev. Fehmi BALDAŞ, **Kanunların Ruhü Üzerine**, Ankara:Seç Yayın Dağıtım, s.156
- 4 ULUŞAHİN, Nur **Saf Hükümet Sistemleri Karşısında İki Başlı Yürütme Yapılanması**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2007, s. 16
- 5 ULUŞAHİN, **Saf Hükümet Sistemleri** s.16
- 6 TANÖR, Bülent (2008), **Anayasal Gelişme Tezleri**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 27
- 7 KARAKOÇ, İrem "1876 Tarihli Kanun-i Esasi'de Yürütme Organı", DEÜHFD, C.8, S.2, 2006, s. 117
- 8 KARAKOÇ, "1876 Tarihli Kanun-i Esasi'de, s. 117
- 9 KARAKOÇ, "1876 Tarihli Kanun-i Esasi'de, s. 118
- 10 ULUŞAHİN, **Saf Hükümet Sistemleri**, s.18
- 11 MONTESQUIEU, **Kanunların Ruhü**, s. 157
- 12 Meşveret kurumu ve Osmanlı Devleti'ndeki uygulaması hakkında ayrıntılı bilgi için bk. TANÖR, Bülent (2007), **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 33 vd.
- 13 TANÖR, **Osmanlı-Türk Anayasal**, s. 36
- 14 KARAKOÇ, "1876 Tarihli Kanun-i Esasi'de, s. 122
- 15 TANÖR, **Osmanlı-Türk Anayasal**, s. 67
- 16 KARAKOÇ, "1876 Tarihli Kanun-i Esasi'de, s. 123
- 17 TANÖR, **Osmanlı-Türk Anayasal**, s. 122-127
- 18 Kanun-i Esasi'yi yaratan tarihi ve sosyolojik koşullar onun anlaşılmasında ve kıymetlendirilmesinde çok büyük bir yere sahiptir. Bu konuda için ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan ARSEL, **Türk Anayasa Hukuku**, Mars Matbaası, Ankara, 1959, s. 22-23 ve Ali Fuat BAŞGİL, **Esas Teşkilat Hukuku**, Baha Matbaası, İstanbul, 1960, s 83 vd.
- 19 ARSEL, **Türk Anayasa**, s. 24
- 20 KARAKOÇ, "1876 Tarihli Kanun-i Esasi'de, s. 122; BAŞGİL, **Esas Teşkilat**, s. 89
- 21 BAŞGİL, **Esas Teşkilat**, s. 89
- 22 ARSEL, **Türk Anayasa**, s. 25
- 23 KARAKOÇ, "1876 Tarihli Kanun-i Esasi'de, s. 129
- 24 BAŞGİL, **Esas Teşkilat**, s. 90

- 25 ARSEL, *Türk Anayasa*, s. 29
- 26 Mithat Paşa'nın sadrazamlıktan azledilerek sürgüne gönderilişi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. BAŞGİL, *Esas Teşkilat*, s. 97
- 27 BAŞGİL, *Esas Teşkilat*, s. 101
- 28 BAŞGİL, *Esas Teşkilat*, s. 101
- 29 ARSEL, *Türk Anayasa*, s. 33
- 30 ARSEL, *Türk Anayasa*, s. 35
- 31 TANÖR, *Osmanlı-Türk Anayasal*, s.
- 32 ARSEL, *Türk Anayasa*, s. 35
- 33 KARAKOÇ, "1876 Tarihli Kanun-i Esasi'de", s. 137
- 34 KARAKOÇ, "1876 Tarihli Kanun-i Esasi'de", s. 138
- 35 İttihat ve Terakki'nin zamanla güçlenip örgütlenerek yönetimi anti-demokratik bir biçimde nasıl ele geçirdiğine ilişkin ayrıntılı bilgi için TANÖR, *Osmanlı-Türk Anayasal*, s.
- 36 KARAKOÇ, "1876 Tarihli Kanun-i Esasi'de", s. 138
- 37 KARAKOÇ, "1876 Tarihli Kanun-i Esasi'de", s. 138, ARSEL, *Türk Anayasa*, s. 36, BAŞGİL, *Esas Teşkilat*, s. 102
- 38 KARAKOÇ, "1876 Tarihli Kanun-i Esasi'de", s. 140
- 39 ARSEL, *Türk Anayasa*, s. 40
- 40 ÖZBUDUN, *Türk Anayasa*, s. 28
- 41 Hakimiyeti Milliye (Milli Egemenlik) prensibinin Türkiye'deki gelişiminin hukuki alanda yarattığı sonuçlar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. ARSEL, *Türk Anayasa*, s. 43 vd.
- 42 ARSEL, *Türk Anayasa*, s. 40
- 43 TANÖR, *Osmanlı-Türk Anayasal*, s. 237
- 44 TANÖR, *Osmanlı-Türk Anayasal*, s. 258
- 45 Ergun ÖZBUDUN, *1921 Anayasası*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1992, s.53
- 46 TANÖR, *Osmanlı-Türk Anayasal*, s. 270
- 47 TANÖR, *Osmanlı-Türk Anayasal*, s. 271
- 48 ÖZBUDUN, *1921 Anayasası*, s.53
- 49 TANÖR, *Osmanlı-Türk Anayasal*, s. 290, ÖZBUDUN, *Türk Anayasa*, s. 31
- 50 ÖZBUDUN, *Türk Anayasa*, s. 31
- 51 TANÖR, *Osmanlı-Türk Anayasal*, s. 294
- 52 ÖZBUDUN, *Türk Anayasa*, s. 31
- 53 ARSEL, *Türk Anayasa*, s. 308
- 54 Nitekim Atatürk'ün ölümü üzerine 11 Kasım 1938 tarihinde cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü de

kendisini seçen meclisin görev yaptığı süre içerisinde görev yapmış, meclis seçimlerinin yenilenmesinin ardından tekrar cumhurbaşkanı seçilmiştir. ARSEL, *Türk Anayasa*, s. 315

- 55 ARSEL, *Türk Anayasa*, s. 315
- 56 TANÖR, *Osmanlı-Türk Anayasal*, s. 303
- 57 ÖZBUDUN, *Türk Anayasa*, s. 31-32
- 58 Bu konuda geniş bilgi için bkz. ARSEL, *Türk Anayasa*, s. 344 vd.
- 59 ARSEL, *Türk Anayasa*, s. 350 vd.
- 60 TANÖR, *Osmanlı-Türk Anayasal*, s. 304
- 61 TANÖR, *Osmanlı-Türk Anayasal*, s. 305
- 62 ÖZBUDUN, *Türk Anayasa*, s. 35
- 63 TANÖR, *Osmanlı-Türk Anayasal*, s. 368
- 64 ÖZBUDUN, *Türk Anayasa*, s. 35
- 65 ÖZBUDUN, *Türk Anayasa*, s. 36
- 66 1 Sayılı Kanun ve 157 ve 158 Sayılı Kanunlarda öngörülen yönetsel yetkilerin paylaşımı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Orhan ALDIKAÇTI, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1970 s. 114 vd.
- 67 ALDIKAÇTI, *Anayasa Hukukumuzun*, s. 121
- 68 TANÖR, *Osmanlı-Türk Anayasal*, s. 375-376
- 69 TANÖR, *Osmanlı-Türk Anayasal*, s. 372
- 70 ALDIKAÇTI, *Anayasa Hukukumuzun*, s. 131
- 71 TANÖR, *Osmanlı-Türk Anayasal*, s. 396
- 72 ALDIKAÇTI, *Anayasa Hukukumuzun*, s. 273
- 73 TANÖR, *Osmanlı-Türk Anayasal*, s. 397
- 74 TANÖR, *Osmanlı-Türk Anayasal*, s. 397
- 75 ALDIKAÇTI, *Anayasa Hukukumuzun*, s. 291-292
- 76 TANÖR, *Osmanlı-Türk Anayasal*, s. 397
- 77 An. md 109: Millet meclisi genel seçimlerinden önce Adalet, İçişleri ve Ulaştırma Bakanları çekilir. Seçimin başlangıç tarihinden üç gün önce, seçim dönemi bitmeden seçimin yenilenmesine karar verilmesi hâlinde ise, bu karardan başlayarak beş gün içinde, Başbakanca Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bağımsız üyeleri arasından yeni Adalet, İçişleri ve Ulaştırma Bakanları atanır.
- 78 Bu mekanizmanın kullanılabilmesi için Bakanlar Kurulu'nun 18 ay içerisinde iki kere güvensizlik oyuyla düşürülmüş ve yeni kurulan Bakanlar Kurulunun da güvenoyu alamamış olması gerekmektedir.
- 79 Fahri Korutürk'ün cumhurbaşkanlığı süresinin dolmasının ardından yaklaşık 6 ay süreyle yeni cumhurbaşkanı seçilememiş, meclis, salt çoğunluğu sağlamak için nafilerde defalarca oylama yapmıştır.

80 TANÖR, *Osmanlı-Türk Anayasal*, s. 397

81 ÖZBUDUN, *Türk Anayasa*, s. 52

82 ÖZBUDUN, *Türk Anayasa*, s. 61

83 1982 Anayasası'nın 104. Maddesine göre cumhurbaşkanının görev ve yetkileri şunlardır:

Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir.

Bu amaçlarla Anayasanın ilgili maddelerinde gösterilen şartlara uyarak yapacağı görev ve kullanacağı yetkiler şunlardır:

a) Yasama ile ilgili olanlar:

Gerekli gördüğü takdirde, yasama yılının ilk günü Türkiye Büyük Millet Meclisinde açılış konuşmasını yapmak,

Türkiye Büyük Millet Meclisini gerektiğinde toplantıya çağırarak,

Kanunları yayımlamak,

Kanunları tekrar görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri göndermek,

Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları gerekli gördüğü takdirde halkoyuna sunmak,

Kanunların, kanun hükmündeki kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün, tümünün veya belirli hükümlerinin Anayasaya şekil veya esas bakımından aykırı oldukları gerekçesi ile Anayasa Mahkemesinde iptal davası açmak,

Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar vermek,

b) Yürütme alanına ilişkin olanlar:

Başbakanı atamak ve istifasını kabul etmek,

Başbakanın teklifi üzerine bakanları atamak ve görevlerine son vermek,

Gerekli gördüğü hallerde Bakanlar Kuruluna başkanlık etmek veya Bakanlar Kurulunu başkanlığı altında toplantıya çağırarak,

Yabancı devletlere Türk Devletinin temsilcilerini göndermek, Türkiye Cumhuriyetine gönderilecek yabancı devlet temsilcilerini kabul etmek,

Milletlerarası antlaşmaları onaylamak ve yayımlamak,

Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil etmek,

Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar vermek,

Genelkurmay Başkanını atamak,

Millî Güvenlik Kurulunu toplantıya çağırarak,

Millî Güvenlik Kuruluna Başkanlık etmek,

Başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararıyla sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilân etmek ve kanun hükmünde kararname çıkarmak,

Kararnameleri imzalamak,

Sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebi ile belirli kişilerin cezalarını hafifletmek veya kaldırmak,
Devlet Denetleme Kurulunun üyelerini ve Başkanını atamak,
Devlet Denetleme Kuruluna inceleme, araştırma ve denetleme yaptırmak,
Yükseköğretim Kurulu üyelerini seçmek,
Üniversite rektörlerini seçmek,

c) Yargı ile ilgili olanlar:

Anayasa Mahkemesi üyelerini, Danıştay üyelerinin dörtte birini, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı vekilini, Askerî Yargıtay üyelerini, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi üyelerini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerini seçmek.

Cumhurbaşkanı, ayrıca Anayasada ve kanunlarda verilen seçme ve atama görevleri ile diğer görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır.

- 84 TUNÇ, Hasan- BİLİR, Faruk- YAVUZ, Bülent (2011), **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara: Berikan Yayınevi, s. 249 vd.
- 85 Güçlü yürütmenin özellikle istikrarlı hükümet ile kendini göstereceğine ilişkin açıklamalar için bkz. Burhan Kuzu, **Yürütme Organının Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisi ve Güçlendirilmesi Eğilimi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1987, s. 82 vd.
- 86 Cengiz GÜL, Kasım KARAGÖZ, **“Çağdaş Siyasal Rejimlerde Etkin Yürütme Olgusu”**, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. 11, Sayı.1-2, 2007, s.715 vd.
- 87 KUZU, **Yürütme Organının**, s.141
- 88 Her ne kadar 1961 Anayasası'nın hazırlanmasında esas alınan metinlerden Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyelerince hazırlanan taslakta yürütmenin güçsüzleştirilmesinin doğru olmadığı görüşü belirtilmişse de bu görüş kabul görmemiştir. 1961 Anayasası'nda yürütmenin mahiyeti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KUZU, **Yürütme Organının**, s.145 vd.
- 89 Yürütme organının güçlendirilmesi gereğinin, hukuki ve hukuki olmayan faktörler sonucu olduğu söylenebilir. Bunlardan teknik, ekonomik ve siyasi faktörler, hukuki olmayanlara örnek oluştururken, kuvvetler ayrılığı prensibinin siyasi partiler sebebiyle günümüzde değişen bir nitelik sergilemesi hukuki faktöre örnek gösterilebilir. Ayrıntılı bilgi için bk. KUZU, **Yürütme Organının**, s.77 vd.
- 90 ÖZBUDUN, **Türk Anayasa**, s. 63, Murat SEZGİNER, **“Güçlü Yürütme Anlayışı ve Türkiye'deki Görünümü”**, SÜHFD”, Cilt:3, Sayı:1, Ocak – Haziran 1990 s. 81
- 91 Yürütme fonksiyonunun mahfuz bir alanı olduğuna ilişkin görüş için ÖZBUDUN, **Türk Anayasa**, s. 185 vd.
- 92 SEZGİNER, **“Güçlü Yürütme”**, s.83
- 93 SEZGİNER, **“Güçlü Yürütme”**, s.83
- 94 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Bülent YAVUZ; Savaş BAYINIDIR, **“Cumhurbaşkanının Bakanlar Kuruluna Başkanlık Etmesi Tartışmaları ve Sistem Arayışı”**, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 3-4, Temmuz-Ekim 2014, s. 467-487.

Kaynaklar

- ALDIKAÇTI, Orhan (1970), *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- ARSEL, İlhan), *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Mars Matbaası.
- BAŞGİL, Ali Fuat (1960), *Esas Teşkilat Hukuku*, İstanbul: Baha Matbaası.
- GÜL, Cengiz, KARAGÖZ (2007), Kasım, "Çağdaş Siyasal Rejimlerde Etkin Yürütme Olgusu", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* C. 11, Sayı.1-2, s. 711-752
- KARAKOÇ, İrem (2006), "1876 Tarihli Kanun-i Esasi'de Yürütme Organı", *DEÜHFD*, C.8, S.2, s. 115-149.
- KUZU, Burhan (1987), *Yürütme Organının Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisi ve Güçlendirilmesi Eğilimi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- MONTESQUIEU, (2004), çev. Fehmi BALDAŞ, *Kanunların Ruhu Üzerine*, Ankara: Seç Yayın Dağıtım.
- ÖZBUDUN, Ergun (1992), *1921 Anayasası*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- ÖZBUDUN, Ergun (2011), *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- SEZGİNER, Murat "Güçlü Yürütme Anlayışı ve Türkiye'deki Görünümü", *SÜHFD*, Cilt:3, Sayı:1, Ocak – Haziran 1990, s.67-93.
- SEZGİNER, Murat (2010), *Günümüz Demokrasilerinde Kuvvetler İlişkisi ve 1982 Anayasası'nda Sorunlar*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- TANÖR, Bülent (2008), *Anayasal Gelişme Tezleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TANÖR, Bülent (2007), *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TUNÇ, Hasan, BİLİR, Faruk, YAVUZ (2011), Bülent, *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- ULUŞAHİN, Nur (2007), *Saf Hükümet Sistemleri Karşısında İki Başlı Yürütme Yapılanması*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- YAVUZ, Bülent; BAYNIDIR Savaş; "Cumhurbaşkanının Bakanlar Kuruluna Başkanlık Etmesi Tartışmaları ve Sistem Arayışı", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 3-4, Temmuz-Ekim 2014, s. 467-489.

ÜNİTER DEVLET KAVRAMI ÜZERİNE TARTIŞMALAR

ARŞ. GÖR. M. BALKAN DEMİRDAL*

Giriş

Anayasa hukukçuları tarafından yapısına göre devlet şekilleri basit devlet ve bileşik devlet olarak ikiye ayrılmaktadır. Basit devlet denilen yapı üniter devlet yapısıdır. Bileşik devletler ise kendi içinde devlet birlikleri ve devlet toplulukları olmak üzere ikiye ayrılır. Devlet birlikleri ise artık tarih sayfalarında kalmıştır. Devlet toplulukları ise konfederasyon ve federasyon olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ancak günümüzde konfederal devletlerin de ortadan kalkması sonucu sadece federal devletler varlığını sürdürmektedir. Küreselleşme ve özellikle Avrupa kıtası özelinde Avrupa Birliği süreci acaba üniter devletlerin de sonunu mu getirmektedir? Üniter devlet yapısı da konfederal devletler ya da devlet birlikleri gibi tarihin sayfalarında mı kalacaklardır?

İşte bu çalışmada üniter devletin özellikleri, unsurları ve Türkiye özelinde üniter devlet ilkesinin anayasal metinlerde yer alan ilkeleri incelenerek günümüzdeki

* Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

Buna göre dar anlamda üniter devlet, “devletin varlık koşulları bakımından tek ülke, tek ulus ve bunlara bağlı olarak tek bir siyasal ve hukuki örgütlenmenin bulunduğu devlet biçimidir”. Geniş anlamda ise “tek siyasal örgütlenmeye sahip olan, başka bir anlatımla tek merkezli devletler” için kullanılır.

sorunları tartışılacaktır. Bu minvalde ilk bölümde üniter devletin tanımı, unsurları ve özellikleri üstünde durulacak, ikinci bölümde üniter devletin dünyada ve Türkiye’de geçmişten günümüze nasıl uygulandığı ve anayasalarda hangi ilkelerle yer aldığı incelenecektir. Son bölümde ise üniter devleti tehdit eden küreselleşme ve postmodernizm gibi kavramlar incelenecek ve özellikle Türkiye’nin güncel sorunlarının üniter devlet ilkesi içinde çözülüp çözülemeyeceği irdelenecektir.

I. Genel Olarak Üniter Devlet

A. Üniter Devletin Tanımı Ve Unsurları

Üniter devlet, “Devletin, ülke, millet ve egemenlik unsurları ve keza yasama, yürütme ve yargı organları bakımından teklik özelliği gösteren devlet şekli”¹dir. Bir diğer tanıma göre ise “gerek iç hukuk gerekse uluslararası hukuk açısından, devlet gücünün birlik gösterdiği ve tek bir siyasal merkezin elinde bulunduğu devlet yapısı” olarak tanımlanabilir.²

Atilla Nalbant ise üniter devlet kavramını dar ve geniş anlamlarıyla iki farklı şekilde tanımlamaktadır. Buna göre dar anlamda üniter devlet, “devletin varlık koşulları bakımından tek ülke, tek ulus ve bunlara bağlı olarak tek bir siyasal ve hukuki örgütlenmenin bulunduğu devlet biçimidir”. Geniş anlamda ise “tek siyasal örgütlenmeye sahip olan, başka bir anlatımla tek merkezli devletler” için kullanılır.³ Bu bağlamda üniter devletin unsurları aşağıdaki gibi sıralanabilir.

Aa. Devletin Unsurlarında Teklik

Devletin unsurları bilindiği üzere ülke, millet ve egemenliktir. Üniter devlette ise bu unsurlar kendini tek ülke üzerinde tek bir milletin tek bir egemenliğe tabi olması şeklinde göstermektedir.⁴ Bu minvalde üniter devlette devleti oluşturan unsurlar tek ve bölünmez bir bütün oluşturmaktadırlar.⁵

1. Egemenliğin teklifi ve bölünmezliği ilkesi

Bu ilkeye göre egemenliğin tek kaynağı ulustur. Ulus haricinde ulusaltı hiçbir topluluk egemenliğin kaynağı olamaz. Bu minvalde ulus, mevcut siyasal iktidarın tek meşruluk kaynağıdır. Egemenliğin teklifi ve bölünmezliği ilkesinin uygulanması

ise yasama, yürütme ve yargı erklerinin tekliği ve bölünmezliği ile sağlanmaktadır.⁶ Ulusal egemenliğin bir içe dönük bir de dışa dönük iki yönü vardır. Dışa dönük bakıldığında egemenliğin bu yönü bağımsızlığı getirir. Millet kendi egemenliği dışında başka milletlerin egemenliğini reddeder. İçe dönük sonucu ise, ulusal egemenlik demokrasiye ilişkin kurum ve kurallar bütünüyle özdeşleşmiştir. Egemenlik demokratikleşme yoluyla ulus ve devlet arasında bütünlük sağlamaktadır.⁷

2. Milletin tekliği ve bölünmezliği ilkesi

Üniter devlette millet unsuru da tek ve bölünmez bir bütündür. Bu ilkenin çıkış noktasını ise Fransız Devrimi oluşturmaktadır. Fransız devrimi ve sonrasında en büyük amaç toplumsal birliğin oluşturulmasıdır. Bu birlik ise, soylular ile ruhban sınıfı dışında kalan bireyler esas alınarak söz konusu bireylerden oluşan üçüncü sınıf temelinde eşitlik öngörülerek sağlanacaktır.⁸ Bunun sonucunda söz konusu emelin gerçekleştirilmesi için kurulan meclise “Ulusal Meclis” adı verilmiş ve milletin tekliği ve bölünmezliği ilan edilmiştir.⁹ Böylece milleti oluşturan bireyler arasında din, dil, etnik grup temelinde ayırım yapılmayarak ulus ruhu sağlanmış olur. Milletin tekliği ve bölünmezliği de bu sayede pekiştirilmiştir. Üniter devletlerde din, dil, etnik azınlıkların varlığın tanınmaması ile ilgili bu ilkeye ise “azınlıkların tanınmaması” ilkesi denmektedir.¹⁰ Birbirlerinden farklı olan alt kimlikler kültürel zenginlikler olarak tanınıp, insan hakları doğrultusunda bu tip kültürel kimlikler baskı altına alınmadan belli sınırlar içerisinde hoşgörü gösterilebilir. Ancak “bunların kolektif haklar düzeyinde hukuki bir yapıya dönüşmesi kabul edilemez.”¹¹ Böylesine bir dönüşüm üniter devletin millet unsuruna ters düşecektir.

Ancak üniter devletlerde milletin tekliği ve bölünmezliği ile ilgili olarak farklı görüşler de öne sürülmektedir. Buna göre “tek millet” söylemi milletin aynı dil, din, ırk ve kültür özellikleri gösteren bir devlette sorun yaratmayabilir. Ancak birden çok ırk, din, dil veya mezhep çeşitliliği gösteren bir ülkede devlet toplumu bir araya getiren tüm unsurlara eşit mesafede durmak zorundadır.¹² Buna göre tüm unsurlara eşit mesafede duracak olan devletin merkezi teknik bir merkez hâline gelmiştir. Söz konusu fikri savunanlara göre; bu yapı, federal yapı dışında üniter devletlerin bölgesel devlet yapılanmasına geçmesiyle sağlanabilir.¹³ Söz konusu

**Devletin unsurları
bilindiği üzere
ülke, millet ve
egemenliktir.
Üniter devlette
ise bu unsurlar
kendini tek ülke
üzerinde tek bir
milletin tek bir
egemenliğe tabi
olması şeklinde
göstermektedir.
Bu minvalde
üniter devlette
devleti oluşturan
unsurlar tek
ve bölünmez
bir bütün oluş-
turmaktadırlar.**

Üniter devlette devletin unsurlarında teklik olduğu gibi, hukuk birliği ile birlikte devletin organları olan yasama, yürütme ve yargı organları bakımından da teklik söz konusudur. Bu doğrultuda ülkenin bütünü için tüm kanunları yapan tek bir yasama organı vardır. Yani norm koyma yetkisi istisnai haller dışında tek ve bölünmezdir. Ayrıca bireylerin arasında ve devlet ile bireyler arasında ortaya çıkabilecek hak ve menfaat uyuşmazlıklarının çözümü için bulunan yargı organı da üniter niteliktedir. Yargı organı farklı yargı kollarından ve farklı görevdeki mahkemelerden oluşsa dahi ülkenin her yerinde aynı tür mahkemeler bulunmakta ve bu mahkemelerin üst mahkemeleri de aynı olmaktadır

yapılanmanın Avrupa'da örnekleri gözükmemektedir. Ancak söz konusu örneklerin ne kadar başarılı olduğu tartışmaya açık hâldedir.

3. Ülkenin tekliği ve bölünmezliği ilkesi

Üniter devlette devletin ülkesi tek ve bölünmez bir bütündür. Buna "ülkenin bölünmezliği veya ülkenin bütünlüğü" ilkesi denmektedir.¹⁴ Bu ilkeler sonucu ülkenin bir kısmına veya bir bölgesine ayrılma hakkı tanınmamaktadır. İl ve ilçe gibi basit idari bölümlere ayrılabilen bölgelerin sadece idari yetkileri vardır. Ancak burada temel husus; tüm ülkede bölge bölge farklılıklar olmaksızın aynı hukuk düzeninin yani aynı anayasa ile aynı kanunların uygulanmasıdır.¹⁵

Ülkenin bölünmezliği ve tekliği ilkesi aynı zamanda uluslararası hukuk bakımından da korunmaya alınmış ve "devletin ülkesinin bütünlüğü" ilkesi ile uluslararası hukuk ilkeleri arasına girmiştir. İlk önce Milletler Cemiyeti'nin 10.maddesi ile tanınan söz konusu ilke daha sonra Birleşmiş Milletler antlaşmasının 2.maddesinin 4.fıkrasında da yer almıştır. Bu hükümler ile üye devletlerin birbirlerinin ülke bütünlüğüne saygı gösterecekleri uluslararası hukukta ilke olarak kabul edilmiştir.¹⁶

Ab. Devletin Organlarında Teklik

Üniter devlette devletin unsurlarında teklik olduğu gibi, hukuk birliği ile birlikte devletin organları olan yasama, yürütme ve yargı organları bakımından da teklik söz konusudur.¹⁷ Bu doğrultuda ülkenin bütünü için tüm kanunları yapan tek bir yasama organı vardır. Yani norm koyma yetkisi istisnai haller dışında tek ve bölünmezdir.¹⁸ Ayrıca bireylerin arasında ve devlet ile bireyler arasında ortaya çıkabilecek hak ve menfaat uyuşmazlıklarının çözümü için bulunan yargı organı da üniter niteliktedir. Yargı organı farklı yargı kollarından ve farklı görevdeki

mahkemelerden oluşsa dahi ülkenin her yerinde aynı tür mahkemeler bulunmakta ve bu mahkemelerin üst mahkemeleri de aynı olmaktadır. Yine aynı şekilde yürütme organı da bütünlük göstermektedir. Yürütme organının en üstünde “merkezi idare” olarak adlandırılan, parlamenter sistemlerde “bakanlar kurulu” başkanlık sistemlerinde ise “başkan” bulunmaktadır. Yürütme yetkisi esas itibari ile bu organlarda toplanır. Ancak ülkedeki tüm idari faaliyetlerin bu organlar tarafından kullanılması mümkün olmadığından yürütme organının mutlak üniter bir yapı göstermesi imkânsızdır.¹⁹ Buna göre yürütmenin görünümü ikiye ayrılır.

1. Merkezi Yapılı Üniter Devlet

Merkez yapılı üniter devlet, devlet dışında başka kamu tüzel kişininin olmadığı ve tüm idari faaliyetlerin merkezden yürütüldüğü üniter devlettir.²⁰ Bu tip yapılanmada bütün yetkiler başkentte toplanmıştır. Ancak taşrada merkezi görevlilere yetki genişliği ilkesi ile belli konularda karar alma ve uygulama yetkisi tanınmış bulunmaktadır.²¹ Bunun sebebi sıkı sıkıya uygulanan bir merkezi idare yetkisinin kırtasiyeciliği artırması, yerel halkın yönetime katılamaması ve hizmetlerin ağır işlenmesi gibi sonuçlarını ortadan kaldırmaktır.

2. Yerinden Yönetimli Üniter Devlet

Bu yapıda bazı devlet faaliyetleri devlet dışındaki kamu tüzel kişileri tarafından yürütülmektedir. Yer yönünden ve hizmet yönünden olmak üzere iki çeşittir. Yerinden yönetimli yapıda yerel işler genel merkezi yönetimin yanı sıra yerel yönetimler vasıtasıyla yapılmaktadır.²²

B. Üniter Devletin Değerlendirilmesi

Üniter devletin yukarıdaki özellikleri ışığında şu değerlendirmeler yapılabilir. Üniter devletlerde ülke birden fazla parçaya bölünemez yalnızca il ilçe gibi idari faaliyetlerin sağlıklı yürütülmesi için basit teşkilatlanmalara gidilebilir. Yine üniter devletin başka bir unsuru olan millet kavramı da birden fazla kısma bölünemez. Yani milletin içinde fiilen olabilecek etnik, dilsel veya dinsel ayrılıklar dikkate alınarak farklı hukuki düzenlemeler yapılamaz. Ülkenin ve milletin tamamı da aynı egemenliğe tabi olmalıdır. Devletin ülkesi ve milleti üzerinde aynı egemenlik uygulanır. Ülke, milletle egemenlikle ve devletle bütünlüştüğü için, başkasına devredilemez bir konuma gelmiştir. Bu yüzden federal devlet yapısı veya düşünülen farklı bir yapının uygulanması üniter devlet içinde olanaksızdır.²³ Devletin organları bakımından da yukarıda değindiğimiz ilkelere bağlı olarak devlette tek yasama yürütme ve yargı organı olmalı ve bu organların işleyişi sonucu ortaya çıkan sonuçlar ülkenin tamamında ve her birey için aynı sonucu doğurmalıdır. Kısacası bir üniter devlette, devletin temel unsurlarının hepsi tek olmak zorundadır. Bu minvalde üniter devlette tek anayasa, tek hukuk düzeni, tek devlet, tek hükümet, tek bayrak ve ülkede birliği sağlayan tek resmi dil vardır.²⁴

II. Üniter Devlet Yapısının Dünyada ve Türkiye’de Görünümleri

Türkiye Cumhuriyeti’nin devlet yapısı ve anayasada yer alan düzenlemeler üniter devletin özellikleriyle birebir örtüşmektedir. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti üniter bir devlettir. Farklı federatif yapılanmaları yoktur. Ancak yakın zamanda Türkiye Cumhuriyeti’nin üniter yapısını değiştirmeyi ve federatif bir yapı kurulmasını öneren ya da üniter devletin belli unsurlarını dikkate almayan ve üniter devletin Türkiye Cumhuriyeti içinde farklı uygulanabileceğini iddia eden görüşler olmuştur.²⁵ Hatta Avrupa Birliği’nin gelecekte tek bir federal devlete dönüşeceği ve Avrupa Birliği’ne girmek için ise üniter devlet yapısının terk edilmesi gerektiği de söylenmektedir. Bu minvalde Belçika örneği verilmekte ve Belçika’nın 1970 yılında başlayan ve daha sonra 1993 yılında gerçekleştirilen anayasa değişiklikleriyle üniter yapının terk edildiği, üçlü topluluk, üçlü coğrafi bölge esasına dayalı alt federe birimden oluşan federal siyasal sistem kurulduğu üzerinde durulmakta bölge devlet modeli örnek verilmektedir.²⁶ Söz konusu örnek modeller ve bu modellerin Türkiye’nin üniter devlet yapısına uygun olup olmadığı ile ilgili tartışmalar günümüzde hâlâ süregelmektedir.

A. Dünyada Üniter Devlet Görünümleri

Öncelikle belirtmemiz gereken konu dünyada bütün ülkeler üniter yapıda değildir. Üniter devlet yanında bileşik devletler de bulunmaktadır. Bileşik devlet yapısı da kendi içinde bir ayrıma tutulmaktadır.²⁷ Günümüzde ise üniter devletler haricinde bileşik devlet örneklerinden sadece federal devletler bulunmaktadır. Nitekim ABD., Kanada, Meksika, Arjantin, Brezilya, Avustralya, Hindistan, Rusya, Almanya ve İsviçre gibi devletler üniter yapıda değildirler.²⁸ Ancak konumuz gereği biz sadece üniter devletlerin nasıl yapılandıklarını ve ne gibi farklılıkları olduğunu inceleyeceğiz.

İngiltere, İspanya, İtalya Danimarka, Fransa, Hollanda, Norveç, Portekiz ve Yunanistan, İzlanda, Lüksemburg Avrupa’nın üniter devletlerine örnektir. Ancak Avrupa Birliği’nin yakın gelecekte tek bir federe devlete dönüşmesinin kaçınılmaz olduğunu savunanlar, Avrupa ülkeleri için üniter devlet yapısının artık uygulanamayacağını savunmaktadırlar. Bunun sonucunda yukarıda belirttiğimiz gibi Belçika’nın devlet yapısı örnek gösterilmektedir. 1970 yılında başlayan ve daha sonra 1993 yılında gerçekleştirilen anayasa değişiklikleriyle Belçika’da üçlü topluluk ve üçlü coğrafi bölge esasına dayalı bir federal sistem kurulmuştur.²⁹ Son hâli ile Belçika Anayasası’nın 1.maddesine göre “Belçika topluluklardan ve bölgelerden oluşan federal bir devlettir.” Ayrıca 4. maddeye göre dört dil bölgesi de kurulmuştur (Fransızca konuşulan bölge, Hollandaca konuşulan bölge, iki dilli Brüksel bölgesi ve almanca konuşulan bölge) .³⁰ Belçika örneği haricinde günümüz Avrupa’sında bazı ülkelerde üniter devletin unsurlarından olan ülke, millet ve egemenliğin bölünmez olması ilkesinin farklı şekillerde uygulandığı görülebilmektedir. Etnik,

dilsel, dinsel ve tarihi özellikleri nedeniyle farklılaşan bölgelerde değişik ölçülerde özerklikten yararlandıkları görülmektedir. İtalya ve İspanya gibi ülkelerde söz konusu özerklikler anayasal güvenceye alınmış³¹, Birleşik Krallık'ta ise; Kuzey İrlanda, Galler ve İskoçya'nın özerklikleri anayasa ile olmasa bile güçlü yasalar ve siyasal gelenek ile korunmaktadır.³²

Yazıcıoğlu söz konusu gelişmelerle ilgili olarak şu tespiti yapmaktadır:

“Üniter devlet bir merkezi yönetim ve ona bağlı çevre birimlerden oluşur. Merkezi yönetim kırtasiyeciliğin önlenmesi, yerel sorunların yerel görevlilerce daha kısa sürede ve etkin bir şekilde çözülmesi, halkın siyasal yaşama katılımının artırılması gibi çeşitli nedenlerle, yetkilerinden bir kısmını çevre birimlere aktarabilir. Çevre birimler yerel yönetimler, bölge yönetimleri ya da özerk bölgeler şeklinde örgütlenebilir. Nitekim burada önemli olan, çevre birimlerin yetkisini merkezi yönetimden almasıdır. Daha çok İtalya ve İspanya'da uygulanan bu idare sistemi, bölgesel devlet kavramı ile adlandırılıyor. Bahsini ettiğim ülkelerdeki özerk yönetimler, yerel yönetimlerle karşılaştırıldıklarında çok önemli yetkilere sahiptirler. Bu konuda, daha da önemli olan, yasama yetkisi ile donatılmalarının bir sonucu olarak, söz konusu yönetimlerin, siyasal karar merkezleri hâline gelmiş olmalarıdır. Avrupa Birliği'ne girmek isteyen Türkiye'de müzakereler sürecinde ister istemez bölgesel devlet kavramını tartışmak mecburiyetinde kalabilecektir.³³”

Daha önce de belirttiğimiz gibi Yazıcıoğlu gibi üniter devlet içinde bölgesel devlet yapılanmasının savunulduğu görüşler bulunmaktadır. Üniter devlet olan bölgesel devletlerde de siyasal iktidar tektir. siyasal planda birliği sağlama temeldir ancak bu siyasi birlik farklı şekilde sağlanmaktadır. Tüm bölgesel devlet örneklerinin anayasalarında devletin teklifi ve bölünmezliği kavramı da belirtilmiştir.³⁴ Ancak “devletin teklifi ve bölünmezliği” ilkesinin unsurlarının söz konusu bölgesel devletlerde sağlanıp sağlanmadığı yani üniter devletin gerektirdiklerinin yerine getirilip getirilmediği konusu tartışmalıdır.

Yukarıda kısaca açıkladığımız İspanya Anayasası'nı ele alacak olursak, anayasanın 2.maddesinde ulusal birlik ve ülkenin bölünmezliği belirtildikten sonra bölge ve milliyetlerin özerklik hakkı tanınmış ve aralarındaki işbirliği garanti edilmiştir. Özerk topluluklara çok geniş bir yasama ve yürütme yetkisi verilmiş, her bölgenin kendine has parlamentosu ve hükümeti bulunmaktadır. Ayrıca ifade özgürlüğü de genişletilerek ayrılıkçılığı savunan parti ve derneklerin kurulmasına da imkân tanımıştır.³⁵ Oysa üniter devletlerde kendi yapısını korumak için, anayasa çerçevesinde çıkartılan ceza yasalarında üniter devleti bölecek ve parçalayacak faaliyetler suç olarak kabul edilmektedir.³⁶ Bu manada İspanya'nın yasal düzenlemelerinde ayrılıkçılığa imkân vermesi ile üniter devletin unsurlarının geliştiği görülmektedir.

Bu minvalde diğer Avrupa anayasalarını inceleyecek olursak Avrupa'nın genelinde çelişkili bir durum olduğu göze çarpmaktadır. Nitekim Portekiz Anayasası'nın 6. ve İtalya Anayasası'nın 5.maddesinde devletin üniter yapıda olduğu açıkça belirtilmiştir. Üniter yapının doğrudan belirtilmediği anayasalardan Fransa Anayasası'nın 2. , Lüksemburg Anayasası'nın 1. ve Finlandiya Anayasası'nın 4.maddelerinde ise "devletin bölünmez bütünlüğü" ilkesine yer verilmiştir.³⁷ Ancak örnek olarak Portekiz Anayasası'nda 6.maddede üniter devlet yapısına uymayan bölgesel devlet yapısında yakın düzenlemeler bulunmaktadır. Söz konusu madde hükmüne göre "Azores ve Madeira takımadaları kendi siyasi ve idari statüleri ve kendi öz yönetim kurumları bulunan özerk bölgeler oluştururlar" hükmü yer almaktadır. Söz konusu düzenlemenin üniter devlet yapısındaki millet ve ülke bütünlüğüne ne kadar uyduğu tartışmalıdır. İtalya'da da her bölgenin ayrı parlamentosu ve hükümeti bulunmakta, mevcut azınlıkların özel önlemlerle korunacağı garantisi verilmektedir. Yine bir üniter devlet olan İsveç'in anayasasının 2. maddesinde "etnik, dinsel ve dilsel azınlıkların kendi kültürel ve sosyal hayatlarını koruma ve geliştirmeleri için fırsatlar arttırılır" denmektedir.³⁸ Fransa'da ise merkezi hükümetin tüm konular üzerinde nihai otoriteye sahip olduğu söylenebilir. Ancak Fransa'da da üniter devlet yapısı katı bir şekilde uygulanmamaktadır. Fransa Anayasa Mahkemesi Korsika'nın statüsü ile ilgili verdiği 9 Mayıs 1991 tarihli kararında ilgili yasada geçen "Korsika halkı" ibaresini ırk, dil ve din ayrı gözetmeden Fransız halkından başkasını tanımayan Anayasa'ya aykırı bulunmuştur. Üniter devlet yapısının unsurlarına baktığımızda üniter devlet yapısının tam olarak korunduğu sonucu bu karardan çıkarılabilmektedir. Ancak burada önemli olan husus bu karar verilirken, mahkeme Korsika halkının kültürel kimliğini koruyan diğer hükümlere dokunmamıştır. Aynı zamanda Fransa'nın Korsika gibi dil, kültür gibi etmenlerle farklılıklar gösteren bölgelere belirli ölçüde özerklik tanınmasıdır.³⁹ Bu minvalde Fransa'nın Brittany, Alsace, Occitane gibi bölgelerin dillerini tanıdığı da görülmektedir.⁴⁰ Söz konusu örneklerin üniter devletin unsurlarına uyup uymadığı tartışma konusu olmaktadır. Söz konusu karar; kültürel zenginliklerin insan hakları ışığında ve üniter devlet yapısı içerisinde korunması açısından isabetli olmakla beraber, bölgesel dillerin korunması bağlamında ise üniter devletin unsurları açısından zedeleyici nitelikte görünmektedir.

Sonuç olarak; "azınlıkların özel önlemlerle korunması" belki pozitif ayrımcılık olarak gözükebilir ve üniter devlet yapısı içerisinde kabul edilebilir gözükmeyle beraber, diğer uygulamalar son derece tartışmalıdır. Bu minvalde Avrupa Birliği'nin belirsiz yapısı sonucu Avrupa ülkeleri açısından anayasalarında yer alan çelişkili hükümler sonucu belirsiz bir durum söz konusudur.

Dünya'da diğer üniter devlet yapılanmalarına bakıldığında ise, ilgi çekici olan bir sonuç hemen hemen bütün post-komünist anayasalarda üniter devlet ilkesine yer verilmiş olmasıdır. Örnek verecek olursak Azerbaycan Anayasası'nın 7.maddesinde

“Azerbaycan Devleti, demokratik, laik, hukuka dayanan ve üniter bir cumhuriyettir” hükmü yer almaktadır.⁴¹ Benzer şekilde Sovyet döneminde federal bir yapı içinde birlik cumhuriyeti olarak örgütlenen Kazakistan, bağımsızlık sonrası 1993’te yürürlüğe giren anayasa ile “Kazakistan Cumhuriyeti demokratik, laik ve üniter bir devlet” olarak tanımlanmaktadır.⁴²

B. Türkiye’de Üniter Devlet Yapısı ve Anayasal Dayanakları

Ba. 1982 Anayasası Öncesi Türkiye’de Üniter Yapı

İlk kez 1876 Anayasası’nda yer alan üniter devlet ilkesi⁴³, daha sonraları Millî Mücadele döneminde şekillenmeye başlamış ve kongreler döneminde üniter devlet yapısı adına önemli adımlar atılmıştır. Erzurum Kongresi’nde alınan kararlar göz önüne alındığında bu durum açıkça görülebilmektedir. Üniter devlet ilkesi ile ilgili olarak Erzurum Kongresi’nde alınan en önemli karar şudur;

“Millî sınırlar içerisinde bulunan vatan parçaları bir bütündür bölünemez. Kuva-yı Milliye’yi tek kuvvet olarak tanımak ve millî iradeyi hakim kılmak esastır. Hristiyan azınlıklara siyasi hakimiyet ve sosyal dengemizi bozacak imtiyazlar verilemez.⁴⁴”

Sivas Kongresi’nde de benzer adımlar atıldığı görülmektedir. Buna göre;

“Ulusal sınırlar içinde vatan bir bütündür ayrılamaz, her türlü işgal ve saldırıya karşı ulus direnecek ve kendini koruyacaktır, manda ve himaye kesin olarak kabul edilemez⁴⁵” ilkesi ile vatan bütünlüğüne vurgu yapılmaktadır.

12 Ocak 1920 günü açılan son Osmanlı Meclisi Mebusan’ında, 28 Ocak 1920 tarihinde kabul edilip 17 Şubat 1920 yılında açıklanan Misak-ı Milli de de benzer özellikler görülmektedir:

İlk kez 1876 Anayasası’nda yer alan üniter devlet ilkesi , daha sonraları Millî Mücadele döneminde şekillenmeye başlamış ve kongreler döneminde üniter devlet yapısı adına önemli adımlar atılmıştır. Erzurum Kongresi’nde alınan kararlar göz önüne alındığında bu durum açıkça görülebilmektedir. Üniter devlet ilkesi ile ilgili olarak Erzurum Kongresi’nde alınan en önemli karar şudur; “Millî sınırlar içerisinde bulunan vatan parçaları bir bütündür bölünemez. Kuva-yı Milliye’yi tek kuvvet olarak tanımak ve millî iradeyi hakim kılmak esastır. Hristiyan azınlıklara siyasi hakimiyet ve sosyal dengemizi bozacak imtiyazlar verilemez. ” Sivas Kongresi’nde de benzer adımlar atıldığı görülmektedir. Buna göre; “Ulusal sınırlar içinde vatan bir bütündür ayrılamaz, her türlü işgal ve saldırıya karşı ulus direnecek ve kendini koruyacaktır, manda ve himaye kesin olarak kabul edilemez ” ilkesi ile vatan bütünlüğüne vurgu yapılmaktadır.

Kongreler dönemi ile millî mücadele dönemi sonunda, hazırlanan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasalarında da benzer adımlar atılmış, üniter devlet ilkesi, 1921 Anayasası'ndan itibaren egemenliğin millete ait olduğu ibaresi ile anayasa metinlerinde yer bulmaya başlamıştır (md.1) . 1924 Anayasası'nda da yine egemenliğin millete ait olduğu (md.3) hususu anayasa metninde yer alarak egemenliğin tekliği ve bölünmezliği ilkesine anayasa metinlerinde yer verilmiştir.

“İşgal altındaki Arap ülkelerinin geleceği halkın serbest oyu ile belirlenecektir. Bu mütareke sınırları içinde, Türk ve İslam çoğunluğu bulunan kısımların tümü, hiçbir şekilde ayrılık kabul etmez bir bütündür.⁴⁶”

Kısacası amaç; Misak-ı Milli sınırları içerisinde yaşayan farklı etnik veya dinsel kökenlerden meydana gelen insanları Türkiye Devleti çatısı altında birleştirerek, Türk toplum yapısını oluşturmaktır. Bütün Avrupa devletleri Fransız Devrimi sonucunda bir uluslaşma sürecinden geçerek üniter yapıda devletler kurmuşlardır. İşte Kemalist hareket de benzer bir amaç taşımaktadır.⁴⁷

Kongreler dönemi ile millî mücadele dönemi sonunda, hazırlanan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasalarında da benzer adımlar atılmış, üniter devlet ilkesi, 1921 Anayasası'ndan itibaren egemenliğin millete ait olduğu ibaresi ile anayasa metinlerinde yer bulmaya başlamıştır (md.1) .⁴⁸ 1924 Anayasası'nda da yine egemenliğin millete ait olduğu (md.3)⁴⁹ hususu anayasa metninde yer alarak egemenliğin tekliği ve bölünmezliği ilkesine anayasa metinlerinde yer verilmiştir.

Bb. 1982 Anayasası'na Göre Üniter Devlet

Yapısı

1982 Anayasası'nın 3.maddesine göre, “Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür”. Bu ibareden de açıkça anlaşılacağı gibi Türkiye üniter devlettir. Söz konusu 3.madde; 4.maddede yer alan ilk 3 maddenin değiştirilemeyeceği ibaresi ile güvence altına alınmıştır. Bu minvalde Türkiye içinde üniter devlet haricinde farklı yapılanmalara gidilmesi veya Türkiye'de federal devlet şeklinin kurulması Anayasa'ya aykırı olur. 3. maddede bahsi geçen unsurlar ise şu şekilde sıralanabilir:

1. Ülkenin Bölünmez Bütünlüğü

Ülkenin bölünmez bütünlüğü ile ilgili olarak Kemal Gözler dört şeyin yasaklandığını söylemektedir. Öncelikle ülkenin bir parçası yabancı bir devlete devredilemez. İkinci olarak devlet ülkesini oluşturan toprakların bütünden ayrılma hakkı yoktur. Üçüncü ilke ülkenin parçalanıp üzerinde birden fazla devlet kurulması ya da federe devletler kurulması yasaktır. Son olarak da, ülkenin bütünüyle başka

bir devletin ülkesi hâline gelmesi imkânının bulunmamasıdır. Yani Avrupa Birliği ileride federal bir yapıya bürünürse, Türkiye Cumhuriyeti'nin bu federal devlete katılması Anayasa'nın 3.maddesi uyarınca mümkün olmayacaktır.⁵⁰

2. Milletin Bölünmez Bütünlüğü

Milleti teşkil eden insanlar, aralarında dil, din, etnik farklılıklar gözetilmeksizin aynı egemenliğe tabidir. Bu bağlamda egemenlik yetkilerinin kullanılmasında farklılıklar yaratılmaz. Türkiye'nin üniter yapısındaki milliyet unsuru subjektif milliyet anlayışına dayanmaktadır. Yani objektif milliyet anlayışının tersine ırksal, dinsel ve dilsel bir birlik olması gerekmez. Toplumdaki bireyler tüm farklılıklara rağmen kendini aynı milliyetten hissediyorlarsa tek bir millet olarak görülürler. "Atatürk milliyetçiliğinin" esasını da bu oluşturmaktadır ki Atatürk milliyetçiliği 1982 Anayasası'nın 2. maddesinde Cumhuriyetin temel nitelikleri arasında sayılmıştır. "Atatürk milliyetçiliği" ilkesi 1924 Anayasası'nda "milliyetçilik" , 1961 Anayasası'nda ise " millî devlet" ilkesi olarak gözükmektedir (md.2).⁵¹ Üç anayasa metninde de farklı terimler olarak gözüken ilke aynı anlamda kullanılmıştır. Özetle söz konusu ilkelerdeki isim değişikliği Türkiye'nin " millî devlet" olma vasfını değiştirmedeği⁵² gibi metinlerdeki milliyetçilik anlayışı da "sübjektif milliyet" anlayışına dayanır. Nitekim 1982 Anayasası'nın 66.maddesinde de "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür" hükmü yer almaktadır.⁵³

Bu ilkeler ışığında oluşturulan Türk Milleti tektir ve üniter devletin yapısına uygun olarak farklı milletlerin farklı bölgelerdeki egemenliğini veya özerkliğini tanıyacak şekilde bölünmesi düşünülemez.⁵⁴ Çünkü birden fazla milletin ve egemenliğin bulunduğu yerde üniter devlet de mümkün değildir. Anayasa'nın 6. maddesinde

Milleti teşkil eden insanlar, aralarında dil, din, etnik farklılıklar gözetilmeksizin aynı egemenliğe tabidir. Bu bağlamda egemenlik yetkilerinin kullanılmasında farklılıklar yaratılmaz. Türkiye'nin üniter yapısındaki milliyet unsuru subjektif milliyet anlayışına dayanmaktadır. Yani objektif milliyet anlayışının tersine ırksal, dinsel ve dilsel bir birlik olması gerekmez. Toplumdaki bireyler tüm farklılıklara rağmen kendini aynı milliyetten hissediyorlarsa tek bir millet olarak görülürler.

Özetle söz konusu ilkeleredeki isim değişikliği Türkiye'nin "millî devlet" olma vasfını değiştirmedigi gibi metinlerdeki milliyetçilik anlayışı da "sübjektif milliyet" anlayışına dayanır. Nitekim 1982 Anayasası'nın 66.maddesinde de "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür" hükmü yer almaktadır.

"egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" hükmü ile egemenliğin sahibinin tek ve millet olduğu vurgulanmaktadır.⁵⁵ Bu ifadenin 1961 Anayasası'nın 4. maddesindeki egemenlik formülüyle aynı olduğu gözükmektedir.⁵⁶ Yine Atatürk milliyetçiliğinin doğal sonucu "vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğü"dür. Anayasa'da resmi dilin Türkçe olarak kabul edilmesi (md.3/1) de bu ilkenin doğal bir sonucudur.⁵⁷

Temel olarak 1982 Anayasası'nın 3. maddesinde yer alan ilke farklı maddelerde de karşımıza çıkmaktadır. Anayasa'nın 13.maddesi devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün korunması amacıyla, hak ve özgürlüklerin sınırlanabileceğini" ifade etmiştir.⁵⁸ Yine devletin ve milletin korunması ile ilgili örnek olarak Anayasa'nın 103. maddesinde yer alan Cumhurbaşkanı'nın yeminine de bakılabilir. 103. maddede yer alan söz konusu yeminde;

"Cumhurbaşkanı sıfatıyla, Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma, Anayasaya, hukukun üstünlüğüne, demokrasiye, Atatürk ilke ve inkılaplarına ve lâik Cumhuriyet ilkesine bağlı kalacağıma, milletin huzur ve refahı, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerinden yararlanmasını ülküsünden ayrılmayacağıma, Türkiye Cumhuriyetinin şan ve şerefini korumak, yüceltmek ve üzerime aldığım görevi tarafsızlıkla yerine getirmek için bütün gücümle çalışacağıma Büyük Türk Milleti ve tarih huzurunda, namusum ve şerefim üzerine and içerim." ibaresi yer almaktadır.

Bu bağlamda Cumhurbaşkanı; devletin varlığı ve bağımsızlığı ile vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü yani üniter devlet yapısını da korumakla görevlidir.

Ayrıca üniter devlet yapısı ve unsurları olan devletin unsurları ve organlarında teklik ilkeleri salt Anayasa tarafından korunmamakta, ilgili kanunlarda da söz konusu ilkeler güvence altına alınmaktadır. 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 78., 80. ve 81. maddeleri⁵⁹ bu güvencenin en somut örnekleridir.⁶⁰ Anayasa Mahkemesi'nin DEP kararı göz önüne alındığında Siyasal Partiler Kanunu'nun amacını göz önüne sermektedir. Buna göre;

"Siyasal Partiler Kanunu, devletin tekliği, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü korumak amacıyla, ayrılıkçı akımların bir parti durumunda örgütlenmesini yasaklamak ve yine siyasi partilerin federal bir sistemi

savunamayacaklarını, azınlık yaratamayacaklarını, bölgecilik, ırkçılık yapamayacaklarını ve eşitlik ilkesini korumak zorunda olduklarını vurgulamaktadır.”⁶¹ Kısaca söz konusu hükümler doğrultusunda herhangi bir siyasi parti Türkiye’de federal bir sistemin kurulmasını savunamaz ve bu amaca yönelik faaliyetlerde bulunamaz.⁶²

Türkiye’nin devlet organları incelenecek olursa devletin unsurlarında yer alan teklik unsurunun devletin organları için de geçerli olduğu ve bu özelliğin Anayasa içinde yer aldığı görülmektedir. Anayasanın 7. maddesine göre norm koyma yetkisi TBMM.’ndedir ve bu yetki hiçbir organ veya zümreye devredilemez. Yürütme yetkisi 8.maddede Bakanlar Kurulu ve Cumhurbaşkanı’na bırakılmış, yargı yetkisi ise 9.maddeye göre bağımsız mahkemelerce kullanılmaktadır. Görüldüğü üzere devletin organlarının oluşumu üniter devlet yapısının gereklerine uygun şekilde oluşturulmuştur.

Anayasa’nın 123.maddesine baktığımızda idarenin bir bütün olduğu, belli bölgelere özerklik veya farklı yetkilerin tanınmasının da bu minvalde olanaksız olduğu görülmektedir. Bu şekilde oluşturulan devletin organlarında hukuk farklı bölge veya farklı topluluklarda ayrı ayrı uygulanmayacak böylece üniter devlet yapısının olmazsa olmazlarından hukukta birlik sağlanacaktır.

Özetle geçmişten günümüze Türkiye’nin anayasal düzenlemelerine bakıldığında görülecek olan Türkiye Cumhuriyeti’nin üniter devlet geleneğinden geldiği ve anayasal ve farklı kanuni düzenlemelerle üniter devlet haricinde farklı yapıların da yasaklandığıdır. Ancak günümüzde değişen, küreselleşen ve postmodernitenin süregeldiği dünyada üniter devletlerin akıbeti tartışmalıdır.

“Siyasal Partiler Kanunu, devletin teklifi, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü korumak amacıyla, ayrılıkçı akımların bir parti durumunda örgütlenmesini yasaklamakta ve yine siyasi partilerin federal bir sistemi savunamayacaklarını, azınlık yaratamayacaklarını, bölgecilik, ırkçılık yapamayacaklarını ve eşitlik ilkesini korumak zorunda olduklarını vurgulamaktadır.” Kısaca söz konusu hükümler doğrultusunda herhangi bir siyasi parti Türkiye’de federal bir sistemin kurulmasını savunamaz ve bu amaca yönelik faaliyetlerde bulunamaz.

III. Günümüzdeki Değişimler ve Türkiye’de Yaşananlar

A. Postmodernizm, Küreselleşme ve Değişen Dünya

Postmodernizm ve küreselleşmenin getirdiklerine geçmeden önce, modern öncesi ve modern Avrupa’daki değişiklikler ile sosyal ve siyasi yapısına bakmak küreselleşmenin ve postmodernizmin neler getirdiğini görmek açısından daha belirleyici olacaktır. Buna göre modern öncesi Avrupa’nın sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasal yapısına bakacak olursak; modern öncesi dönemde ekonomik alanda tarımsal faaliyet, siyasal bakımdan feodalite hakim ve merkezi güç zayıf durumda, sosyo-kültürel açıdan farklılaşmanın karışıklığın ve hareketliliğin olmadığı cemaat ilişkilerinin ve sözlü kültürün egemen olduğu bir yapılanma vardır.⁶³ Hukukun oluşturulması, geliştirilmesi kendiliğinden olmadığı ve tarihsel değişimlerle toplum yapısına bağlı olduğu⁶⁴ için, hukuk da geleneksel kurallara bağlı geleneksel ve dinsel yapıdadır. Buna karşılık modernleşme kavramı ise geleneksel yapının yerine ekonomi alanında kapitalizmi ve endüstriyel gelişimi, sosyo-kültürel açıdan bireycilik ve seküler bir dünya görüşü ile toplumun karmaşıklaşmasına, kentlerin artmasına ve bilimsel düşüncenin gelişimi ile de hukukun rasyonel bir nitelik kazanmasını getirir.⁶⁵ Birçok düşünürün, aralarındaki görüş farklılıklarına rağmen toplum yapısının modern öncesi tipten modern sonrası tipe doğru evrimleştiği hususunda bazı noktalarda ortak görüşlere sahip oldukları söylenebilir. Marx sözü konusu değişimin feodaliteden kapitalizme; Durkheim, mekanik dayanışmaya dayalı basit toplumdan organik dayanışmaya dayalı daha gelişmiş toplumlara; Weber, geleneksel otorite yapısının egemen olduğu toplum tipinden rasyonel-yasal otorite biçiminin hakim olduğu toplum tipine; Tunnies ise, cemaat biçimindeki yapıdan cemiyet biçimindeki toplum tipine doğru gelişim olduğunu söyler.⁶⁶ Bu değişimler ile birlikte feodal devlet yapısından üniter devlet yapısına geçilmesi adına adımlar atılmaya başlanmış, hukuk ve devlet, geleneksel ve dinsel kurallardan laiklik ilkesi ile arındırılarak rasyonel bir nitelik kazanmıştır.

Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren özellikle özellikle Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra dünya dengeleri bozulunca ortaya çıkan emperyalist küreselleşme hareketi sonucu içinde yaşadığımız dönemi ifade etmek üzere ve bu yeni süreci ifade etmek üzere postmodernite ile birlikte küreselleşme kavramı kullanılmaya başlanmıştır.⁶⁷ Jameson’a göre postmodernizmin getirdiği kürselleşme bir anlamda Avrupa merkeziliğinin sonu ve Amerikan merkeziliğinin ideolojisi olarak görülebilir.⁶⁸ Bu çerçevede modernitenin toplum tipi olan sanayi toplumundan tüketim toplumuna, fordist üretim tarzından postfordist üretim tarzına, bilişim ve iletişim alanındaki gelişmeler ile medya (bireyler medyanın verdiği ile yaşamaya başlamıştır) ve eğlence sektörünün ön plana çıktığı bir sisteme geçilmiştir.⁶⁹ Ayrıca küreselleşme adı altında ortaya çıkan düşünceler, ulus devlet düşüncesini ve üniter devlet yapısını tehdit eder bir hâl almıştır. Bu anlayış içinde uluslararası sermaye

şirketlerinin isteği doğrultusunda insan toplumları ve uluslar kendi devletlerinden vazgeçmeye doğru sürüklenmektedir.⁷⁰ “Yeni Dünya Düzeni”nde amaç yabancı sermayenin kontrolünde bölgesel federasyonlar kurulmasıdır.⁷¹

Günümüzde Dünya Bankası ve IMF ile Dünya Ticaret Örgütü’nün önderliğinde şimdilerde tam bir marka çağı başlamış ve dolayısıyla uluslararası şirketler ve finansal şirketler bu şekilde dünya çapında etkili olmaya başlamış, toplumsal yapıda da bu değişimler gözlenmiştir.⁷² Küreselleşen dünyada amaç çok uluslu şirketleri büyütme, devletleri ise küçültme olmuştur.⁷³ Modernleşmeden postmodernleşmeye uzanan bu süreçte giderek hızlanan küreselleşmenin de etkisiyle yukarıda saydığımız kuruluşların yardımı ve gerçekleşen küreselleşme ile toplumların ekonomik, siyasal, sosyo-kültürel ve düşünsel yapılarında köklü ve kapsamlı dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönüşümler çerçevesinde modern hukukun ve modern devletin gerek teorisi gerekse pratiği değişime uğratılmış ve yeni görüş ve öneriler ileri sürülmüştür.

Örnek olarak Zygmunt Bauman modernitenin kabul ettiği evrensel ilkeler ve evrensel hakikatler olduğu noktasına karşı çıkarken, akli temel alan bu düşünce yapısının öngörülenin tersine savaflara ve soykırımlara yol açtığını vurgulamaktadır. Bauman bu noktada daha da ileri giderek modernitenin hedeflerinin gerçekleştirmek için “holocaust” un zorunlu olduğunu iddia etmiştir.⁷⁴ Postmodernistler bu minvalde moderniteden kopuş sürecinde, hiyerarşilere, kolektif değerlere, bilime ve pozitivizme verilen önemin yerine, görecilik, bireycilik ve özgürlüklere önem vermişlerdir.⁷⁵ Postmodernizm çoklu kültürçülüğü ve cemaatçiliği savunmaktadır. Günümüzde postmodernizmin bu anlayışı hem etnik milliyetçilik, hem köktendincilik tarafından kullanılmaktadır.⁷⁶ Genel olarak postmodern görüşler daha çok toplumda ve hukukta yeni bir sistem getirmemekte, karışıklığa yol açacak görüşler ileri sürmektedir. Bu anlayış da modern hukuka ve üniter devletlere açıkça tehdit oluşturmaktadır.

Postmodernizm ve küreselleşme ile etnik ve dinsel kimliklere inilerek alt kimlikler gündeme getirilmekte, böylece ulusal kimlikler devre dışı bırakılmaktadır.

Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren özellikle özellikle Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra dünya dengeleri bozulunca ortaya çıkan emperyalist küreselleşme hareketi sonucu içinde yaşadığımız dönemi ifade etmek üzere ve bu yeni süreci ifade etmek üzere postmodernite ile birlikte küreselleşme kavramı kullanılmaya başlanmıştır.

Ayrıca küreselleşme adı altında ortaya çıkan düşünceler, ulus devlet düşüncesini ve üniter devlet yapısını tehdit eder bir hâl almıştır. Bu anlayış içinde uluslararası sermaye şirketlerinin isteği doğrultusunda insan toplulukları ve uluslar kendi devletlerinden vazgeçmeye doğru sürüklenmektedir. “Yeni Dünya Düzeni”nde amaç yabancı sermayenin kontrolünde bölgesel federasyonlar kurulmasıdır. Günümüzde Dünya Bankası ve IMF ile Dünya Ticaret Örgütü’nün önderliğinde şimdilerde tam bir marka çağı başlamış ve dolayısıyla uluslararası şirketler ve finansal şirketler bu şekilde dünya çapında etkili olmaya başlamış, toplumsal yapıda da bu değişimler gözlenmiştir. Küreselleşen dünyada amaç çok uluslu şirketleri büyütme, devletleri ise küçültme olmuştur.

Bu şekilde bölgesel devletlerde veya kentlerde toplanmış insan topluluklarından ibaret bir dünya yaratılmak istenmektedir.⁷⁷ Modern devletin kalkması ile ortaya çıkacak boşlukta, tıpkı ortaçağda olduğu gibi kent devletleri (mikro üniter devletler) gündeme gelecek, kentlerin devletleşmesi sağlanacaktır. Böylece uluslararası sermayenin önüne engel olarak ortaya çıkan ulusal - üniter devletler tasfiye edilecek, küçük kent devletleri feodal beyliklerin günümüzdeki temsilcisi durumuna gelecektir.

Sonuç olarak küreselleşen dünyada postmodern devlet anlayışı tek bir devlet anlayışı değil; ikili bir devlet yapılanması öngörmektedir. Dünya ekonomisi tek bir dünya devleti aracılığı ile yönlendirilirken (Şirketlerin devleti), dünya insanlarına da kentlere dolarak kent devletlerinde yaşama rolü verilmiştir. Ekonomik ve teknolojik imkânların kullanılmasıyla gerçekleştirilmeye çalışılan bu yeni dünya düzeni, postmodernizmin istediği ikili devlet yapılanmasını gerçekleştirecektir.

B. Türkiye’de Yaşananlar

Avrupa Birliği’ne giriş sürecinde “olmazsa olmaz” olarak görülen “Kopenhag Kriterleri”; demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlık hakları olmak üzere başlıca dört madde üzerinde durmaktadır. Türkiye bu süreçte “azınlık hakları” konusunda oldukça zorlanmaktadır. Özellikle Avrupa Azınlıkları Koruma Sözleşmesi doğrultusunda, Kopenhag belgesinde de “ulusal azınlıklardan”⁷⁸ söz edilmektedir.⁷⁹ Azınlıklar daha önceleri genel olarak ele alınmakta iken, bu yeni kavram ile gelecekte mensup oldukları büyük topluluklardan uzaklaşarak kendi kaderlerini kendilerinin istedikleri gibi çizebileceği ülke içindeki azınlıklar gündemde yer almaktadır.⁸⁰ Bu yönde günümüzde yaşanan asıl sorun ise, ayrılıkçı terör eylemleri vasıtası ile subjektif milliyet unsuru ile ayrılmaz bağlarla Türkiye Cumhuriyeti’ne

bağlanmış Kürtlerden azınlık yaratma sorunu ile gündeme gelen demokratik açılım konusudur.⁸¹

Bu minvalde Üniter yapıdaki Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik süreci içerisinde özellikle demokratik açılım başlığı altında etnik azınlıklara verilecek haklar tartışılmaya başlanmıştır. Söz konusu tartışmanın temelinde ise federatif yapının Türkiye'de uygulanıp uygulanamayacağı tartışmaları gelmektedir. Türkiye'de federatif yapı veya bölgesel özerkliğin uygulanabilirliği tartışmaları ise hem Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde er ya da geç yapılması gereken bir aşama olması hem de demokratik açılım doğrultusunda tartışılmaktadır.⁸² Baskın Oran gibi ülkemizin bazı akademisyen ve düşünürleri bu sorunlar ışığında üniter devlet yapısının bölgesel özerklik verilmesine engel olmadığını ve demokratikleşme sürecinde esas sorunun "ulus devlet" kavramında yer aldığını söylemektedirler.⁸³

Türkiye Cumhuriyeti'nin millet unsuru subjektif millet anlayışı çerçevesinde oluştuğundan, yani aradaki birlik somut bir unsur olmadan duygu birliğine dayandığından, bu duygu birliğinin yitirilmesi çok vahim sonuçlara sebep olabilir.⁸⁴ Ayrıca üniter devlet ilkesi değindiğimiz gibi millet unsurunda da teklik gerektirmektedir. Bu minvalde "tek millet olgusuna asla" demekle beraber aynı zamanda "üniter devlete saygılıyız" demek çok büyük bir çelişkiyi de beraberinde getirmektedir. Kemal Gözler bu konuda daha da ileriye giderek devletin unsurlarından millet ile ilgili şunları söylemektedir:

"Birden fazla milletin bulunduğu yerde üniter devlet olamaz. Hatta daha ileri giderek şunu söyleyelim. Birden fazla milletin bulunduğu yerde devlet de olamaz. Diğer bir ifadeyle, milletin tekliği, sadece üniter devletin değil, bizatihi devletin varlık koşuludur. Türkiye'de birden fazla millet vardır demek, Türkiye Devleti birden fazla devlete bölünmelidir demenin başka bir yoludur."⁸⁵

Postmodernizm ve küreselleşme ile etnik ve dinsel kimliklere inilerek alt kimlikler gündeme getirilmekte, böylece ulusal kimlikler devre dışı bırakılmaktadır. Bu şekilde bölgesel devletlerde veya kentlerde toplanmış insan topluluklarından ibaret bir dünya yaratılmak istenmektedir. Modern devletin kalkması ile ortaya çıkacak boşlukta, tıpkı ortaçağda olduğu gibi kent devletleri (mikro üniter devletler) gündeme gelecek, kentlerin devletleşmesi sağlanacaktır. Böylece uluslararası sermayenin önüne engel olarak ortaya çıkan ulusal - üniter devletler tasfiye edilecek, küçük kent devletleri feodal beyliklerin günümüzdeki temsilcisi durumuna gelecektir.

“Birden fazla milletin bulunduğu yerde üniter devlet olamaz. Hatta daha ileri giderek şunu söyleyelim. Birden fazla milletin bulunduğu yerde devlet de olamaz. Diğer bir ifadeyle, milletin teklifi, sadece üniter devletin değil, bizatihi devletin varlık koşuludur. Türkiye’de birden fazla millet vardır demek, Türkiye Devleti birden fazla devlete bölünmelidir demenin başka bir yoludur.” Yani “milletin teklifi” unsuru yok edilirse, federal devletten de söz etmek mümkün olmayacaktır. Federalizmde yetki paylaşımı millet düzeyinde değil, coğrafi bölgelere göre yapılmaktadır. Federal devletin kısımları etnik değil, coğrafi birimlerdir. Ancak millet unsuru tektir.

Yani “milletin teklifi” unsuru yok edilirse, federal devletten de söz etmek mümkün olmayacaktır. Federalizmde yetki paylaşımı millet düzeyinde değil, coğrafi bölgelere göre yapılmaktadır. Federal devletin kısımları etnik değil, coğrafi birimlerdir. Ancak millet unsuru tektir.⁸⁶ Türkiye için düşünülürse devletin millet değil diğer unsurları bakımından bir ayrışma düşünülüyor olsa idi, Türkiye’nin federalizme doğru kaydığı sonucu çıkarılabilirdi, ancak millet unsurunda bir bölünme sadece üniter yapının tehdiide uğraması değil, devletin varlığının tehdiide bağlaması sonucunu doğurmaktadır. Bu minvalde kanımızca ana dilde eğitim hakkı, etnik azınlıklara bölgesel özerklik verilmesi gibi hususlar Türkiye Cumhuriyeti’nin sırf üniter devlet yapısını bozacak gelişmeler olarak değil, aynı zamanda devletin bütünlüğünü ve devletin unsurlarını bozacak tehditler olarak gözükmektedir.⁸⁷ Çok kültürcülük anlayışı çerçevesinde ülkede farklı kökenlerden gelen herkese azınlık statüsü tanımak, azınlık hakkı vermek ülke ve millet bütünlüğü kavramına ters düşmektedir.⁸⁸ Çünkü Türkiye Cumhuriyeti’nin kabul ettiği millet kavramı, değindiğimiz gibi subjektif unsurlara dayanmaktadır. Yani dil, din veya ırk birliği aramamaktadır. Ancak farklı dil konuşabilme veya farklı kültür yaşayabilme gibi özerkliklerin tanınması milleti birbirine bağlayan ortak ruhun kaybolması anlamına gelecek milleti oluşturan topluluklar kendinden olmayarı “diğer” olarak görecektir. Bunun sonucunda da tartışılacak olan bölgesel devlet veya federal devlet yapısından öte Türkiye Cumhuriyeti’nin varlığı olacaktır.

Sonuç

Öncelikle şu hususu belirtmekte yarar vardır. Dünyada tek devlet yapılanması üniter devlet değildir. Elbette federal devlet yapısı da savunulabilir ancak federal devlet yapısının demokratik yapıya ve kişilerin hak ve özgürlüklerini daha iyi teminat altına alacağını söylemek yanlıştır. Üniter devlet yapısının mı federal

devletin mi söz konusu hususları sağlayacağı test edilebilecek bir şey değildir.

Yukarıda incelemeye çalıştığımız üniter devletin ilkelerine ve üniter devletin unsurları son derece açıktır. Bu minvalde özelimizde Türkiye’de ve dünyada diğer üniter devlet örneklerinde bu unsurlara aykırı olacak farklı yapılanmalara gidilmesi mümkün değildir. Avrupa örneklerinde görüldüğü gibi farklı uygulamalara gitmek devletin yapısında çelişkiler yaratmaktan başka bir şey de getirmeyecektir. Bu yüzden Türkiye için üniter devlet yapısı içinde bölgesel özerklik veya bölge devletleri gibi sistemlerin savunulması yanlıştır. Ayrıca Avrupa Birliği’ne giriş sürecinde Türkiye’nin federal devlet yapısı ile şekillenmesi gerektiğini savunmak da tarafımızca imkânsız gözükmemektedir. Anayasal dayanakları çok açık ve koruma altında olan üniter devlet ilkesinden vazgeçilerek federal devlete geçilmesi Anayasa’ya aykırı olacaktır. Üniter devlet yapısının açıkça hükme bağlandığı 3.madde, 4.madde ile de koruma altındadır ve değiştirilmesi mümkün gözükmemektedir. Bu yüzden federal yapının Türkiye’de uygulanıp uygulanamayacağı hususunda anayasanın hükümleri son derece açıktır. Bu sebeple son derece açık olan üniter devlet unsurları üzerinde yapılan tartışmalarla anayasa içinde yine açıkça hüküm altına alınan ilkenin değiştirilip değiştirilemeyeceği tartışmaları yetersiz gelmektedir.

Bu minvalde üniter devlet ilkesine saygılı olduğunu söyleyip, üniter devlet ilkesi ile bağdaşmayacak şeyler söylenmesi; ya üniter devlet kavramının tam olarak kavranamaması ya da samimi olmamakla açıklanabilecek bir tutum olmaktan öteye gidememektedir.

Çok költürçülük anlayışı çerçevesinde ülkede farklı kökenlerden gelen herkese azınlık statüsü tanımak, azınlık hakkı vermek ülke ve millet bütünlüğü kavramına ters düşmektedir. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti’nin kabul ettiği millet kavramı, değindiğimiz gibi subjektif unsurlara dayanmaktadır. Yani dil, din veya ırk birliği aramamaktadır. Ancak farklı dil konuşabilme veya farklı költür yaşayabilme gibi özerkliklerin tanınması milleti birbirine bağlayan ortak ruhun kaybolması anlamına gelecek milleti oluşturan topluluklar kendinden olmayanı “diğer” olarak görecektir. Bunun sonucunda da tartışılacak olan bölgesel devlet veya federal devlet yapısından öte Türkiye Cumhuriyeti’nin varlığı olacaktır

- 1 GÖZLER, Kemal (2007), **Anayasa Hukukuna Giriş**, Ekin Kitabevi, Bursa 2001, s. 68. ; GÖZLER Kemal, **Devletin Genel Teorisi**, Bursa: Ekin Kitabevi, s.130 – 137.
- 2 PAZARCI, Hüseyin (2003), **Uluslararası Hukuk**, Ankara: Turhan Kitabevi, s. 176.
- 3 NALBANT, Atilla (1997), **Üniter Devlet: Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.63.
- 4 GÖZLER (2001), s.68.
- 5 ÇEÇEN, Anıl (2009), **Ulus Devlet Türkiye Cumhuriyeti**, Ankara: Kilit Yayınları, s. 42.
- 6 NALBANT, s. 65.
- 7 SOYSAL, Mümtaz (1993), **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, s. 117.
- 8 Devrimin amacı kilisenin iktidar üzerindeki gücünü kırmak ve feodalitenin kalıntılarının tam olarak ortadan kaldırılmasıdır. Böylece günümüzdeki devletlerin temelleri atılmış olacaktır. Fransız Devrimi sonrası da Avrupa’da merkezi milliyetçilik sağlanmış, krallarla burjuva arasında iktidar çekişmesi başlamıştır. (Sarıca Murat, **100 Soruda Siyasal Düşünce Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1987, s. 41. ; Soysal Mümtaz, **Anayasaya Giriş**, Ankara Üniversitesi SBF Yayın no:271, Ankara 1969, s. 13 – 14.
- 9 NALBANT, s. 66 – 67.
- 10 ARDANT, Philippe (2005), **Institutions politiques et droit constitutionnel**, LGDJ, Onyedinci Baskı, Paris s.427. den akt: GÖZLER Kemal, “Üniter Devlet ve Demokratik Açılım”, **Türkiye Günlüğü**, S.99, Güz 2009, s.82. ; Çeçen (2009), s. 43 – 44.
- 11 ÇEÇEN, (2009), s. 44.
- 12 KARDAŞ, Ümit (2010), **Ulus Devlet ve Küreselleşme Kısacasında Demokrasi ve Hukuk Krizi**, İstanbul: İletişim Yayınları, s.116.
- 13 KARDAŞ, s.117.
- 14 BERTRAND, Mathieu – MİCHEL, Verpeaux (2004), **Droit constitutionnel**, PUF, Coll. Droit fondamental, Paris, s.682 den akt: GÖZLER (1999), s.82.
- 15 GÖZLER, (2001), s. 68. , GÖZLER (2009), s.82.
- 16 PAZARCI, s. 144 – 145.
- 17 TEZİÇ, Erdoğan (2005), **Anayasa Hukuku**, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, s. 123.
- 18 GÖZLER, (2009), s.82.
- 19 GÖZLER, (2001), s. 68 – 69.
- 20 GÖZLER, (2001), s. 69.
- 21 NALBANT, s. 28.
- 22 NALBANT, s. 28.
- 23 SOYSAL, (1993), s.118 – 119.
- 24 ÇEÇEN, (2009), s. 42.

- 25 İlgili görüşler için bk. Yurdusev A.Nuri, "Ulus devlet veya üniter devlet nedir, yenir mi icilir mi?", **Zaman Gazetesi** (10.09.2010), <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=890353&title=yorum-anuri-yurdusev-ulusdevlet-veya-uniter-devlet-nedir-yenir-mi-icilir-mi&haberSayfa=1> , (E.T. 23.10.2010) , Oran Baskın, "Üniter devlet, Ulus devletin aksine demokrasiye engel değil", **Radikal Gazetesi** (06.09.2010), http://baskinoran.com/gazete/DIZI_1.pdf, (E.T. 23.10.2010).
- 26 YAZICIOĞLU Ümit, "Üniter Devlet", <http://www.yazicioglu.de/publikationen/kurdisch05.pdf>, (E.T. 23.10.2010).
- 27 Ayrıntılı bilgi için bk. Pazarıcı, s.176 – 177, Gözler (2001), s.67.
- 28 GÖZLER, (2009), s.81.
- 29 YAZICIOĞLU, <http://www.yazicioglu.de/publikationen/kurdisch05.pdf>
- 30 ERDOĞAN, Mustafa (2001), "Avrupa Birliği Anayasalarında Devletin Temel Nitelikleri", **Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri Sempozyumu Bildiriler**, hzl. Mustafa Kahramanyol, Ankara Ofset, Ankara s. 141 – 142.
- 31 İspanya Anayasası'nın ikinci maddesinde "Anayasa onu oluşturan milliyetlerin ve bölgelerin özerklik hakkı ile birlikte onlar arasındaki dayanışmayı tanır ve garanti eder" hükmü yer almaktadır. Ayrıca 3.madde İspanyolca dışında yer alan diğer dillerin de her bir özerk bölgede resm dil olarak konuşulabileceğini kabul etmiştir. Erdoğan, s. 141.
- 32 YAZICIOĞLU, <http://www.yazicioglu.de/publikationen/kurdisch05.pdf>
- 33 YAZICIOĞLU, <http://www.yazicioglu.de/publikationen/kurdisch05.pdf>
- 34 KARDAŞ, s.117 - 119.
- 35 KARDAŞ, s.117.
- 36 ÇEÇEN, (2009), s. 45.
- 37 ERDOĞAN, s. 141.
- 38 ERDOĞAN, s. 141.
- 39 UYGUN Oktay, "Siyasi Partilerin Kapatılması Rejiminin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi", **Anayasa Yargısı 17**, Ankara 2000, s.268.
- 40 UYGUN, s. 268.
- 41 GÖNENÇ, Levent, "Azerbaycan Anayasası Üzerine Notlar", **AÜHFD**, C.47, S.1 – 4, s. 196. (Burada ilginç olan bir noktada değindiğimiz gibi hemen hemen bütün post komünist ülkelerde benzer bir formülasyon yer aldığı hâlde, Özbekistan hariç olmak üzere Azerbaycan ile birlikte Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan gibi Müslüman ülkelerde bu genel formülasyona laiklik ilkesinin de girmiş olmasıdır. Bk. Gönenç, s. 196.)
- 42 ERSANLI, Behar Büşra (1994), **Bağımsızlığın İlk Yılları: Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan**, T.C. Kültür Bakanlığı Ankara: Kütüphane Basımevi, s.48.
- 43 Kanun-u Esasi'nin 1.maddesinde "memalik ve kıtaat-ı hazırayı ve eyalat-ı mümtazeyi" içerse de "yek vücud" olduğu ve "hiçbir sebeple tefrik kabul etmediği" hükmüne yer verilmiştir.
- 44 Atatürk Mustafa Kemal , **Nutuk**, Başbakanlık Basımevi, C.1, Ankara 1984, s. 45 – 46.
- 45 ÇEÇEN, Anıl (1998), **Kemalizm**, İstanbul: Çağdaş Yayınları, s. 40.

- 46 ÇEÇEN, (1998), s. 47.
- 47 ÇEÇEN, (1998), s. 123.
- 48 TANÖR, Bülent (2000), **Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri**, 5.Baskı, İstanbul. Yapı Kredi Yayınları, s. 256 – 258.
- 49 TANÖR, s.295 – 296.
- 50 Gözler, (2009), s.83 – 84. ; Gözler (2001), s. 115 – 119.
- 51 “Milliyetçilik” deyiminin ırkçı, şoven, saldırgan çağrışımlar yaptığı iddia edilerek, “Türk yetçiliği” tamlamasıyla başlangıç kısmına kaydırılarak, bunun barışçıl ve bir değerlendirme olduğu vurgulanmıştır. (Tanör, s. 389.)
- 52 SOYSAL, (1993), s. 115.
- 53 ÖZBUDUN, Ergun (2005), **Türk Anayasa Hukuku**, 8.Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 75.
- 54 SOYSAL, (1993), s. 115.
- 55 Anayasa Mahkemesi 14 Temmuz 1993 tarih ve K.1993/1 sayılı Halkın Emek Partisi nin kapatılmasına ilişkin kararında devletin üniter niteliğini ve keza devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği ilkesini şu şekilde açıklamıştır:
- “Üzerinde durulması gereken diğer bir husus da bölünmez bütünlük ilkesinin, egemenlik kavramıyla yakından ilişkisidir. Türkiye Devleti tekil devlet esaslarına göre kurulmuş, bütünlüğe dayanan devlettir... Bölünmez bütünlük ilkesi devletin bağımsızlığını ülke ve ulus bütünlüğünün korunmasını da kapsar... Tekil devlet esaslarına göre düzenlenen Anayasada federatif devlet sistemi benimsenmemiştir... Devlet yapısında ‘bölünmez bütünlük’ ilkesi; egemenliğin ulus ve ülke bütünlüğünden oluşan tek bir devlet yapısıyla bütünleşmesini gerektirir. Ulusal devlet ilkesi çok uluslu devlet anlayışına olanak vermediği gibi böyle düzende federatif yapıya da olanak yoktur. Federatif sistemde federe devletler tarafından kullanılan egemenlikler söz konusudur. Tekil devlet sisteminde ise birden çok egemenlik yoktur... Egemenlik ve devlet kavramlarının ‘ulus’ kavramıyla bütünleşmesi, devletin herhangi bir etnik kökenden gelenlerle ya da herhangi bir toplumsal sınıfla özdeşleştirilmesine engeldir”(Anayasa Mahkemesi 14.7.1993 tarih ve K.1993/1sayılı Halkın Emek Partisi'nin kapatılmasına ilişkin kararı, RG 18.8.1993/21672)
- 56 ÖZBUDUN, s. 83.
- 57 SOYSAL, (1993), s. 115.
- 58 ÇEÇEN, (2009), s. 146.
- 59 Madde 78- Siyasi partiler:
- a) Türkiye Devletinin Cumhuriyet olan şeklini; Anayasanın başlangıç kısmında ve 2 nci maddesinde belirtilen esaslarını; Anayasanın 3 üncü maddesinde açıklanan Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, diline, bayrağına, marşına ve başkentine dair hükümlerini; egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milletine ait olduğu ve bunun ancak, Anayasanın koyduğu esaslara göre yetkili organları eliyle kullanılabilceği esasını; Türk Milletine ait olan egemenliğin kullanılmasının belli bir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılmayacağı veya hiçbir kimse veya organın, kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisi kullanamayacağı hükmünü; seçimler ve halkoylamalarının serbest, eşit, gizli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılması esasını değiştirmek;

Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, dil, ırk, renk, din ve mezhep ayrımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzeni kurmak; Amacını güdemezler veya bu amaca yönelik faaliyette bulunamazlar, başkalarını bu yolda tahrik ve teşvik edemezler.

- b) Bölge, ırk, belli kişi, aile, zümre veya cemaat, din, mezhep veya tarikat esaslarına dayanamaz veya adlarını kullanamazlar.
- c) Sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini veya zümre egemenliğini veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamazlar ve bu amaca yönelik faaliyette bulunamazlar.
- d) Askerlik, güvenlik veya sivil savunma hizmetlerine hazırlayıcı nitelikte eğitim ve öğretim faaliyetlerinde bulunamazlar.
- e) Genel ahlâk ve adaba aykırı amaçlar güdemezler ve bu amaca yönelik faaliyette bulunamazlar.
- f) Anayasanın hiçbir hükmünü, Anayasada yer alan hak ve hürriyetleri yok etmeye yönelik bir faaliyette bulunma hakkını verir şekilde yorumlayamazlar.

Madde 80 – Siyasi partiler, Türkiye Cumhuriyetinin dayandığı Devletin tekliği ilkesini değiştirmek amacını güdemezler ve bu amaca yönelik faaliyetlerde bulunamazlar.

Madde 81 - Siyasi partiler:

- a) Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde veya dini kültür veya mezhep veya ırk veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler.
- b) Türk dilinden veya kültüründen başka dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacını güdemezler ve bu yolda faaliyette bulunamazlar
- c) Tüzük ve programlarının yazımı ve yayınlanmasında, kongrelerinde, açık veya kapalı salon toplantılarında, mitinglerinde, propagandalarında Türkçe'den başka dil kullanamazlar; Türkçe'den başka dillerde yazılmış pankartlar, levhâlâr, plâklar, ses ve görüntü bantları, broşür ve beyannameler kullanamaz ve dağıtamazlar; bu eylem ve işlemlerin başkaları tarafından da yapılmasına kayıtsız kalamazlar. Ancak, tüzük ve programlarının kanunla yasaklanmış diller dışındaki yabancı bir dile çevrilmesi mümkündür.

60 ÖZBUDUN, s. 90.

61 NALBANT, s. 178.

62 ÖZBUDUN, s.90.

63 YÜKSEL, Mehmet (2004), **Modernite Postmodernite ve Hukuk**, Ankara: Siyasal Kitabevi, s. 237.

64 CAN Cahit (1982), **Hukuk Sosyolojisi ve Tarih Açısından Resepsiyon**, Basılı Olmayan Doçentlik Tezi, Ankara s.3.

65 YÜKSEL, s. 5 – 6.

66 YÜKSEL, s. 6 – 8.

67 ÇEÇEN, (2009), s. 295 – 296.

68 Ayrıntı için bk. JAMESON Fredric (1994), **Postmodernizm ya da Genç Kapitalizmin Kültürel Mantığı**, İstanbul: Kıyı Yayınları.

69 YÜKSEL, s. 19 – 33.

- 70 ÇEÇEN, (2009), s. 56 – 57, s.125.
- 71 ÇEÇEN, (2009), s. 297.
- 72 COCKBURN, Alexander – ST. Clair Jeffrey (2003), **Seattle: Dünyayı Sarsan 5 Gün**, İstanbul: Agora Yayınları, s.4 – 5.
- 73 ÇEÇEN, (2009), s. 57 – 58.
- 74 ZYGMUNT, Bauman, **Modernite ve Holocaust** (1997), İstanbul: Sarmal Yayınları, s. 32 – 41 .
- 75 YÜKSEL, s. 185.
- 76 GÜRİZ, Adnan (2003), **Hukuk Felsefesi**, Ankara: Siyasal Kitabevi, s.491.
- 77 TUNÇ Hasan, “Uluslararası Sözleşmelerde Azınlık Hakları Sorunu ve Türkiye”, **GÜHFD**, C.8, S.1 – 2 (Haziran – Aralık) 2004, s.182.
- 78 Ayıntılı bilgi için bk. Tunç, s.161 – 167
- 79 ÇEÇEN, (2009), s. 135.
- 80 ÇEÇEN, (2009), s. 135.
- 81 TUNÇ, “Uluslararası Sözleşmelerde Azınlık Hakları Sorunu ve Türkiye”, s. 180.
- 82 YAZICIOĞLU, “Üniter Devlet”, <http://www.yazicioglu.de/publikationen/kurdisch05.pdf>
- 83 ORAN, “Üniter devlet, Ulus devletin aksine demokrasiye engel değil”, **Radikal Gazetesi** (06.09.2010), http://baskinoran.com/gazete/DIZI_1.pdf (E.T. 23.10.2010).
- 84 GÖZLER, (2009), s.86.
- 85 GÖZLER ,(2009), s.86.
- 86 GÖZLER, (2009), s.86.
- 87 TUNÇ, s.184.
- 88 ÇEÇEN, (2009), s. 147.

Kaynaklar

- ATATÜRK Mustafa Kemal (1984), **Nutuk**, Başbakanlık Basımevi, C.1, Ankara
- BAUMAN Zygmunt (1997), **Modernite ve Holocaust**, İstanbul: Sarmal Yayınları.
- CAN Cahit (1982), **Hukuk Sosyolojisi ve Tarih Açısından Resepsiyon**, Basılı Olmayan Doçentlik Tezi, Ankara
- COCKBURN Alexander – ST. CLAİR Jeffrey (2003), **Seattle: Dünyayı Sarsan 5 Gün**, İstanbul: Agora Yayınları.
- ÇEÇEN Anıl (1998), **Kemalizm**, İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- ÇEÇEN Anıl (2009), **Ulus Devlet Türkiye Cumhuriyeti**, Ankara: Kilit Yayınları.
- ERDOĞAN Mustafa (2001), “Avrupa Birliği Anayasalarında Devletin Temel Nitelikleri”, **Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri Sempozyumu Bildiriler**, hzl. Mustafa Kahramanyol, Ankara: Ankara Ofset.
- ERSANLI BEHAR Büşra (1994), **Bağımsızlığın İlk Yılları: Azerbaycan, Kazaksitan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan**, T.C. Kültür Bakanlığı Ankara: Milli Kütüphane Basımevi.
- GÖNENÇ Levent, “Azerbaycan Anayasası Üzerine Notlar”, **AÜHFD**, C.47, S.1 – 4
- GÖZLER Kemal (2001), **Anayasa Hukukuna Giriş**, Bursa: Ekin Kitabevi.
- GÖZLER Kemal (2007), **Devletin Genel Teorisi**, Bursa: Ekin Kitabevi.
- GÖZLER Kemal, “Üniter Devlet ve Demokratik Açılım”, **Türkiye Günlüğü**, S.99, Güz 2009
- GÜRİZ Adnan (2003), **Hukuk Felsefesi**, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- JAMESON Fredric (1994), **Postmodernizm ya da Genç Kapitalizmin Kültürel Mantığı**, İstanbul: Kıyı Yayınları.
- KARDAŞ Ümit (2010), **Ulus Devlet ve Küreselleşme Kısacasında Demokrasi ve Hukuk Krizi**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- NALBANT Atilla (1997), **Üniter Devlet: Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ORAN Baskın, “Üniter devlet, Ulus devletin aksine demokrasiye engel değil”, **Radikal Gazetesi** (06.09.2010),
- ÖZBUDUN Ergun (2005), **Türk Anayasa Hukuku**, 8.Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları.
- PAZARCI Hüseyin (2003), **Uluslararası Hukuk**, Ankara: Turhan Kitabevi.
- SARICA Murat (1987), **100 Soruda Siyasal Düşünce Tarihi**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

SOYSAL Mümtaz (1969), **Anayasaya Giriş**, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayın no:271.

SOYSAL Mümtaz (1993), **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

TANÖR Bülent (2000), **Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri**, 5.Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

TEZİÇ Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2005

TUNÇ Hasan, "Uluslararası Sözleşmelerde Azınlık Hakları Sorunu ve Türkiye", **GÜHFD**, C.8, S.1 – 2 (Haziran – Aralık) 2004.

UYGUN Oktay (2000), "Siyasi Partilerin Kapatılması Rejiminin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi", **Anayasa Yargısı** 17, Ankara .

YAZICIOĞLU Ümit, "Üniter Devlet", <http://www.yazicioglu.de/publikationen/kurdisch05.pdf>

YURDUSEV A.Nuri, "Ulus devlet veya üniter devlet nedir, yenir mi içilir mi?", **Zaman Gazetesi** (10.09.2010),

YÜKSEL Mehmet (2004), **Modernite Postmodernite ve Hukuk**, Ankara: Siyasal Kitabevi.

ÖZEL HAYATIN ALANI VE SINIRLAR

ARŞ. GÖR. MEHMET GÖKAY AKÇA*

Özet

Özel hayat, yalnız bir kişiye ait olan ve yalnız bir kişiyi ilgilendiren hayattır; fakat insan sosyal bir varlık olduğu için özel hayatını başkalarıyla paylaşmak durumunda kalmaktadır. Özel hayatın başka insanlara açılması, özel hayatın gizliliği hakkı ve özel hayat alanı kavramlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özel hayatın gizliliği hakkı, uluslararası sözleşmelerde ve anayasalarımızda ayrıntılı olarak düzenlenmiş, ceza kanunlarıyla da koruma altına alınmıştır. Kişinin, özel hayatını aile fertlerine, arkadaşlarına ve meslektaşlarına ne derece açacağı konusu ise özel hayatın alanını ve bu alanın sınırlarını oluşturmaktadır. Özel hayat alanına izinsiz girişler, özel hayatın gizliliğine müdahale olarak karşımıza çıkmaktadır ve AIHM, çeşitli kararlarında bu müdahalenin sınırlarını belirlemiştir.

Anahtar Kelimeler: Özel hayatın gizliliği, özel hayatın alanları, AIHM kararlarında özel hayat.

* İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku ABD Öğretim Üyesi.

Sürekli başkalarınca gözetlenen, her şeyi herkesçe bilinen bir insanın sağlıklı düşünemesi, manevi gelişimini sağlıklı bir şekilde tamamlayabilmesi imkânsızdır. Bu durum özel hayatın gizli kalmasının, insanın manevi hayatının gelişiminde oynadığı rolün önemini göstermektedir.

Giriş

Toplum içinde yaşadığı için hayatını devamlı surette başkalarıyla paylaşmak zorunda kalan insan, hayatının belli yönlerinin herkes tarafından bilinmesini istemez. Kişi hayatının cinsel, duygusal, ailevi boyutlarının gözlerden uzak olmasını ister ve kişinin bu gizli kalma ve rahat bırakılma isteği özel hayat olarak adlandırılan kavramı karşımıza çıkarır. Sürekli başkalarınca gözetlenen, her şeyi herkesçe bilinen bir insanın sağlıklı düşünemesi, manevi gelişimini sağlıklı bir şekilde tamamlayabilmesi imkânsızdır. Bu durum özel hayatın gizli kalmasının, insanın manevi hayatının gelişiminde oynadığı rolün önemini göstermektedir. Teknik gelişmeler ve değişen toplumsal koşullar nedeniyle özel hayatın gizliliği, her geçen gün artan bir şekilde devlet veya kişiler tarafından yapılan müdahalelerin etkisi altında kalmaktadır. Özel hayatın gizliliği kapsamındaki hayat olaylarının kişinin rızası dışında topluma aktarılması durumunda, kişinin duygusal yönden telafi edilemez bir ıstırap yaşayacağı açıktır. Bu

hakka yapılacak haksız müdahalelerin hukuk düzeni tarafından engellenmesi gerekmektedir. Bunun için de ilk olarak bu hakkın sınırları ve bu hakla korunan değerler tespit edilmelidir.

Çalışmamızın ilk bölümünde özel hayatın gizliliğini tanım ve kapsam yönünden inceleyerek, kısaca hakkın ortaya çıkışını ele alacağız. İkinci bölümde; özel hayatın gizliliğinin korunmasına ilişkin uluslararası alandaki ve Türk hukukundaki düzenlemelere değineceğiz. Daha sonra üçüncü bölümde özel hayatı, merkezinde kişinin en mahrem hayat alanı olan sır alanının bulunduğu iç içe geçmiş çemberler şeklinde hayat alanlarına bölerek inceleyeceğiz ve dördüncü bölümde özel hayatın gizliliğinin AİHM kararlarında nasıl somutlaştığını ele alacağız. Sonuç kısmında ise çalışmanın çeşitli bölümlerinde varılan sonuçlar çerçevesinde bir açıklama yapılarak çalışma nihayete erdirilecektir.

1. Özel Hayatın Gizliliği Hakkının Genel

Çerçevesi

1.1. Kavram

Özel kelimesi sözlükte “Yalnız bir kişiye, bir şeye ait veya ilişkin olan ve bir kişiyi ilgilendiren veya kişiye ait olan” olarak tanımlanmıştır.¹ Özel kelimesinin sözlük anlamından da anlaşılacağı üzere özel hayat ise yalnız bir kişiye ait olan ve yalnız bir kişiyi ilgilendiren hayattır.

Sosyal bir varlık olan insan başka insanlarla birlikte yaşamak, onlarla ilişki kurmak zorundadır. Kişi ailesinde, okulunda, işinde hayatını etrafındaki insanlarla paylaşır. Fakat bu paylaşım kişinin özgürlüklerinden, kendi iradesinden ve hayatının sadece kendisinin bildiği alanından vazgeçmesi demek değildir.² İnsan bir yandan toplum içinde yaşarken diğer yandan da hayatının toplumun bilmesini istemediği kısmını gözlerden uzak olarak yaşar.

Özel hayat kavramının öğretide ve yargı kararlarında ortak bir tanımı yoktur. Bunun sebebi özel hayatın değişen koşullardan etkilenen ve tartışmalı bir alan olmasıdır. Ortak bir tanımı olmayan özel hayatın öğretide birçok tanımı vardır.

Özel hayatın; “kişinin hukuk tarafından korunan ve herkesle paylaştığı ortak, kendisine yakın kişilerle paylaştığı özel, güvendiği kişiler dışında herkese gizli tuttuğu gizli yaşam olaylarından meydana gelen kişisel varlık”³, “başkalarınca öğrenilmesi istenmeyen kişiye ait hususlar”⁴ “kişinin dingin ve rahat bırakılma hakkına sahip olduğu kendine özgü alan”⁵, “insanın ailevi, kişisel hayatı, iç hayatı, manevi hayatı, kapalı kapısının arkasında yaşarken idame ettiği hayat”⁶, “kişinin gizli tutmakta çıkarının bulunduğu hususlar”⁷ gibi değişik tanımları vardır.

Bu tanımların ortak özelliği gizliliğe ve kişinin özel hayatının başkalarının müdahalesine kapalı olmasına yaptıkları vurgudur.

Sosyal bir varlık olan insan başka insanlarla birlikte yaşamak, onlarla ilişki kurmak zorundadır. Kişi ailesinde, okulunda, işinde hayatını etrafındaki insanlarla paylaşır. Fakat bu paylaşım kişinin özgürlüklerinden, kendi iradesinden ve hayatının sadece kendisinin bildiği alanından vazgeçmesi demek değildir. İnsan bir yandan toplum içinde yaşarken diğer yandan da hayatının toplumun bilmesini istemediği kısmını gözlerden uzak olarak yaşar.

Bu hakkı rahat bırakılma hakkı olarak tanımlayabiliriz. Amerikan yargı kararlarında da özel hayat hakkı, kişinin kendi hayatını yalnız yaşaması hakkı olarak tanımlanmıştır. Uluslararası Hukukçular Komisyonu'nun 1967'de Stockholm'de düzenlediği Kuzey Ülkeleri Hukukçularının Kongresi'nde bu hak "kişi için asgari dış müdahalelerle kendi öz varlığını sürdürebilmesi hakkı" olarak tanımlanmıştır.

1.2. Özel Hayatın Gizliliği Hakkının

Kapsamı

Bu hakkı rahat bırakılma hakkı olarak tanımlayabiliriz. Amerikan yargı kararlarında da özel hayat hakkı, kişinin kendi hayatını yalnız yaşaması hakkı olarak tanımlanmıştır. Uluslararası Hukukçular Komisyonu'nun 1967'de Stockholm'de düzenlediği Kuzey Ülkeleri Hukukçularının Kongresi'nde bu hak "kişi için asgari dış müdahalelerle kendi öz varlığını sürdürebilmesi hakkı" olarak tanımlanmıştır.⁸

Bu hakkın kapsamı bireye bu hakkı gerçekleştirilmesi için tanınan yetki ve dokunulmazlıklar olarak ifade edilebilir. Günümüzde özel hayatın gizliliği hakkı ile birlikte bu hakkın kullanılmasını sağlayacak alanlar da bireyin taleplerinin ve teknolojinin gelişmesiyle genişlemektedir.⁹

Hakları kuşaklara ayırarak tasnif edersek; birinci kuşakta kişi özgürlükleri ve siyasal haklar, ikinci kuşakta sosyal, iktisadi ve kültürel haklar ve özgürlükler, üçüncü kuşakta çevre, gelişme ve barış haklarını sayabiliriz.¹⁰ Özel hayatın gizliliği hakkı birinci kuşakta yer alan klasik haklardan sayılmasına rağmen, hem ikinci kuşak hem de üçüncü kuşak haklarla yakın bağlantıya sahiptir. Örneğin özel hayatın gizliliği hakkı hem kişi dokunulmazlığı ile hem çalışma hakkı ile hem de çevre hakkı ile yakın ilişki içindedir. Bu hakkın kendine özgü yapısını göstermektedir.¹¹

AİHM'e göre özel hayat bütün unsurlarıyla tanımlanamayacak geniş bir kavramdır. Ancak bu kavram açık bir şekilde mahremiyet hakkından daha geniştir ve herkesin özgür olarak kişiliğini

oluşturup, geliştirmesini sağlayan bir alandır. Mahkeme bir kararında özel hayatı bireyin kişisel hayatını istediği gibi yaşayabileceği bir iç alanla kısıtlamanın ve dış dünyayı bu alandan tamamen hariç tutmanın aşırı sınırlayıcı bir yaklaşım olacağını ve özel hayata saygının başka insanlarla ilişki kurmak ve bu ilişkileri geliştirmek hakkını da içerdiğini ifade etmiştir.¹²

1.3. Özel Hayatın Gizliliği Kavramının

Tarihi

Özel hayat kavramı, ayrıcalıklara sahip sosyal bir sınıf olan burjuvaların kendilerine tanınan ayrıcalıkların halk tarafından fark edilmesini engellemek için ortaya attığı bir kavramdır.¹³

Sanayi toplumunun ortaya çıkmasıyla birlikte bu toplumda etkinlikleri giderek artan kitle haberleşme araçları, insan hayatının her safhasını istila ederek kişinin evinin selametini, kişisel çalışmasının sükûnetini ve aile hayatının mahremiyetini tehdit etmeye başladı. Bu tehdidin önüne geçmek amacıyla XIX. yüzyılda Fransa'da "özel hayatın korunması" ve Amerika Birleşik Devletleri'nde "right of privacy" denilen kavramlar ortaya atıldı.¹⁴

Bugün özel hayatın gizliliği bütün modern demokratik sitemlerde benimsenmiş, teknoloji ve hukuktaki gelişmelere paralel olarak yeni anlamlar kazanan bir anayasa hukuku ilkesidir.¹⁵

2. Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması

Hakkına İlişkin Düzenlemeler

2.1. Uluslararası Sözleşmelerde Özel

Hayatın Gizliliği Hakkı

İnsan hakları ve temel hürriyetlerin güvence altına alınmasını sağlamak düşüncesiyle çeşitli uluslararası kuruluşlar oluşturulmuş ve bu kuruluşlar çeşitli insan hakları belge ve sözleşmelerini kabul etmişlerdir.¹⁶ Bu belgelerden özel hayatın gizliliği hakkına değinenleri aşağıda inceleyeceğiz.

2.1.1. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948 tarihinde ilan edilmiştir ve özel hayatın gizliliğine değinen ilk uluslararası belgedir.¹⁷ Beyannamenin 12. maddesinde "Kimsenin özel yaşamına, ailesine konutuna ya da haberleşmesine keyfi olarak karışılmaz, şeref ve adına saldırılmaz. Herkesin bu gibi karışma ve saldırılara karşı yasa tarafından korunmaya hakkı vardır." denilmektedir.¹⁸

Hakları kuşaklara ayırarak tasnif edersek; birinci kuşakta kişi özgürlükleri ve siyasal haklar, ikinci kuşakta sosyal, iktisadi ve kültürel haklar ve özgürlükler, üçüncü kuşakta çevre, gelişme ve barış haklarını sayabiliriz. Özel hayatın gizliliği hakkı birinci kuşakta yer alan klasik haklardan sayılmasına rağmen, hem ikinci kuşak hem de üçüncü kuşak haklarla yakın bağlantıya sahiptir. Örneğin özel hayatın gizliliği hakkı hem kişi dokunulmazlığı ile hem çalışma hakkı ile hem de çevre hakkı ile yakın ilişki içindedir. Bu hakkın kendine özgü yapısını göstermektedir.

Sanayi toplumunun ortaya çıkmasıyla birlikte bu toplumda etkinlikleri giderek artan kitle haberleşme araçları, insan hayatının her safhasını istila ederek kişinin evinin selametini, kişisel çalışmasının sükûnetini ve aile hayatının mahremiyetini tehdit etmeye başladı. Bu tehdidin önüne geçmek amacıyla XIX. yüzyılda Fransa'da "özel hayatın korunması" ve Amerika Birleşik Devletleri'nde "right of privacy" denilen kavramlar ortaya atıldı.

Bu beyanname bir öneri ve genel kurul kararıdır; sözleşme değildir. Bağlayıcı olmayan beyanname özel hayatın gizliliği konusunda kendisinden sonra yapılan düzenlemelere model olmuştur.¹⁹ Aile hayatı, konut, haberleşme, şeref ve ad gibi değerlerin aynı madde içinde düzenlenerek korunması bu değerlerin hepsinin özel hayatın gizliliği çatısı altında bulunmalarına bile aralarındaki sıkı ilişkiyi ortaya koyar.²⁰

2.1.2. İnsan Hakları ve Ana Hürriyetlerin

Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi

4 Kasım 1950'de Roma'da imzalanan ve 3 Eylül 1953'te yürürlüğe giren sözleşmenin özel ve aile hayatına saygı hakkı başlıklı 8. maddesinde "Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir." hükmü yer almıştır.²¹

Sözleşme İHEB'ten farklı olarak şeref ve adı özel hayatın gizliliği hakkı kapsamında saymaması haricinde İHEB'e bağlı ve onunla paraleldir. Sözleşmeyi önemli kılan asıl nokta kurduğu yargısal denetim ve kişileri bireysel başvuruya uluslararası hukukun süjesi haline getirmesi ve düzenlediği haklara yapılacak müdahaleyi yaptırma bağlamasıdır.²²

Sözleşme 8. maddede özel hayatın gizliliğinin korunması amacıyla bir dokunulmazlık alanı düzenlemiştir. Bu alanda ailenin, konutun ve haberleşmenin korunması yer almaktadır. Diğer uluslararası belgelerde de yer alan bu haklar, hem

özel hayatın dokunulmaz alanını oluşturmakta hem de bağımsız birer hak olarak karşımıza çıkmaktadırlar.²³

2.1.3. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin

Uluslararası Sözleşme

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 16 Aralık 1966 tarihinde kabul edilmiş ve 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin mahremiyet hakkı başlıklı 17. maddesi “Hiç kimsenin özel ve aile yaşamına, konutuna veya haberleşmesine keyfi veya hukuka aykırı olarak müdahale edilemez; onuru veya itibarı hukuka aykırı saldırılara maruz bırakılamaz. Herkes bu tür saldırılara veya müdahalelere karşı hukuk tarafından korunma hakkına sahiptir.” şeklindedir.²⁴ Sözleşmenin düzenlediği hakların korunması için etkin bir denetim mekanizması kurulamamıştır.²⁵

2.1.4. Özel Hayata Saygı Gösterilmesi

Hakkı Üzerine Kuzey Ülkeleri

Hukukçularının Kongresi

Kuzey ülkeleri hukukçuları ile tanınmış hukuk uzmanlarının meydana getirdiği kongre 22-23 Mayıs 1967’de Stockholm’de toplanmıştır. Kongrede insanın mutluluğu için özel hayata saygı gösterilmesi hakkının büyük bir önemi olduğu, bu hakkın temel bir hak olarak tanınması gerektiği vurgulanmış ve bu hakkın ferdi, kamu otoritelerine, topluluğa ve diğer fertlere karşı koruduğu belirtilmiştir. Ayrıca özel hayata saygı gösterilmesi hakkı, kişi için en ufak bir dış müdahale olmaksızın kendi öz varlığını serbestçe sürdürebilmesi hakkı olarak tanımlanmıştır.²⁶

Bu hakkın ferdin bazı hususlara karşı korunarak dilediği gibi yaşamasının sağlanması olduğu belirtilmiştir. Kongrede dile getirilen bu hususlar; kişinin özel, ailevi ve ev hayatına karşı bütün müdahaleler, fiziksel veya fikri bütünlüğe veya manevi veya entelektüel özgürlüğüne karşı bütün tecavüzler, şerefine veya şöhretine karşı bütün tecavüzler, söz veya fiillerine zarar verebilecek bütün müdahaleler, özel hayata ilişkin ve ferdi zor duruma düşürebilecek fiillerin açıklanması, isminin, hüviyetinin veya resminin kullanılması, onu jurnallemek, gizli olarak takip etmek gözlemek ve taciz etmek, haberleşmesine el koymak, sözlü veya yazılı özel haberleşmeyi kötü amaçla kullanmak, onun tarafından elde edilmiş veya haber alınmış meslekî sır kavramına giren bilgilerin açıklanmasıdır.²⁷

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948 tarihinde ilan edilmiştir ve özel hayatın gizliliğine değinen ilk uluslararası belgedir. Beyannamenin 12. maddesinde “Kimsenin özel yaşamına, ailesine konutuna ya da haberleşmesine keyfi olarak karışılmaz, şeref ve adına saldırılamaz. Herkesin bu gibi karışma ve saldırılara karşı yasa tarafından korunmaya hakkı vardır.” denilmektedir.

Kongrede özel hayatın gizliliği hakkının sınırsız olarak kullanılmayacağı ifade edilmiş ve devletlerin bu hakka getirecekleri kısıtlamaların hukuka uygunluk ve demokratik bir toplumda gereklilik şeklindeki iki kıstasla sınırlı olması ve sınırlamaların dar yorumlanması gerektiği ifade edilmiştir.²⁸

2.1.5. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi

22 Kasım 1969'da imzalanan sözleşme 18 Temmuz 1978'de yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin 11. maddesinde özel hayatın gizliliği düzenlenmiştir. Sözleşmede yer alan haklar Amerikalılar arası İnsan Hakları Mahkemesi vasıtasıyla etkin bir şekilde korunmaktadır. Bu mahkemenin kararları taraf devletleri bağlar ve bu kararlar ile suçtan zarar görenin mağduriyetinin giderilmesine ve haklı bir tazminata hükmedilebilir.²⁹

2.1.6. Avrupa Sınır Ötesi Yayıncılık Sözleşmesi

1 Mayıs 1993'te yürürlüğe giren sözleşmenin amacı ifade ve haberleşme hürriyetinin bir yolu olan televizyon yayınları ilke ve esasları konusunda Avrupa ülkeleri arasında işbirliğini sağlamaktır.³⁰ Sözleşmenin 7. maddesinde yayıncının sorumlulukları başlığı altında; program hizmetlerinin sunuş ve içerik bakımından bütün unsurlarının, insan onuruna ve temel insan haklarına saygılı olacağı, program hizmetlerinin edebe aykırı olmayacağı ve haberlerde olayların doğru olarak sunulacağı belirtilmiştir.³¹ Görüldüğü gibi sözleşmede özel hayatın gizliliği hakkı açıkça düzenlenmemiştir; fakat insan onuruna ve temel insan haklarına saygılı olma, edebe aykırı yayınlar yapmama ve doğru haber yapma gibi esasların yayıncının sorumlulukları arasında sayılmış ve böylece zımni de olsa özel hayatın gizliliği koruma altına alınmıştır.³²

2.1.7. Diğer Uluslararası Belgeler

Avrupa Birliği vatandaşlarının temel haklarını ve Avrupa Birliği'nin vatandaşlarına karşı sorumluluklarını düzenleyen ve 7 Aralık 2000 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın³³ 7. maddesinde özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı 8. maddesinde özel hayatın kapsamı içinde olan kişisel verilerin korunması düzenlenmiştir.

26 Haziran 1981 tarihli Afrika İnsan ve Halkları Hakları Şartı'nda³⁴ özel hayatın gizliliği hakkı doğrudan düzenlenmemiş; fakat 18. maddede ailenin devlet tarafından korunması dile getirilmiş ve özel hayat dolaylı olarak koruma altına alınmıştır. Şart Afrika'da insan haklarını geliştirme ve koruma amacıyla İnsan ve Halklar Hakları Komisyonu kurmuştur; fakat komisyon tavsiye niteliğinde karar aldığı için etkin bir denetim mekanizması değildir.³⁵

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın Moskova Belgesi de elektronik iletişimin özel hayat kapsamında korunması gerektiğini vurgulaması bakımından önemlidir.³⁶

2.2. Türk Hukukunda Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması

2.2.1. 1961 Anayasasına Kadar Olan Dönem

Özel hayatın gizliliğinin korunmasına ilişkin ilk somut düzenleme 1876 tarihli Kanun-i Esasi'de yapılmıştır. Bu Anayasanın 22. maddesinde "Memalik-i Osmaniye'de herkesin mesken ve menzili taarruzdan masundur. Kanunun tayin eylediği ahvalden maada bir sebeple hükûmet tarafından cebren hiç kimsenin mesken ve menziline girilemez." denilerek konut dokunulmazlığı hakkı düzenlenmiştir.³⁷

1924 Anayasası'nın "Türklerin Hukuku Ammesi" başlığını taşıyan beşinci bölümünde 71. ve 76. maddelerde konut dokunulmazlığı, 70. maddede kişi dokunulmazlığı ve 81. maddede haberleşmenin gizliliği düzenlenmiştir.³⁸

2.2.2. 1961 Anayasası

Özel hayatın gizliliğinin korunması bir temel hak olarak ilk defa 1961 Anayasasının ikinci kısmının ikinci bölümünde özel hayatın korunması başlığı ile 15., 16. ve 17. maddelerde düzenlenmiştir.³⁹ Bu maddelerde özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı ve haberleşme hürriyeti ele alınmıştır.

1961 Anayasasının özel hayatın gizliliğini düzenleyen 15. Maddesi 1971'de değiştirilmiş ve özel hayatın gizliliğini sınırlama olanağı arttırılmıştır.

2.2.3. 1982 Anayasası

1982 Anayasası'nın Kişinin Hakları ve Ödevleri başlığını taşıyan ikinci bölümünde Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması başlığıyla; 20. maddede özel hayatın gizliliği, 21. maddede konut dokunulmazlığı, 22. maddede ise haberleşme hürriyeti düzenlenmiştir.⁴⁰

1982 Anayasası 1961 Anayasasından farklı olarak aile hayatını da düzenlemiştir. Maddenin gerekçesinde kişinin özel hayatının ferdi özel hayat ve aile hayatından oluştuğu belirtilmiş ve o yüzden her iki kavramın da beraber düzenlendiği ifade edilmiştir.

1982 Anayasasının 20. maddesine göre herkes özel hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Maddenin ikinci fıkrasında "*Millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz. Yetkili merciin kararı yirmi dört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını el koymadan itibaren kırk sekiz saat içinde açıklar; aksi hâlde, el koyma kendiliğinden kalkar.*" denilmektedir.

Maddede 03.10.2001 tarih ve 4709 sayılı kanunla⁴¹ ikinci fıkra değiştirilmiş ve Anayasanın 13. maddesinde aynı kanunla yapılan değişikliğin bir sonucu olarak özel hayatın gizliliğine ilişkin yukarıda saydığımız özel sınırlama sebepleri gösterilmiştir.

20. maddenin ilk hâli ile 2001 değişiklikleri arasındaki en önemli farklardan birisi maddenin ilk hâlinde; hâkim kararı şartı kanunun açıkça gösterdiği hallerde söz konusuysen, 2001 değişikliği sonrasında özel hayatın gizliliğinin hâkim kararıyla sınırlanmasının temel prensip olmasıdır. Ayrıca maddenin ilk hâlinde gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde kanunen yetkili kılınmış merciinin emri ile bu hakka müdahale mümkün iken; değişiklik sonrasında gerekli emir yazılı hale getirilmiş ve yetkili merciin bu kararı 24 saat içinde hâkim onayına sunması, hâkimin kararını el koymadan itibaren 48 saat içinde açıklaması, aksi hâlde el koymanın kendiliğinden ortadan kalkması hükme bağlanmıştır.⁴²

Anayasanın 21. maddesinde düzenlenen konut dokunulmazlığı hakkı özel hayatın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu hak kişinin konutuna izinsiz girilemeyeceği, arama yapılamayacağı ve buradaki eşyalara el konulamayacağı esaslarından oluşmaktadır. Maddenin gerekçesinde konut dokunulmazlığının özel hayatın korunmasının bir unsuru olduğu, özel hayatın önemli bir kısmını konutun oluşturduğu ve konutun her türlü müdahaleden uzak tutulması gerektiği belirtilmiştir.⁴³ 21. madde de 2001 yılında değiştirilmiştir. Özel hayatın gizliliği hakkının sınırlanmasına ilişkin sebepler ve bu hakka müdahale usulü konut dokunulmazlığı için de geçerlidir. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu bir kararında başkasının yatak odasına girerek konut dokunulmazlığını ihlal eden kişinin eylemini Anayasa güvencesi altındaki özel hayatın gizliliği hakkına tecavüz olarak kabul etmiştir. Konut dokunulmazlığı özel hayatın gizliliği içinde yer alan ve onu tamamlayan bir haktır.⁴⁴

Anayasanın 22. maddesinde haberleşme hürriyeti düzenlenmiştir. Bu maddeye göre herkes haberleşme hürriyetine sahiptir, haberleşmenin gizliliği esastır, kimsenin haberleşmesi engellenemez ve haberleşmenin gizliliğine müdahale edilemez. 2001 yılında 20. ve 21. maddelere paralel olarak 22. madde de değiştirilmiştir.

Anayasanın 20. maddesine 2010 yılında yapılan Anayasa değişiklikleriyle, yeni bir fıkra eklenmiştir. Bu fıkrayla herkesin kişisel verilerinin korunmasını isteme hakkına sahip olduğu hükme bağlanmıştır; fakat bu konuda usule ilişkin veya kurumsal bir düzenleme öngörülmeyp, düzenleme işi yasaya bırakılmıştır.⁴⁵ Bu konunun özel hayatın gizliliğinin korunması çatısı altında düzenlenmesi kişisel bilgilerin özel hayatın ayrılmaz bir parçası olmasından kaynaklanmaktadır. AİHM bir kararında devletin bakım ve gözetimi altında büyüyen ve geçmişiyle ilgili belgeleri gizli bir dosyada tutulan başvurucunun, bu dosyanın ancak izin verilen

kadarını görebilmesini özel hayatın gizliliğinin ihlali olarak kabul etmiştir.⁴⁶

2.2.4. Ceza Kanunlarında Özel Hayatın

Gizliliği ve Korunması

765 sayılı Türk Ceza Kanununda⁴⁷, özel hayatın gizliliğine karşı suçlar Sırrın Masuniyeti Aleyhine Cürümler başlığı altında 195. ve 200. maddeler arasında düzenlenmiştir. Bu kanununda 195-197. maddeler arasında haberleşmenin gizliliğini ihlal, 198-199. maddelerde meslek sırrının ifşası ve 200. maddede haberleşmenin posta memurlarınca ihlali düzenlenmiştir. Kanunun bu maddelerde esas amacı haberleşmenin gizliliğini saldırılardan korumaktır. Meslek sırrının ifşası hariç, diğer suçların oluşması bir sırrın varlığına bağlı değildir. Örneğin açılan bir mektup bir sır ile alakalı olabileceği gibi, basit bir tebrikten de bahsedebilir.⁴⁸ Bu kısımda yer alan maddelerle korunmak istenen sır; herkesin özel münasebetlerini başkaları karışmadan sürdürmekteki menfaati ve sadece kendisinin olup, başkasına yabancı kalması gereken şeylerdir.⁴⁹

765 sayılı Türk Ceza Kanununda Mesken Masuniyeti Aleyhinde Cürümler başlığı altında özel hayatın gizliliği ile sıkı bir ilişkiye sahip olan konut dokunulmazlığıyla ilgili olarak, bir kimsenin rızası dışında konutuna veya eklentilerine girilmesi 193. ve 194. maddelerde suç olarak düzenlenmiştir. 192. maddede ise bir kimsenin namusunu, şeref ve haysiyetini ihlal edebilecek veya itibarını kırabilecek ya da şöhretine ve servetine zarar verebilecek bir hususu, menfaat uğruna neşir ve diğer yollarla açıklamak suç sayılmıştır. Ayrıca 480 ve 482. maddelerde düzenlenen hakaret ve sövme suçları, 525. maddede düzenlenen bilgileri otomatik olarak işleme tabi tutmuş bir sistemde bulunan programı, verileri veya diğer herhangi bir unsuru hukuka aykırı olarak ele geçirme suçu dolaylı olarak özel hayatın gizliliğini korumaya yöneliktir.⁵⁰

5237 sayılı Türk Ceza Kanununda 132-140. maddeler arasında özel hayata ve hayatın gizli alanına ilişkin suçlar düzenlenmiştir. 132. Maddede haberleşmenin gizliliğini ihlal suçu düzenlenmiştir. Buradaki haberleşme deyiminden anlaşılması gereken kişilerin başkalarıyla paylaşmadığı ve doğrudan doğruya olmayıp bir araç yoluyla yapmış oldukları görüşmelerdir.

Kişi hayatındaki olayları ne zaman, kiminle ve hangi ölçüde paylaşacağına kendisi karar verir. Bu olayların bir kısmını aile fertleri, arkadaşlar ve meslektaşlar gibi kendisine belli bir yakınlıkta olan kimselerle paylaşabilir. Öte yandan kişinin hayatında bazı olaylar vardır ki; kişi bunları hiç kimseyle paylaşmak istemez ve bunları gizli olarak yaşar. Bu durumu kişinin kendi başına kalma hakkı olarak adlandırabiliriz.

5237 sayılı Türk Ceza Kanununda 132-140. maddeler arasında özel hayata ve hayatın gizli alanına ilişkin suçlar düzenlenmiştir. 132. Maddede haberleşmenin gizliliğini ihlal suçu düzenlenmiştir. Buradaki haberleşme deyiminden anlaşılması gereken kişilerin başkalarıyla paylaşmadığı ve doğrudan doğruya olmayıp bir araç yoluyla yapmış oldukları görüşmelerdir.⁵¹ 133. maddede kişiler arasındaki konuşmaların dinlenmesi ve kayda alınması düzenlenmiş ve kişiler arası iletişim ve dolaylı olarak özel hayatın gizliliğinin korunması amaçlanmıştır. 134. maddede özel hayatın gizliliğini ihlal ayrı bir suç olarak düzenlenmiştir. Ayrıca 135. Maddede kişisel verilerin kaydedilmesi, 136. ve 137. maddelerde verileri hukuka aykırı olarak verme veya ele geçirme ve 138. maddede ise verileri yok etmeme suçları düzenlenmiştir.

5237 sayılı Türk Ceza Kanununda 120. maddede haksız arama bir suç olarak düzenlenmiş ve özel hayatın gizliliğinin en önemli unsurlarından olan konut dokunulmazlığı hakkına ve insan haysiyetine tecavüz niteliği taşıyan haksız aramalar cezalandırılarak özel hayatın gizliliği korunmaya çalışılmıştır. Ayrıca genital muayeneye ilişkin 287. maddede yetkili hâkim ve savcı olmaksızın, kişiyi genital muayeneye gönderen veya bu muayeneyi yapan kişi hakkında ceza öngörülerek özel hayatın gizliliğine bir koruma daha getirilmiştir.⁵²

5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununda da özel hayatın gizliliği ile ilişkilendirilebilecek düzenlemeler mevcuttur. 157. maddede yer alan soruşturma evresindeki usul işlemlerinin gizli olduğu hükmü sadece yargılamayı değil özel hayatı

da koruyucu mahiyettedir. 182. maddedeki, genel ahlâkın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hâllerde, duruşmanın bir kısmının veya tamamının kapalı yapılabilmesine olanak veren düzenlemede kapalı duruşma nedenleri arasında sayılan genel ahlak kavramının içine özel hayatın gizliliği de girmektedir. Ayrıca 187. maddenin 3. fıkrasında düzenlenen yayın yasağı kişinin özel hayatını korur. Kişi duruşmanın gizli yapılması ve yayın yasağı tedbirleri alınmadan yapılan duruşmada kendi iradesiyle özel hayat alanına ilişkin açıklamalarda bulunursa,

duruşma aleni olduğundan bu özel hayatın ihlali manasına gelmez. Ancak bu açıklamaların üzerinden kamuoyunun hatırlamayacağı kadar uzun bir zaman geçerse, açıklanan şeyler tekrar özel hayat korumasına alınır.⁵³

Ayrıca CMK'da özel hayatın gizliliğine müdahale teşkil edecek çok sayıda hüküm vardır. 75-82. maddeler arasında düzenlenen beden muayenesi ve moleküler genetik incelemeye ilişkin hükümler, 116-134. maddeler arasında düzenlenen arama ve el koymaya ilişkin hükümler, 135-138. maddeler arasında düzenlenen telekomünikasyon yoluyla yapılan iletişimin denetlenmesine ilişkin hükümler ve 139. İle 140. maddelerde düzenlenen gizli soruşturmacı ve teknik araçlarla izlemeye ilişkin hükümler; kişinin özel hayatı, mahremiyeti, konut dokunulmazlığı, haberleşme hürriyeti ve beden bütünlüğüne yönelik müdahaleleri bir disiplin altına almaya çalışmaktadır. AİHM bir kararında; özel hayata ve haberleşmeye kamu görevlileri tarafından yapılacak gizli ve potansiyel olarak tehlikeli bir müdahalenin, hangi durumlarda ve ne şartlarda gerçekleşeceğinin kanunlarda açıkça belli olacak şekilde ifade edilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁵⁴

3. Özel Hayatın Alanları

3.1. Genel Olarak

Kişi hayatındaki olayları ne zaman, kiminle ve hangi ölçüde paylaşacağına kendisi karar verir. Bu olayların bir kısmını aile fertleri, arkadaşlar ve meslektaşlar gibi kendisine belli bir yakınlıkta olan kimselerle paylaşabilir. Öte yandan kişinin hayatında bazı olaylar vardır ki; kişi bunları hiç kimseyle paylaşmak istemez ve bunları gizli olarak yaşar. Bu durumu kişinin kendi başına kalma hakkı olarak adlandırabiliriz.⁵⁵

Kişinin, hayatının toplum tarafından bilinmesini istemediği kısmını bir çekirdek alan olarak değerlendirirsek çevresiyle olan ilişkisini bu çekirdek alandan başlayarak genişleyen içi içe geçmiş çemberlere benzetebiliriz. Alman yazar Hubman'a göre kişinin hayat çevresi üç kısımdan oluşur. Bunlar: Kişinin sadece güven duyduğu kimselerle paylaşıp, bunun dışındaki kimselere kapalı tuttuğu "giz alanı"; sadece ailesi, akrabaları ve arkadaşları gibi sınırlı sayıda kişiyle paylaştığı "özel alanı" ve başkalarının bilmesinde sakınca görmediği "kamuya açık" alandır.⁵⁶

Kişinin etrafındaki insanlarla olan ilişkilerine göre hayat alanını gizli hayat alanı, özel hayat alanı ve kamuya açık hayat alanı olarak üçe ayırabiliriz. Bu ayırım öğretide ve mahkeme kararlarında genellikle benimsenmiştir.

Özel hayat alanının kimlere açık olduğu bellidir. Bunlar, kişiyle yakın bağı olan insanlardır ve bu insanlara örnek olarak aile bireyleri, akrabalar, iş arkadaşları, tanıdıklar, faaliyetine katıldığı derneğin üyeleri sayılabilir. Bu hayat alanının sınırlarının tespitinde önemli olan, hayat olayının belirsiz sayıda kişiye açık olmayıp; aksine belirli sayıdaki kişilerle paylaşılmasıdır.

Kişinin etrafındaki insanlarla olan ilişkilerine göre hayat alanını gizli hayat alanı, özel hayat alanı ve kamuya açık hayat alanı olarak üçe ayırabiliriz.⁵⁷ Bu ayrım öğretide ve mahkeme kararlarında genellikle benimsenmiştir.⁵⁸

3.2. Kamuya Açık Hayat Alanı

Herkes tarafından izlenebilen, kamuya açık yerlerde yaşanan⁵⁹ ve kişinin başkalarının bilmesinden rahatsız olmadığı⁶⁰ olaylar kamuya açık veya ortak hayat alanı⁶¹ olarak adlandırılır. Kamuya açıklıktan kasıt bu hayat alanında yaşanan olayların belirsiz sayıda ve sınırlı olmayan kişi tarafından görülmesinde, bilinmesinde, izlenmesinde kişinin bir sakınca görmemesidir.⁶²

Bu hayat alanı kişinin diğer insanlarla ilişkiler kurduğu dış hayatıdır.⁶³ Kişinin günlük hayatını sürdürmek için yürüttüğü faaliyetler bu hayat alanının içindedir. Örnek olarak alışveriş yapmak, araba kullanmak, gezmeye gitmek gibi basit hayat olaylarını sayabiliriz. Günlük hayatı sürdürmek için zorunlu olmayan; fakat kişinin kendisinin aleniyet verdiği olaylar da bu alanın sınırları içinde kalır. Buna örnek olarak kişinin radyo veya televizyona çıkmasını, bir gazeteye röportaj vermesini veya bir konferansa konuşmacı olarak katılmasını verebiliriz.⁶⁴

Tamamen aleni gibi gözükken bu hayat alanının da elbette bir sınırı vardır. Bu hayat alanına ait olan her olay yayınlanabilir değildir. Bazen kişinin olayla ilgili rızası gerekebilir.⁶⁵

3.3. Özel Hayat Alanı

Dar anlamda özel hayat alanı⁶⁶ olarak da adlandırılan bu alan, kamuya açık alanlarda gerçekleşmeyen; fakat tümünden de gizli olmayıp kişinin kendisine belli yakınlıkta kişilerle paylaştığı hayat olaylarını kapsar.

Özel hayat alanının kimlere açık olduğu bellidir. Bunlar, kişiyle yakın bağı olan insanlardır ve bu insanlara örnek olarak aile bireyleri, akrabalar, iş arkadaşları, tanıdıklar, faaliyetine katıldığı derneğin üyeleri sayılabilir. Bu hayat alanının sınırlarının tespitinde önemli olan, hayat olayının belirsiz sayıda kişiye açık olmayıp; aksine belirli sayıdaki kişilerle paylaşılmasıdır.⁶⁷

Kişinin sır alanına giren bazı olaylar çeşitli sebeplerle belirsiz sayıda kişiye açık hale gelebilirler. Örneğin kişinin işlediği bir suç, kişinin sabıkası veya kişiyi küçük düşüren başka bir olay değişik şekillerde herkes tarafından bilinebilir bir hale gelebilir. Böyle durumlarda normalde sır alanına dâhil olması gereken olay; artık dar anlamda özel hayat alanında sayılmalıdır.⁶⁸

Özel hayat alanını kişinin mesleki hayatı ve aile hayatı olarak iki başlık altında inceleyebiliriz.

3.3.1. Kişinin Mesleki Hayatı

Meslek bir kişinin geçimini sağlamak için yaptığı sürekli iş olarak tanımlanmaktadır.⁶⁹ Mesleki hayat ise kişinin kendisine yakın iş çevresiyle paylaştığı ve belirli bir mesleğin icrası nedeniyle birlikte bulunmaktan dolayı öğrenilen faaliyetlerden oluşan ve diğer kişilere karşı gizli kalması gereken hayat alanıdır.⁷⁰

Kişinin mesleki hayatı kamuoyuna açık değildir ve ilgilinin menfaati sebebiyle başkalarından korunacak yönleri mevcuttur; çünkü bu hayat alanı toplum içinde herkes tarafından görülebilir ve izlenebilir faaliyetlerden oluşmamaktadır. Mesleki hayat kişinin gününün belli bir kısmını geçirdiği iş arkadaşlarına açıkken; kamuoyuna kapalıdır. Kişinin icra ettiği mesleğin niteliğine göre bazı durumlarda başkalarının mesleki hayata ilişkin faaliyetleri izlemesi, görmesi söz konusu olabilir.⁷¹ Bu noktadan hareketle kişinin mesleki hayatını, kamuya mal olmuş mesleki hayat ve kamuya mal olmamış mesleki hayat olarak iki başlık altında inceleyebiliriz.

3.3.1.1. Kişinin Kamuya Mal Olmuş Mesleki Hayatı

Kişinin mesleği kamuoyu tarafından takip edilen, kamu menfaatlerini ilgilendiren veya merak edilen bir meslek ise kamuya mal olmuş mesleki hayattan söz edebiliriz. Kamuoyu bu tip bir meslek icra eden kişilerin mesleki hayatını öğrenmek ve izlemek istemektedir. Siyasetçilerin, sporcuların veya sanatçıların mesleklerine ilişkin faaliyetleri kamuoyunu devamlı surette meşgul etmekte ve bu kişilerin mesleki faaliyetlerinin kamuoyundan gizlenmesi mümkün olmamaktadır. Bu kişilerin meslekleri kamuoyuyla yakından bağlantılıdır ve bu bağlantı kamuoyuna bu kişilerin mesleki faaliyetlerini izleme ve öğrenme hakkı tanımaktadır. Burada söz konusu olan bu kişilerin özel hayatı değil mesleklerine ilişkin faaliyetleridir.

Meslek bir kişinin geçimini sağlamak için yaptığı sürekli iş olarak tanımlanmaktadır. Mesleki hayat ise kişinin kendisine yakın iş çevresiyle paylaştığı ve belirli bir mesleğin icrası nedeniyle birlikte bulunmaktan dolayı öğrenilen faaliyetlerden oluşan ve diğer kişilere karşı gizli kalması gereken hayat alanıdır.

Kişi bazı olayları gözlerden uzakta ve kimseyle paylaşmadan yaşamak ister. Kişi bu isteğini sır alanında gerçekleştirebilir. Kişinin yalnız başına kalma hakkının bir gereği olarak kişinin sır alanı hukuk düzeni tarafından tanınmalı ve korunmalıdır.

Dolayısıyla bu kişilerin mesleki faaliyetlerini başkalarına basın yoluyla açıklayan kimselerin hukuki veya cezai bir sorumluluğu söz konusu olmaz.⁷²

3.3.1.2. Kişinin Kamuya Mal Olmamış Mesleki Hayatı

Kişinin mesleği yalnızca kendisini ya da iş arkadaşlarını alakadar eden bir meslek ise kamuya mal olmamış mesleki hayattan söz edebiliriz. Kişinin mesleki hayatının gizliliği ve korunmasını, özel hayatın gizliliği ve korunması hakkı kapsamı içinde güvenceye almak mümkündür.⁷³

Kişi bu alandaki hayat olaylarının yalnız iş arkadaşları ve yakınları tarafından bilinmesini istemekte ve başkalarınca bilinmesini istememektedir. Örneğin kişinin işiyle ilgili bilimsel ve teknik sırlar, işyerinde tutulan defterler, müşterilerle ilgili bilgiler ve alacak verecek hesapları bu kapsamdadır.⁷⁴

3.3.2. Kişinin Aile Hayatı

Aile evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar ve kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu, toplum içindeki en küçük birliktir.⁷⁵ Kişinin aile hayatı ailesiyle paylaştığı hayat olaylarıdır. Aile fertleriyle paylaşılan bu olaylar sır alanına girmedikleri sürece dar anlamda özel hayat alanının konusu olurlar.⁷⁶ Kişi bu alana giren olayları sadece aile fertleriyle paylaşır ve başkalarına gizli tutar. Anne baba ve çocuklar arasındaki hayat olayları buna örnektir.⁷⁷

3.4. Sır Alanı

Gizli hayat alanı⁷⁸ olarak da adlandırılan sır alanı kişinin kendisi ve güvendiği kişiler dışında herkese kapalı tutmak istediği alandır.⁷⁹

Kişi bazı olayları gözlerden uzakta ve kimseyle paylaşmadan yaşamak ister. Kişi bu isteğini sır alanında gerçekleştirebilir. Kişinin yalnız başına kalma hakkının bir gereği olarak kişinin sır alanı hukuk düzeni tarafından tanınmalı ve korunmalıdır.⁸⁰

Kılıçoğlu'na göre; bir hayat olayının sır alanına dahil olabilmesi ve hukuken korunabilmesi için iki şart gereklidir. Bunlar objektif ve sübjektif şarttır. Objektif şart üçüncü kişilerle ilgilidir. Buna göre bir olayın sır alanına dahil edilebilmesi için herkes tarafından izlenebilir ve bilinebilir olmamalıdır. Bu olay kişinin iç dünyasındaki

gizli düşünceleri, duyguları, inançları, planları olabileceği gibi; dış yaşamındaki başkalarına açıklamadığı yazışmaları, telefon konuşmaları, aile içi ilişkileri olabilir. Herkes kavramından kişinin kendisi ve güvendiği kişiler dışında kalan üçüncü kişiler anlaşılmalıdır. Her kişi için güven duyduğu ve hayatın sır alanına giren olayları paylaştığı kişi sayısı değişiktir. Bu yüzden herkes kavramını kapsamı da kişiden kişiye değişkenlik gösterir. Sır sahibinin iradesiyle veya iradesi dışında sır alanına giren bir hayat olayı herkes tarafından öğrenilirse artık bu olay sır alanına dâhil olmaktan çıkar. Bu durumda olay, öğrenen kişi sayısına göre dar anlamda özel hayat veya kamuya açık hayat alanlarından birine kayabilir. Kişinin böyle bir olayı gizli tutmak istemesi onun sır alanından çıkmasını engellemez. Herkes tarafından bir olay da zamanla sır alanının içine girebilir. Buna örnek olarak kişinin geçmişteki sabıkasının zamanla güncelliğini kaybederek sır alanına girmesini verebiliriz.⁸¹

Sübjektif Şart ise sır sahibinin bir hayat olayını gizli tutma iradesinin bulunmasıdır. Bu irade kişinin beyanlarından açıkça anlaşılabilmesi gibi objektif iyi niyet kurallarına ve olayın akışına göre de sır sahibi kişide böyle bir iradenin var olduğu anlaşılabilir. Kişinin sır alanıyla dış dünya arasına kapı, duvar, dikenli tel gibi çeşitli engeller koyması; mektubunu çekmeceye saklaması ve telefonda alçak sesle konuşması gibi fiilleri de bir olayı gizli tutma iradesinin varlığına işaret eder. Kişinin sır saklama iradesi hayat tecrübelerinden de zımnen çıkarılabilir. Örneğin evlilik ve cinsel hayata ilişkin hususların gizli kalmasının isteneceği herkes tarafından bilinebilecek bir durumdur. Ayrıca bazen kişinin menfaati gereği gizli tutma iradesi bulunması gerekebilir. Örneğin bir doktor hastasına, bir avukat ise müvekkiline ait bilgileri sır sahibinin menfaati ve mesleğin gereği olarak gizli tutmalıdır.⁸²

Kişinin sır alanına giren bazı olayları güvendiği kişilere açıklaması gizli tutma iradesinin ortadan kalktığını göstermez. Ancak sırrın açıklandığı bu kişilerin

Kişinin sır alanına giren bazı olayları güvendiği kişilere açıklaması gizli tutma iradesinin ortadan kalktığını göstermez. Ancak sırrın açıklandığı bu kişilerin sayısı özellikle güvenilen kişilerle sınırlı tutulmalıdır. Sır alanıyla, dar anlamda özel hayat bu noktada birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Dar anlamda özel hayat alanındaki olaylarda kişi söz konusu olayların başkalarıyla da paylaşılabilmesini bilir. Sır alanına giren olaylarda ise kişi, güvenip de sırrını paylaştığı kişilerin bu sırrı başkalarına açıklamalarını istemez.

sayısı özellikle güvenilen kişilerle sınırlı tutulmalıdır. Sır alanıyla, dar anlamda özel hayat bu noktada birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Dar anlamda özel hayat alanındaki olaylarda kişi söz konusu olayların başkalarıyla da paylaşılabilirliğini bilir. Sır alanına giren olaylarda ise kişi, güvenip de sırrını paylaştığı kişilerin bu sırrı başkalarına açıklamalarını istemez.⁸³

Bu hayat alanını, kişinin bu alana giren hayat olaylarını başkalarından gizleme durumuna göre ikiye ayırarak da inceleyebiliriz. Kişinin sır alanındaki olaylar için; istisnasız herkesten gizlediği olaylar ve sadece güvendiği, yakın kişilerden gizlemediği olaylar şeklinde bir ayrıma gidebiliriz.

Kişi özel hayatına ait bazı olayların en yakınları tarafından bile bilinmesini, görülmesini ve duyulmasını istemez. Örneğin kişi duygusal ve cinsel hayatıyla ilgili olayları ve sorunları kimseye, hatta en yakınlarına bile anlatmak istemez, bunları bazen en güvendiği insanlardan bile saklar. Kişi çok yakınlık duyduğu birine duygusal ve cinsel hayatına ilişkin açıklamalarda bulunmamasına rağmen, yakını olan insanın onun bu alanına ait faaliyetlerini rızası olmadan öğrenmesi özel hayatın gizliliğinin açık bir ihlalidir.⁸⁴

Kişinin bazı hayat olaylarını en güvendiği kişiler dâhil herkesten saklaması, kişinin sır alanının hiç kimsenin bilmemesi gereken bir alan olduğu anlamına gelmez. İnsan özel hayatına ilişkin bazı hususları yukarıda da belirttiğimiz gibi güvendiği kişilerle paylaşabilir. Kişi ailesiyle bile paylaşmadığı bazı sırrlarını doktor veya avukat gibi belirli meslek sahiplerine anlatmak durumunda kalabilir. Kişi burada iradesiyle sır alanına giren bir hususu bir başkasına açma hakkını kullanmaktadır. Kişinin başkalarına açıkladığı hususlar artık sır alanının bazı kişilerden gizlemediği kısmında yer alacaktır ve özel hayatın gizliliğinin sağladığı korumadan, kişinin herkesten sakladığı hususlara nazaran daha az faydalanacaktır. Bu durum bu hususların sır alanından çıktığı manasına gelmez fakat belirli kişilere açıklanan özel hayat sırrı için artık gizlilik kısmıdır. Kişinin sırrını açtığı kişi bu sırrı sahibinin rızası dışında başkalarına açıklarsa özel hayatın gizliliği ihlal edilmiş olur.⁸⁵

4. Özel Hayatın Gizliliği ve AİHM

4.1. Özel Hayatın Gizliliğine İlişkin AİHM Kararlarından Örnekler

İHAS'ta özel hayat kavramı ve bunun unsurlarını oluşturan haklar tanımlanmamıştır. 8. maddede sayılan aile hayatına, konuta ve haberleşmeye saygı duyulması özel hayatın unsurlarındandır. AİHM her olayın özelliğine ve koşullarına göre değerlendirme yapmakta ve böylece zamanın ve olayın ihtiyaçlarına göre

geliştirici bir yorumla bu kavramların içini doldurmaktadır. Ancak bir davada birçok kavramın gündeme gelmesi ve davaların sonucunda genelleme yapamama özel hayat kavramının belli bir tanımı olmamasının olumsuz yanıdır.⁸⁶ Aşağıda çeşitli davaları ve somut olayları inceleyerek AİHM'nin özel hayatın gizliliğine bakış açısını açıklamaya çalışacağız.

Kişinin cinsel hayatı ve cinsel tercihlerine ilişkin kararları ele alırsak bu alana ilişkin müdahalelerin 8. maddenin ihlali sonucunu doğurabileceğini görürüz. Kişinin cinsel tercihleri başkasını ilgilendirmez; çünkü bu kişinin özel hayatının gizli yönüdür. Mahkeme Norris / İrlanda davasında homoseksüel davranışları suç sayan İrlanda'nın davacının özel hayatına kabul edilemez bir müdahalede bulunduğu karar vermiştir. Mahkeme devletlerin toplumda ahlakın korunması konusunda geniş bir takdir yetkisine sahip olamayacağını; ancak gençlerin korunması konusunda uygun önlemleri alabileceğini belirtmiştir.⁸⁷

Dudgeon / Birleşik Krallık davasında erkek olan davacı Kuzey İrlanda'da erkekler arası cinsel ilişkiyi suç sayan düzenlemeyi dava konusu yapmıştır. Mahkeme; özel hayatın temel unsurlarından olan cinsel davranışların, sırf başkalarında şok etkisi yarattığı ve başkalarını rahatsız ettiği gerekçesiyle yasaklanamayacağına, homoseksüel davranışların suç sayılmasının özel hayata haksız bir müdahale olduğuna karar vermiştir.⁸⁸ Mahkeme Modinos / Kıbrıs Rum Kesimi davasında da eşcinsel ilişkiyi suç sayan düzenlemeleri özel hayata haksız bir müdahale olarak değerlendirmiştir.⁸⁹

Laskey, Jaggard ve Brown / Birleşik Krallık davasında bir grup yetişkin eşcinsel erkek sadist-mazoşist faaliyetlerde buldukları için dava edilmişlerdir. Davacılar bunun özel hayatlarına müdahale içerdiğini savunmuşlardır. Mahkeme bu cinsel davranışların özel hayat kapsamında olduğunu belirtmiş; fakat söz konusu davranışların yaralamaya varacak derecede uçlarda olması nedeniyle bu kişilerin yaralamadan dolayı dava edilmelerini sağlığın korunması amacıyla haklı bulmuştur.⁹⁰

A.D.T. / Birleşik Krallık davasında mahkeme davacının cinsel faaliyetlerini video kasetlere kaydetmesi nedeniyle hakkında soruşturma başlatılmasını özel

Mahkemeye göre sağlık verilerinin gizliliğine saygı gösterilmesi temel bir prensiptir ve tıbbi bilgilerin korunması özel hayatın gizliliği kavramı içinde yer almaktadır. Bu konuda mahkeme HIV pozitif olan başvuruçunun tıbbi kayıtlarını içeren raporların rızası dışında 10 yıl sonra kamuya açık hale gelmesi durumunu özel hayatın ihlali sayan bir karar almıştır.

Mahkeme, önüne gelen başvurularda üç aşamalı bir inceleme yapmaktadır. İlk olarak müdahalenin yasallığı konusunda bir test yapılmaktadır. İkinci test, müdahalenin 8. maddenin ikinci fıkrasında belirtilen meşru amaçlarla yapıp yapılmadığına ilişkindir. Son test ise müdahalenin demokratik bir toplumda zorunlu olup olmadığını araştırır.

hayata bir müdahale saymıştır. Mahkeme söz konusu olan grup seks davranışlarının son derece özel olduğunu ve davacının bu kayıtları yayma amacı taşımadığını vurgulamıştır.⁹¹

Mahkeme cinsiyet değişimlerinin kabul edilmesini talep eden transseksüeller konusunda ilk başta taraf devletlere geniş bir takdir yetkisi tanımış ve özel hayata saygının, transseksüellerin cinsiyet değişimini yansıtacak biçimde doğum sertifikalarının değiştirilmesi gerektireceği sonucuna ulaşmamıştır.⁹² Ancak bu içtihadına rağmen mahkeme transseksüellerin ön adlarını ve resmi belgelerini değiştirememesi konusunda karşılaştıkları sorunların ciddiyetini görerek bu içtihadını değiştirmiş ve 2002 yılında Goodwin / Birleşik Krallık davasında transseksüellerin yeni cinsiyetlerinin hukuken tam olarak tanınması gerektiğine karar vermiştir.⁹³

Mahkeme eşcinsellere evlilik hakkı tanınmaması konusunun özel hayatın ihlali olmadığı sonucuna varmış, İHAS'ın evlenme hakkını düzenleyen 12. Maddesinin taraf devletlere eşcinsel evliliğe izin verme yükümlüğü getirmediğini belirtmiş ve konuyu taraf devletlerin ulusal hukuktaki düzenlemelerine bırakmıştır.⁹⁴

Mahkemeye göre sağlık verilerinin gizliliğine saygı gösterilmesi temel bir prensiptir ve tıbbi

bilgilerin korunması özel hayatın gizliliği kavramı içinde yer almaktadır. Bu konuda mahkeme HIV pozitif olan başvurucunun tıbbi kayıtlarını içeren raporların rızası dışında 10 yıl sonra kamuya açık hale gelmesi durumunu özel hayatın ihlali sayan bir karar almıştır.⁹⁵

4.2. İHAS'A Göre Özel Hayatın Gizliliğine Müdahalede Hukuka Uygunluk

Sebepleri

Sözleşmenin 8. maddesinin ikinci fıkrası hangi hallerde özel hayatın ve aile hayatının korunması hakkının sınırlandırılabilirliğini ve bu sınırlandırmanın nasıl yapılacağını genel olarak düzenlemektedir.

Mahkeme, önüne gelen başvurularda üç aşamalı bir inceleme yapmaktadır. İlk olarak müdahalenin yasallığı konusunda bir test yapılmaktadır. İkinci test,

müdahalenin 8. maddenin ikinci fıkrasında belirtilen meşru amaçlarla yapılıp yapılmadığına ilişkindir. Son test ise müdahalenin demokratik bir toplumda zorunlu olup olmadığını araştırır.⁹⁶

4.2.1. Yasallık İlkesi

Bir müdahalenin meşruluğu öncelikle yasa ile yapılmasına bağlıdır. Eğer müdahale yasa uyarınca değil de, örneğin idari uygulama ile yapılırsa AİHM müdahaleyi madde 8'e aykırı bulacaktır.⁹⁷ Yasallık, sadece müdahalenin ulusal hukukta yasal bir dayanağının olması anlamına gelmemektedir. Bu yasal dayanağın niteliği de önem arz etmektedir.⁹⁸ Müdahalenin dayandığı yasa, bireyler için ulaşılabilir, öngörülebilir ve hukukun üstünlüğü ilkesi ile bağdaşabilir olmalıdır.⁹⁹

Ulaşılabilirlik, bireylerin belli bir vakaya uygulanabilir olan hukuk kurallarının varlığı hakkında yeterli bilgiye sahip olmalarını ifade eder. Öngörülebilirlik ise yasanın bireyin davranışlarını düzenlemesine olanak vermesi için yeterli açıklıkta olmasıdır.¹⁰⁰ Hukukun üstünlüğü ilkesi de madde 8'de korunan hakların sınırlandırılmasında kamu makamlarının keyfiliklerine karşı ulusal hukukta güvenceler öngörülmesidir.¹⁰¹

Mahkeme Malone / Birleşik Krallık kararında yasaya göre sınırlama kavramına uygunluk açısından sadece ulusal bir hukuk kuralının varlığını yeterli görmemiş ve bu kuralın kalitesini de ulaşılabilirlik, öngörülebilirlik ve hukukun üstünlüğü ilkeleri açısından araştırmıştır.¹⁰² Mahkeme bu davada, kamu otoritelerinin telefon görüşmelerini gizli olarak dinleme yetkisini kullanmasının kapsamı veya yöntemi konusunda yeterince açık olmadığını belirtmiş ve bu bir idari uygulama olduğu için herhangi bir zamanda değiştirilebilir olduğunu, bu durumun da madde 8'in ihlali anlamına geldiğini belirtmiştir.¹⁰³

Khan / Birleşik Krallık davasında ise Mahkeme; gizli dinleme cihazlarının kullanımını düzenleyen yasal bir sistem olmamasını ve bu cihazların kullanımının yasal olarak bağlayıcı olmayan, halkın doğrudan ulaşamadığı İçişleri Bakanlığı Rehber Kuralları tarafından düzenlenmesini madde 8'in ihlali olarak kabul etmiştir.¹⁰⁴

Sınırlama meşru bir amaçla yapılmalıdır. Bu amaçlar sözleşmede; milli güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suçların önlenmesi, sağlığın veya ahlakın ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması olarak belirtilmektedir.

4.2.2. Müdahâlenin Meşru Amaçla Yapılması

Sınırlama meşru bir amaçla yapılmalıdır. Bu amaçlar sözleşmede; milli güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suçların önlenmesi, sağlığın veya ahlakın ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması olarak belirtilmektedir.

4.2.2.1. Milli Güvenlik ve Kamu Emniyetinin Korunması

Milli güvenlik ölçütü, bir devletin güvenliğinin ve demokratik anayasal düzeninin iç ve dış düşmanlara karşı korunmasını ifade eder. Mahkeme Klass ve diğerleri / Almanya davasında casusluk ve terörizm nedeniyle posta ve telekomünikasyon üzerinde gizli denetim yetkisi veren yasanın milli güvenlik nedeniyle demokratik bir toplumda gerekli olduğuna karar vermiştir.¹⁰⁵ Leander / İsveç davasında Mahkeme; milli güvenliğin korunması için devletlerin hassas işlerde çalışan kişiler hakkında güvenlik soruşturması yapmasının özel hayatın gizliliğine müdahale teşkil etmediğini belirtmiştir.¹⁰⁶ Diğer bir kararında ise Mahkeme; terör suçu işlediği yönünde kuvvetli şüpheler olan bir kişinin konutuna girilerek arama yapılmasında ihlal bulmamıştır.¹⁰⁷

4.2.2.2. Ülkenin Ekonomik Refahının Korunması

Ülkenin ekonomik refahı sınırlama ölçütü sadece madde 8'de öngörülmektedir. Bu ölçüte çevre kirliliğine ilişkin davalarda, gümrük görevlilerince ev ve iş yerlerinin aranmasına ilişkin davalarda¹⁰⁸ ve mültecilerin iltica taleplerinin sınırlandırılmasına¹⁰⁹ ilişkin davalarda dayanılmaktadır.

Cremieux / Fransa¹¹⁰ ve Funke / Fransa¹¹¹ davalarında gümrük memurları söz konusu kişilerin yurt dışındaki mal varlıklarını saptamak üzere polisle birlikte bu kişilerin konutlarında arama yapmış ve ele geçen belgeler nedeniyle bu kişilere para cezası vermiştir. Mahkeme bu davalarda ülkeden sermaye kaçırılmasının ve dolayısıyla ülkenin ekonomik refahının korunmasının amacının aşıldığına ve bir ihlalin varlığına hükmetmiştir.

Heathrow Havaalanının gece uçuşlarından rahatsız olan başvuruçunun davasında da bu havaalanının ticari önemi vurgulanarak, meşru amaç olarak ülkenin ekonomik refahının korunması kullanılmıştır.¹¹²

4.2.2.3. Suçun ve Düzensizliğin Önlenmesi

Bu sınırlama ölçütü; konut arama, yabancıların sınır dışı edilmesi, gizli dinleme ve mahkûmların haberleşmesi davalarında kullanılmaktadır.¹¹³

Mahkeme, uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadele etmek için gizli görevli kullanılmasına¹¹⁴, kaçak telefon hattını bulmak için konutun aranmasına¹¹⁵ ilişkin davalarda suçun önlenmesini meşru bir amaç olarak görmüştür. Ayrıca mahkeme suçun ve düzensizliğin korunması amacıyla mahkûmlar için özgür bireylerden daha

ağır tedbirler alınmasını meşru kabul etmektedir.¹¹⁶

4.2.2.4. Genel Sağlık ve Ahlakın Korunması

Bu ölçüt genellikle eşcinsel veya transseksüellere karşı alınan tedbirlerin meşruluğu konusunda kullanılmaktadır. Sadist ve mazoşist ilişkilere ilişkin kasetlerin ele geçirilmesine¹¹⁷ ilişkin davada Mahkeme müdahaleyi meşru bulmuştur. Annenin alkol bağımlılığı ve psikolojik rahatsızlığı nedeniyle çocuklarının elinden alınarak devletin bakım ve gözetimi altına alınması davasında ise sağlığın korunması amacına dayanılmıştır.¹¹⁸

4.2.2.5. Başkalarının Hak ve Özgürlüklerinin Korunması

Bu amaç genellikle aile hayatına ilişkin konular olan çocukların koruma altına alınması ve evlat edinme davalarında kullanılmaktadır. Bunların haricinde başka konularda da bu amaca dayanılmıştır. Örneğin AIDS olan başvuru ve eşinin sağlık bilgilerinin açıklanmasının meşru amacını başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması oluşturmuştur.¹¹⁹

4.2.3. Müdahalenin Demokratik Bir Toplumda Gerekli Olması

Demokratik toplum kavramı, Mahkemenin birçok kararında vurgulanmıştır. Mahkemeye göre; çoğulculuk, hoşgörü ve açık fikirlilik olmadan demokratik toplum olmaz. Çoğulculuk, toplumda tek anlayışın hâkim olmaması, devletin kişilerin dünya görüşlerine ve ahlaki değerlerine eşit mesafede durması olarak belirtilmiştir.¹²⁰

Demokratik bir toplumda gerekli olmanın ölçütleri, hakka yapılacak müdahâlenin bir sosyal ihtiyaç baskısına cevap vermesi ve izlenen meşru amaçla orantılı olmasıdır.¹²¹

Sonuç

Özel hayatın kesin bir tanımı ve kapsamı yoktur. Değişen toplumsal koşullar, teknik

Özel hayatın kesin bir tanımı ve kapsamı yoktur. Değişen toplumsal koşullar, teknik gelişmeler, milletlerin farklı kültürel yapıları her birey için farklı bir özel hayat alanı ve tanımı ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Fakat tüm bu tanımların içinde ortak olan nokta; özel hayatın kişinin başkalarından gizli tutmak istediği veya sadece kendisine belli yakınlıkta kişilerin öğrenmesine rıza gösterdiği olaylardan oluşmasıdır. Yani özel hayatta gizlilik esastır. Bu yüzden bu hakka özel hayatın gizliliği, hayatın gizli alanı, mahremiyet gibi isimler verilmektedir.

gelişmeler, milletlerin farklı kültürel yapıları her birey için farklı bir özel hayat alanı ve tanımı ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Fakat tüm bu tanımların içinde ortak olan nokta; özel hayatın kişinin başkalarından gizli tutmak istediği veya sadece kendisine belli yakınlıkta kişilerin öğrenmesine rıza gösterdiği olaylardan oluşmasıdır. Yani özel hayatta gizlilik esastır. Bu yüzden bu hakka özel hayatın gizliliği, hayatın gizli alanı, mahremiyet gibi isimler verilmektedir. Özel hayatın kapsamında da tanımı gibi tam bir belirlilik söz konusu değildir. Özel hayatın gizliliği hakkı çok sayıda başka hakla çok zorlanmadan ilişkilendirilebilir; fakat kesin olan nokta şudur ki; özel hayatın gizliliği hakkı ile aile hayatının korunması, konut dokunulmazlığı ve haberleşme hürriyeti iç içedir. Gerek uluslararası gerek ulusal düzeydeki hukuki düzenlemelerde de bu iç yakın ilişkinin izleri açıkça seçilmektedir. Örneğin İHEB 12. maddede özel hayat, aile, konut ve haberleşme kavramları aynı maddede koruma altına alınmıştır. İHAS 8. maddede aynı değerler yine beraber koruma altına alınmıştır. Bir insanın ailesi onun özelidir, bir insan özelini konutunda yaşar, bir insan haberleşirken başkasıyla özelini paylaşır. Basitçe ifade edebileceğimiz bu kuralın hukuki düzenleme olarak sözleşmelerde, bildirgelelerde, kanunlarda yer almış ifadesidir bu birliktelik. Türk hukukundaki düzenleme de bu yöndedir. 1982 Anayasası özel hayatın gizliliği ile konut dokunulmazlığı ve haberleşme hürriyetini aynı başlık altında düzenlemiş; aile hayatının korunmasını da özel hayatın gizliliği çatısı altına yerleştirmiştir.

Ceza hukukumuzda 765 sayılı Türk Ceza Kanunu dönemindeki özel hayatın gizliliğine yönelik yetersiz koruma, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ile birlikte yerini özel hayatın gizliliğinin daha kapsamlı bir şekilde korunmasına bırakmıştır. Yeni kanunda özel hayata ve hayatın gizli alanına karşı suçlar ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Özel hayatın gizliliğinin korunması ile yakından ilişkili olan başka hükümlere de bu kanunun bünyesinde rastlamak mümkündür. Örneğin yetkili hâkim ve savcı kararı olmaksızın kişiyi genital muayeneye gönderenin ve bu muayeneyi yapanın cezalandırılması gibi hükümler özel hayatın gizliliğinin korunması ile yakından ilişkilidir. 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununda özellikle koruma tedbirlerinin uygulanması belli bir disipline bağlanarak özel hayatın gizliliğine yapılacak haksız müdahalelerin önüne geçilmeye çalışılmıştır; çünkü özel hayata, aile hayatına, konut dokunulmazlığına ve haberleşme hürriyetine en fazla müdahale koruma tedbirlerinin uygulanması sırasında ortaya çıkmaktadır.

Kişinin hayatının en gizli alanını oluşturan sır alanını merkeze koyarak kişinin özel hayatını iç içe geçmiş çemberlere benzetebiliriz. Bu çemberlerin en dışında kamuya açık hayat alanı bulunur ve bu alana ait olayların herkesçe bilinmesinde bir sakınca yoktur. Kamusal hayatın içinde kişinin dar anlamda özel hayatı olarak ifade ettiğimiz çember bulunur. Bu alana ait olayları sınırsız sayıda kişi bilmez, kişiyle çeşitli vesilelerle ilişki içinde bulunan kişiler dar anlamda özel hayat alanına ait olayları bilebilirler. Örneğin kişinin iş arkadaşları bu alanın içinde yer alan mesleki

hayata ait olayları kişiyle paylaşırlar. Kişinin ailesi ise yine bu alanın içinde yer alan aile hayatıyla ilgili olaylara, konulara hâkimdir. Tüm bu alanların, çemberlerin en içinde kişinin sır alanı bulunur. Kişi bu alandaki olayları en çok güvendiği, kendine en yakın hissettiği kişilerle paylaşabilir. Kişi bu alana ait olayları kimseyle de paylaşmayabilir. Bu, kişinin sır alanına ait olayları gizli tutma iradesine kalmış bir olaydır. Bazı şeyler vardır ki; kişi onları kendine bile itiraf edemez, kendinden bile saklar, onları hissetmek, düşünmek istemez. Kendisinden böylesine sakladığı şeyleri doğal olarak başkalarının da bilmesini istemez. Örneğin, cinsel problemlerini utanma duygusuyla, eşcinsel eğilimlerini yaşadığı toplumun baskısıyla, sevdiği kızı ayıplanma ve reddedilme korkusuyla herkesten hatta en yakınlarından bile saklar. İşte özel hayatın en gizli bölümü, yani sır alanı budur.

- 1 Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, Ankara, 1994, s. 582.
- 2 POLATER, Yusuf Ziya (2010), **Türk Hukukunda ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması**, Ankara: Adalet Yayınevi, s. 5.
- 3 KILIÇOĞLU, Ahmet (1993), Şeref Haysiyet ve Özel Yaşama Basın Yoluyla Saldırılarından Hukuksal Sorumluluk, 2. bs., Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, s. 81.
- 4 ŞEN Ersan (1996), **Devlet ve Kitle İletişim Araçları Karşısında Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması**, İstanbul: Kazancı, s. 7.
- 5 KABOĞLU, İbrahim Ö. (2002), **Özgürlükler Hukuku**, 6. baskı, Ankara: İmge Kitabevi, s. 291
- 6 DANIŞMAN, Ahmet (1991), **Ceza Hukuku Açısından Özel Hayatın Korunması**, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, s. 9.
- 7 ÖZEK, Çetin (1978), **Türk Basın Hukuku**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, s. 259.
- 8 DANIŞMAN, age., s. 9.
- 9 ÜZELTÜRK, Sultan (2004), **1982 Anayasası ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesine Göre Özel Hayatın Gizliliği Hakkı**, İstanbul: Beta, s. 63.
- 10 KABOĞLU, age., s. 39-47.
- 11 ÜZELTÜRK, age., s. 63.
- 12 NİEMİETZ / Almanya Davası, 16.12.1992. Akt. Ursula Kilkelly, **Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Gösterilmesi Hakkı**, 2. bs., Ankara, Adalet Bakanlığı, 2003, s. 9.
- 13 DANIŞMAN, age., s. 1.
- 14 age., s. 7.
- 15 ZAFER, Hamide (2010), **Özel Hayatın ve Hayatın Gizli Alanının Ceza Hukukuyla Korunması**, İstanbul: Beta, , s. 7.
- 16 POLATER, age., s. 56.
- 17 ZAFER, age., s. 28.
- 18 (Çevrimiçi) www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf, 20.11.2014.
- 19 POLATER, age., s. 58.
- 20 ZAFER age., s. 28.
- 21 (Çevrimiçi) http://www.anayasa.gov.tr/files/bireysel_basvuru/AIHS_tr.pdf, 20.11.2014.
- 22 POLATER, age., s. 59.
- 23 ÜZELTÜRK, age., s. 60-61.
- 24 (Çevrimiçi) <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf>, 20.11.2014.
- 25 ZAFER, age., s. 38.
- 26 DONAY, Süheyl "Özel Hayata Saygı Gösterilmesi Hakkı Üzerine Kuzey Ülkeleri Hukukçularının Kongresi", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 39. S. 1-4., 1974, s. 441.
- 27 DONAY age., Şen, age., s. 76.

- 28 DONAY, age., s. 442-446., ŞEN, age., s. 76.
- 29 POLATER, age., s. 62.
- 30 ŞEN, age., s. 78.
- 31 (Çevrimiçi) www.trt.net.tr/medya/.../0ef1604e-9fe7-499f-8676-a108da4151a8.doc, 20.11.2013.
- 32 ŞEN, age., s. 80.
- 33 (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/hukuk/temelhak.pdf>, 20.11.2014.
- 34 (Çevrimiçi) www.ihop.org.tr/dosya/sozlesme/afrikainsanhaklarisarti.doc, 20.11.2014.
- 35 KABOĞLU, İbrahim Ö. (2010), **Anayasa Hukuku Dersleri**, 6. Baskı, İstanbul: Legal, s. 267.
- 36 ZAFER, age., s. 39.
- 37 (Çevrimiçi) <http://www.anayasa.gen.tr/1876ke.htm>, 22.11.2014.
- 38 YÜZBAŞIOĞLU, Necmi (2004), **Anayasa Hukukunun Temel Metinleri**, 2. baskı. İstanbul: Beta, s. 23-25.
- 39 age., s. 36-37.
- 40 age., s. 136-137.
- 41 (Çevrimiçi) <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017m1.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017m1.htm> 23.11.2014.
- 42 ÜZELTÜRK, age., s. 61.
- 43 POLATER, age., s. 72-73.
- 44 YHGK, 17.06.1987, E. 1986/4-961, K. 1987/523. Akt., Şen, age., s. 99.
- 45 KABOĞLU, İbrahim Ö. (2010), **Değişiklikler Işığında 1982 Anayasası Halk Neyi Oylayacak?**, Ankara: İmge Kitabevi, s. 250.
- 46 GASKİN / Birleşik Krallık Davası, 07.07.1989. Akt., Üzeltürk, age., s. 179.
- 47 (Çevrimiçi) <http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/mevzuat/765.htm> 23.11.2013.
- 48 ZAFER, age., s. 48-49.
- 49 ŞEN, age., s. 111.
- 50 age., s. 120-135.
- 51 POLATER, age., s. 80.
- 52 ÖZDEMİR, Kenan **Türk Hukukunda ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Özel Hayatın Gizliliği**, (Çevrimiçi) <http://www.hukuki.net/hukuk/index.php?article=515>, 04.07.2015.
- 53 ZAFER, age., s. 55-57.
- 54 LEANDER / İsveç Davası, 26.03.1987. Akt., Kilkelly, age., s. 27.
- 55 KILIÇOĞLU, age., s. 82.
- 56 ÜZELTÜRK, age., s. 3.
- 57 ZAFER, age., s. 13. Zahit İmre, "Şahsiyet Haklarından Şahsın Özel Hayatının ve Gizliliklerin Korunmasına İlişkin Meseleler", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 39., S. 1-4., 1978, s. 149.

- 58 KILIÇOĞLU, age., s. 82.
- 59 age., s. 83.
- 60 ZAFER, age., s. 14.
- 61 DANIŞMAN, age., s. 8.
- 62 KILIÇOĞLU, age., s. 83.
- 63 DANIŞMAN, age., s. 8.
- 64 KILIÇOĞLU, age., s. 83.
- 65 DANIŞMAN, age., s. 8.
- 66 KILIÇOĞLU, age., s. 83.
- 67 age., s. 84.
- 68 age., s. 84.
- 69 Türk Dil Kurumu, age., s. 523.
- 70 ÖZEK, age., s. 260. Şen, age., s. 216.
- 71 ŞEN, age., s. 216.
- 72 ŞEN, age., s. 217-220.
- 73 age., s. 220.
- 74 ÖZEK, age., age., s. 260.
- 75 TDK, age., s. 19.
- 76 KILIÇOĞLU, age., s. 84.
- 77 POLATER, age., s. 23.
- 78 ZAFER, age., s. 13.
- 79 KILIÇOĞLU, age., s. 84.
- 80 age., s. 85.
- 81 age., s. 86-87.
- 82 age., s. 87-89.
- 83 age., s. 88-89.
- 84 ŞEN, age., s. 231-232.
- 85 age., s. 232-235.
- 86 ÜZELTÜRK, age., s. 168.
- 87 NORRİS / İrlanda Davası, 26.10.1988. Akt., Kilkelly, age., s. 45. Gülay Arslan Öncü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Özel Yaşamın Korunması Hakkı**, İstanbul, Beta, 2011, s. 211.
- 88 DUDGEON / Birleşik Krallık Davası, 22.10.1981. Akt., Kilkelly, age., s. 45. Öncü, age., s. 210-211.
- 89 MODİNOS / Kıbrıs Rum Kesimi Davası, 26.04.1993. Akt., Öncü, age., s. 211.
- 90 LASKEY, Jaggard ve Brown / Birleşik Krallık Davası, Akt., Kilkelly, age., s. 45. Öncü, age., s. 211-212.
- 91 A.D.T. / Birleşik Krallık Davası, 31.07.2001. Akt., Kilkelly, age., s. 45-46. Öncü, age., s. 212-213.
- 92 REES / Birleşik Krallık Davası, 17.10.1986. Cossey / Birleşik Krallık Davası, 27.10.1990. Sheffield ve

- Horsham / Birleşik Krallık Davası, 30.07.1998. Akt., Kilkelly, age., s. 46.
- 93 GOODWIN / Birleşik Krallık Davası, 11.06.2002. Akt., Öncü, age., s. 217-219.
- 94 SCHALK ve KOPF Davası, 24.07.2010. Akt., Öncü, age., s. 250-252.
- 95 Z. / Finlandiya Davası, 25.02.1997. Akt., Kilkelly, age., s. 41-42. Üzeltürk, age., s. 189-190.
- 96 ÜZELTÜRK, age., s.232.
- 97 ÖNCÜ, age., s.366.
- 98 age., s. 367.
- 99 ÜZELTÜRK, age., s. 234. ÖNCÜ, age., s. 367.
- 100 ÜZELTÜRK, age., s.234. ÖNCÜ, age., s.367-368.
- 101 ÖNCÜ, age., s. 368.
- 102 MALONE / Birleşik Krallık Davası, 02.08.1984. Akt., Üzeltürk, age., s. 235-236.
- 103 KILKELLY, age., s. 26.
- 104 KHAN / Birleşik Krallık Davası, 12.05.2000. Akt., Kilkelly, age., s. 26.
- 105 KLASS ve Diğerleri / Almanya, 06.09.1978. Akt., Üzeltürk, age., s. 240.
- 106 LEANDER / İsveç, 26.03.1987, 26.03.1987. Akt., Kilkelly, age., s. 39.
- 107 MURRAY / Birleşik Krallık, 28.10.1994. Akt., Kilkelly, age., s. 71.
- 108 ÖNCÜ, age., s. 370.
- 109 ÜZELTÜRK, age., s. 238.
- 110 CREMIEUX / Fransa Davası, 25.02.1993. Akt., Öncü, age., s. 370.
- 111 FUNKE / Fransa Davası, 25.02.1993. Akt., Kilkelly, age., s. 72.
- 112 HATTON ve Diğerleri Davası, 08.07.2003. Akt., Üzeltürk, age., s.239-240.
- 113 ÜZELTÜRK, age., s.240-241. Öncü, age., s. 370.
- 114 LUDÍ / İsviçre, 15.06.1992. Akt., Üzeltürk, age., s. 240.
- 115 CAMENZİND / İsviçre, 16.12.1997. Akt., Üzeltürk, age., s.240.
- 116 SCHÖNENBERGER ve DURMAZ / İsviçre, 20.06.1988. Akt., Üzeltürk, age., s. 241. De Wilde, Ooms ve Versyp / Belçika Davası, 18.06.1971. Akt., Üzeltürk, age., s.241.
- 117 LASKEY, Jaggard ve Brown / Birleşik Krallık Davası, Akt., Kilkelly, age., s. 45. Öncü, age., s. 211-212.
- 118 ÜZELTÜRK, age., s. 242.
- 119 Z. / Finlandiya, 25.01.1997. Akt., Üzeltürk, age., s. 242.
- 120 SOERİNG / Birleşik Krallık, 07.07.1989. Akt., Kilkelly, age., s. 32.
- 121 ÖNCÜ, age., s.374.

Kaynaklar

- DANIŞMAN, Ahmet (1991), **Ceza Hukuku Açısından Özel Hayatın Korunması**, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları,
- DONAY, Süheyl “Özel Hayata Saygı Gösterilmesi Hakkı Üzerine Kuzey Ülkeleri Hukukçularının Kongresi”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 39. S. 1-4., 1974, s. 439-449.
- İMRE, Zahit “Şahsiyet Haklarından Şahsın Özel Hayatının ve Gizliliklerin Korunmasına İlişkin Meseleler”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 39., S. 1-4., 1978, s. 147-168.
- KABOĞLU, İbrahim Ö. (2010), **Anayasa Hukuku Dersleri**, 6. baskı., İstanbul: Legal.
- KABOĞLU, İbrahim Ö. (2010), **Değişiklikler Işığında 1982 Anayasası Halk Neyi Oylayacak?**, Ankara: İmge Kitabevi.
- KABOĞLU, İbrahim Ö. Özgürlükler Hukuku, 6. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2002.
- KILIÇOĞLU, Ahmet (1993), Şeref Haysiyet ve Özel Yaşama Basın Yoluyla Saldırlardan Hukuksal Sorumluluk, 2. baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- KİLKELLY, Ursula (2003), Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Gösterilmesi Hakkı, 2. baskı, Ankara: Adalet Bakanlığı.
- ÖNCÜ, Gülay Arslan (2011), **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Özel Yaşamın Korunması Hakkı**, İstanbul: Beta.
- ÖZDEMİR, Kenan **Türk Hukukunda ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Özel Hayatın Gizliliği**, (Çevrimiçi) <http://www.hukuki.net/hukuk/index.php?article=515>, 04.07.2015.
- ÖZEK, Çetin (1978), **Türk Basın Hukuku**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- POLATER, Yusuf Ziya (2010), **Türk Hukukunda ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması**, Ankara: Adalet Yayınevi.
- ŞEN, Ersan (1996), **Devlet ve Kitle İletişim Araçları Karşısında Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması**, İstanbul: Kazancı.
- Türk Dil Kurumu **Türkçe Sözlük**, Ankara, 1994, s. 582.
- ÜZELTÜRK, Sultan (2004), **1982 Anayasası ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesine Göre Özel Hayatın Gizliliği Hakkı**, İstanbul: Beta.
- YÜZBAŞIOĞLU, Necmi (2004), **Anayasa Hukukunun Temel Metinleri**, 2. Baskı, İstanbul: Beta.
- ZAFER, Hamide (2010), **Özel Hayatın ve Hayatın Gizli Alanının Ceza Hukukuyla Korunması**, İstanbul: Beta.

KABAHAHLER VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

ARŞ. GÖR. HALİM ALPEREN ÇITAK*

Giriş

Modern-demokratik ülkelerin temel değerlerinden biri olan basın özgürlüğü; ifade özgürlüğünün ayrılmaz parçası olarak kabul edilmekte ve hem uluslararası antlaşmalar, hem de ulusal mevzuat tarafından teminat altına alınmaktadır.

Kabahatler hukuku, gerek bir kamu hukuku dalı olması, gerekse kişiler üzerinde yükümlülükler / sınırlandırıcı etkiler doğurması sebebiyle temel hak ve hürriyetlerle çok yakın bir bağlantı içerisindedir. Bu sebeple tıpkı ceza hukukunda olduğu gibi kabahatler hukukunda da kanunilik ilkesi uygulama alanı bulmaktadır.

Kabahatler Kanunu ve diğer özel kanunlarda düzenlenen çeşitli haksızlık tipleri, diğer hak ve hürriyetlerle olduğu gibi basın özgürlüğüyle de doğrudan / dolaylı bir ilişki içerisindedir. Elinizdeki çalışma, söz konusu ilişkiye binaen öncelikle kabahat kavramını ve Kabahatler Kanununun getirdiği genel prensipleri açıklayacak, daha sonra bu prensipler bağlamında afiş asma kabahatini (KK m. 42) ve özel kanunlarda düzenlenen ve basın hürriyetiyle –bir şekilde- ilişkili olan diğer idarî cezaları ele alacaktır.

* Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuk ABD Öğretim Üyesi.

I. Kabahatler Hukukuna Genel Bakış

Basın özgürlüğünü ilgilendiren kabahatleri ele almadan önce konunun esas çerçevesini çizmek gerekir. Bu bakımdan çalışmamızın ilk kısmında kabahat kavramı ve kabahatler hukuku üzerine genel açıklamalarda bulunulacaktır.

A. Kabahat Kavramı

Sözlükte uygunsuz hareket, çirkin - yakışsız davranış, kusur, töhmet gibi anlamlara gelen¹ *kabahat* kelimesi, hukuk terminolojisinde kendine has bir kullanıma ve bu kullanım ile bağlantılı olarak özgün bir muhtevaya sahiptir.

Kabahatler Kanunu'nun (KK) 2. maddesi, kabahat kavramını, *kanun tarafından karşılığında idarî yaptırım uygulanması öngörülen haksızlıklar* olarak tarif etmiştir². Yapılan kanunî tanıma göre kabahatler de -tıpkı suçlar gibi- haksızlık teşkil eden fiillerdir. Bununla birlikte söz konusu tanım kabahatlerin, Türk Ceza Kanunu ve diğer özel kanunlarda düzenlenen suçlardan farklı bir rejime tâbi olacağına da işaret etmektedir. Bu doğrultuda kabahat oluşturan fiillerin işlenmesi durumunda hapis cezası, adlî para cezası yahut güvenlik tedbiri değil, idarî yaptırımlar öngörülmüştür. Dolayısıyla kabahatlerin yaptırımı, ilk olarak yargı yerleri tarafından değil, idarî makamlar tarafından tatbik edilecektir³.

İlk bakışta gayet basit ve açıkmiş gibi görünmesine rağmen, kanunî kabahat tarifinde yer alan "idarî yaptırım" ifadesini, yükümlülük doğuran diğer bireysel idarî işlemlerden ayırmak oldukça güç bir iştir. Bu güçlüğü aşmak için doktrinde önerilen *muhatap için yeterli hukuksal korunma testi* bize yardımcı olabilir. Buna göre teste tâbi tutulan idarî işlemin hayata geçirilmesi esnasında işlemin muhatapına, idarî usûle ilişkin olağan kuralların / ilkelerin uygulanması (sağlanması), muhatapın hukukî güvenliği açısından yeterli oluyorsa, bu durumda işlem, "idarî yaptırım" olarak değerlendirilmeyecektir. Eğer yükümlülük doğuran idarî işlemin tatbik edilmesi esnasında olağan idarî usûl ilkeleri kâfi gelmiyor ve muhatapın hukukî güvenliği için ayrıca ceza hukuku ve ceza muhakemesi hukukuna ilişkin ek imkânların / güvencelerin de sağlanması gerekiyorsa, bu durumda söz konusu bireysel idarî işlem bir "idarî yaptırım" olarak mütalâa edilecektir⁴.

Yukarıda açıklanan kriter çerçevesinde kabahat yaptırımları, kolluk tedbirleri ve disiplin cezaları gibi yükümlülük içeren diğer idarî işlemlerden ayrılmaktadır. Bilindiği üzere kolluk tedbirleri, idarenin, kamu düzeninin bozulmasına engel olmak amacıyla tesis ettiği "önleyici" mahiyette idarî işlemlerdir⁵. Başka bir deyişle kolluk işlemleri, hukuk düzeninin bozulmasından sonra ortaya çıkan bir "refleks" değil, söz konusu düzen ihlâlinin öncesinde yer alan bir önlem niteliğindedir. Kabahatler hukuku bağlamında uygulanan idarî yaptırımların amacı ise, bozulan kamu düzenini tekrar tesis etmektir. Bu amaç doğrultusunda kabahatler

hukukuna ait yaptırımlar, fiilin işlenmesi ve kamu düzeninin bozulmasından sonra ortaya çıkacaktır⁶. Ayrıca kolluk tedbirleri olağan idarî usullere göre alınmakta ve bu esnada tedbirin muhatabına ceza hukuku veya ceza muhakemesine özgü ek güvenceler sağlanmamaktadır. Bütün bu sebeplerle kolluk işlemlerinin, kabahatler hukuku anlamında bir “idarî yaptırım” olarak kabul edilmesi mümkün görünmemektedir⁷.

Kabahatler, karşılığında disiplin yaptırımı öngörülen fiillerden de farklıdır. Bilindiği üzere disiplin yaptırımları, belli statüdeki şahısların, bu statünün gereği olan tavır ve davranışları göstermemeleri, vazife ve çalışma şartlarına ve bu konuda getirilen emir ve yasaklara uymamaları sebebiyle yetkili idarî makamlar tarafından uygulanan ve uyarma, kınama, aylıktan kesme ve ilgili statüden çıkarma gibi türleri olan yaptırımlardır⁸. Disiplin yaptırımları, belli bir statü ilişkisinin sonucu olarak ortaya çıktığından, kamu düzenini korumaktan ziyade kamu hizmetinin daha iyi görülmesini amaçlar⁹. Hâlbuki kabahatler, genel olarak toplum düzenini bozmama yükümlülüğüyle bağlantılı olarak gündeme gelmekte ve herhangi bir statü ilişkisi aranmaksızın herkes bakımından uygulama alanı bulmaktadır¹⁰.

Disiplin hukukunda *kanunilik*, *kıyas yasağı* ve *non bis in idem* gibi ilkeler, tam manasıyla uygulanmamaktadır¹¹. Örneğin Devlet Memurları Kanununun 125 / 4 hükmü, “*yukarıda sayılan ve disiplin cezası verilmesini gerektiren fiil ve hallere nitelik ve ağırlıkları itibarıyla benzer eylemlerde bulunanlara da aynı neviden disiplin cezaları verilir*” demek suretiyle disiplin yaptırımları bakımından kıyasa izin vermektedir¹². Aynı kanunun 125 / 7 ve 131. madde hükümleri, tek bir fiilden ötürü hem ceza yaptırımı, hem de disiplin yaptırımı verilmesini mümkün kılarak *non bis in idem* ilkesini dikkate almamıştır. Disiplin yaptırımlarının bu durumuna karşın kabahatler hukukunda kanunilik ilkesi –yumuşatılmış da olsa- mevcuttur ve bu bağlamda kıyas yoluyla herhangi bir kabahat türetilmesi mümkün değildir¹³.

B. Kabahatler Kanunu ve Getirdiği Prensipler

765 Sayılı Türk Ceza Kanunu suçları, “cürümler” ve “kabahatler” olmak üzere iki alt grup hâlinde düzenliyordu. Yani bu dönemde kabahatler, tıpkı cürümler gibi

Başka bir deyişle kolluk işlemleri, hukuk düzeninin bozulmasından sonra ortaya çıkan bir “refleks” değil, söz konusu düzen ihlâlinin öncesinde yer alan bir önlem niteliğindedir. Kabahatler hukuku bağlamında uygulanan idarî yaptırımların amacı ise, bozulan kamu düzenini tekrar tesis etmektir.

“suç” olarak kabul ediliyor ve bu fiillerin işlenmesi durumunda idarî değil, cezaî yaptırımlar öngörülüyordu. 26.09.2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, birçok ülkede görülen *depenalizasyon* eğilimine paralel bir biçimde¹⁴, cürüm-kabahat ayırımını ortadan kaldırmış ve önceki kanun döneminde kabahat teşkil eden fiillerin büyük çoğunluğunu ceza hukuku anlamında “suç” olmaktan çıkarmıştır.

30.03.2005 tarih ve 5326 sayılı Kabahatler Kanunu, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ile suç olmaktan çıkarılan kabahatlerin düzenlemektedir. Bu Kanun, yalnızca kabahat tipleri ve karşılığında öngörülen idarî yaptırımları konu edinmemekte, aynı zamanda “idarî ceza hukuku”¹⁵ veya “düzene aykırılıklar hukuku”¹⁶ da denilen kabahatler hukukunun ana hatlarını çizmektedir¹⁷. Bu bakımdan Kabahatler Kanunu, karşılığında idarî yaptırım öngörülen haksızlıklar bakımından bir “genel kanun”¹⁸ niteliği arz eder.

“Genel kanun” niteliği bağlamında Kabahatler Kanununun ilk hâli, idarî yaptırımlar içerisinde yer alan bütün para cezaları ve mülkiyetin kamuya geçirilmesi yaptırımları için adlî yargı kolunu (sulh ceza mahkemelerini) görevli kılmıştı. Ancak Anayasa Mahkemesi, 2006 senesinde verdiği iptal kararında, idarî işlem ve eylemlerin idarî yargı yerlerinde denetlenmesinin genel kural, adlî yargı yerlerinde denetlenmesinin ise istisna olduğu tespitinden hareketle, bütün idarî yaptırımlar konusunda adlî yargının görevli kılınmasını Anayasa’ya aykırı bulmuş ve özellikle regülatif cezaların¹⁹ (bağımsız idarî otoritelerce uygulanan idarî yaptırımların) idarî yargı denetimine tâbi olması gerekliliğine dikkat çekmiştir²⁰. Söz konusu iptal kararından sonra Kabahatler Kanununun 3. maddesinde değişikliğe gidilmiştir. Ne var ki bu değişiklik, regülatif cezaları kapsam dışı bırakmak yerine yalnızca ilgili kanunda yargı yolunun neresi olduğuna dair açık bir hüküm bulunmaması kaydını getirmiştir. Bunun üzerine mesele tekrar Anayasa Mahkemesi’nin önüne gelmiş, fakat bu kez Yüksek Mahkeme, önceki içtihadıyla çelişir biçimde, ilgili hükümde Anayasa’ya aykırı bir taraf görmemiştir²¹.

Kabahatler Kanununun 4/1 hükmü, “*hangi fiillerin kabahat oluşturduğu, kanunda açıkça tanımlanabileceği gibi; kanunun kapsam ve koşulları bakımından belirlediği çerçeve hükmün içeriği, idarenin genel ve düzenleyici işlemleriyle de doldurulabilir*” demek suretiyle, kanunilik ilkesini Türk Ceza Kanununa nazaran daha esnek bir biçimde düzenlemiştir. Buna göre kanunda çerçeve hüküm (beyaz hüküm) bulunmak kaydıyla KHK, tüzük, yönetmelik veya diğer düzenleyici işlemlerle kabahat tiplerinin tanımlanması mümkündür.²² Bununla birlikte aynı maddenin 2. fıkrası,²³ “*kabahat karşılığı olan yaptırımların türü, süresi ve miktarı, ancak kanunla belirlenebilir*” hükmüyle yaptırımlar açısından mutlak bir kanunilik ilkesini benimsemiştir.²⁴ Kanunilik ilkesi kapsamında örf ve âdet yahut kıyas vasıtasıyla yeni kabahatler türetilmesi mümkün olmayacaktır.²⁵

Kabahatler Kanunu, birçok hususta Türk Ceza Kanununa atıfta bulunmaktadır. Zaman bakımından uygulama, ilk atıf yapılan husustur (KK m.5). Buna göre idarî yaptırımlara ilişkin kararların yerine getirilmesi hariç olmak üzere²⁶, TCK'nın zaman bakımından uygulamaya ilişkin esasları kabahatler için de geçerli olacaktır. Bununla birlikte Kanun, kabahatlerin, failin icrai veya ihmali davranışı gerçekleştirdiği zaman işlenmiş sayılacağını belirterek neticenin oluştuğu zamanın kabahatler açısından dikkate alınmayacağını hükme bağlamıştır (m.5/2).

Yer bakımından uygulama, TCK'ya atıfta bulunulan ikinci konudur. Buna göre TCK'nın yer bakımından uygulamaya ilişkin 8. madde hükümleri, özel kanunlarda aksine hüküm bulunmamak kaydıyla, kabahatler için de geçerli olacaktır (KK m. 6).

Hata hâlleri, Kanun'da TCK'ya yollama yapılan üçüncü konudur. Buna göre TCK'nın hataya ilişkin hükümleri, kasten işlenen kabahatler bakımından uygulanabilecektir. Ancak taksirle işlenen kabahatler, söz konusu atfın kapsamı dışında tutulmuştur (KK m. 10).

Kabahatler Kanununda TCK'ya atıf yapılan diğer hususlar; hukuka uygunluk nedenleri, kusurluluğu ortadan kaldıran nedenler, teşebbüs ve gönüllü vazgeçmedir (m. 12-13). Hukuka uygunluk nedenleri ve kusurluluğu ortadan kaldıran nedenler konusunda TCK'nın uygulanabilmesi için Kabahatler Kanununda aksine herhangi bir hüküm yer almaması gerekir (m.12). Kabahatler Kanunu, genel kural olarak, kabahate teşebbüsün cezalandırılmayacağını hükme bağlamıştır. Bu bakımdan teşebbüs ve gönüllü vazgeçme konularında TCK'ya yapılan atıf, özel kanunlarda teşebbüsün de cezalandırılabilmesine ilişkin hükümlere mahsustur. (m.13)²⁷

Tüzel kişiler, gerek ceza hukuku, gerekse kabahatler huku-ku anlamında "fail" olarak nitelendirilemezler. Ancak bu durum, tüzel kişilerin, kendilerini teşkil / temsil eden gerçek kişilerin fiilleri nedeniyle sorumlu tutulabilmesine engel değildir. Nitekim Kabahatler Kanunu, organ veya temsilcilik görevi yapan ya da organ veya temsilci olmamakla birlikte, tüzel kişinin faaliyeti çerçevesinde görev üstlenen kişinin bu görevi kapsamında işlemiş bulunduğu kabahatten dolayı tüzel kişi hakkında da idarî yaptırım uygulanabileceğini öngörmüştür. (m. 8).

Kabahatler Kanununa göre, fiili işlediği sırada on beş yaşını doldurmamış çocuk hakkında idarî para cezası uygulanamaz. Akıl hastalığı nedeniyle, işlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılayamayan veya bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneği önemli derecede azalmış olan kişiler hakkında idarî para cezası uygulanmaz. (m. 11)

Kabahatler, icrai veya ihmali davranışla işlenebilir. İhmali davranışla işlenmiş kabahatin varlığı için kişi açısından belli bir icrai davranışta bulunma hususunda hukukî yükümlülüğün varlığı gereklidir (KK m. 7).

Tüzel kişiler, gerek ceza hukuku, gerekse kabahatler hukuku anlamında “fail” olarak nitelendirilemezler.²⁸ Ancak bu durum, tüzel kişilerin, kendilerini teşkil / temsil eden gerçek kişilerin fiilleri nedeniyle sorumlu tutulabilmesine engel değildir. Nitekim Kabahatler Kanunu, organ veya temsilcilik görevi yapan ya da organ veya temsilci olmamakla birlikte, tüzel kişinin faaliyeti çerçevesinde görev üstlenen kişinin bu görevi kapsamında işlemiş bulunduğu kabahatten dolayı tüzel kişi hakkında da idarî yaptırım uygulanabileceğini öngörmüştür (m. 8).

TCK m. 20 hükmüne göre taksirle işlenen bir fiilden dolayı cezaî sorumluluğun doğabilmesi, suçun taksirli hâlinin kanunda ayrıca düzenlenmiş olmasına bağlıdır. Kabahatler Kanunu, taksir hususunda TCK’dan farklı bir sistem öngörmektedir. Buna göre kabahatlerin, kanunda açıkça hüküm bulunan hâller hariç olmak üzere, hem kasten, hem de taksirle işlenmesi mümkün olabilecektir. (m. 9)²⁹ Başka bir deyişle, ceza hukukunda bir suçun, taksirle işlenebilmesi istisna iken; kabahatlerin taksirle işlenememesi istisnadır.

Kabahatler Kanununa göre, fiili işlediği sırada on beş yaşını doldurmamış çocuk hakkında

idarî para cezası uygulanamaz. Akıl hastalığı nedeniyle, işlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılayamayan veya bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneği önemli derecede azalmış olan kişiler hakkında idarî para cezası uygulanmaz. (m. 11) Bu noktada söz konusu hükmün yalnızca *idarî para cezaları* açısından geçerli olduğuna dikkat etmek gerekir. Zira on beş yaşını doldurmamış çocuklar veya akıl hastalarının işledikleri kabahatlerde, kabahatin konusunu oluşturan / kabahatin işlenmesi yoluyla elde edilmiş mallar bakımından mülkiyetin kamuya geçirilmesi yaptırımının uygulanması mümkün olabilecektir.³⁰

İştirak konusunda Kabahatler Kanunu, TCK'dan farklı olarak, azmettirme - müşterek fail - yardım etme gibi iştirak türlerini tek bir kavram altında toplamış ve fiile katılan herkese fail olarak idarî para cezası verileceğini hükme bağlamıştır (m. 14). *Tek tip fail sistemi* olarak adlandırılan bu yaklaşım, bütün fiile katılma hâllerini "faillik" kavramı içerisinde değerlendirmektedir.³¹

Kabahatler Kanununun 15. maddesi, kabahatlerin içtimaı hususunda özgün düzenlemelere sahiptir. Buna göre bir fiil ile birden fazla kabahatin işlenmesi halinde bu kabahatlere ilişkin tanımlarda sadece idarî para cezası öngörülmüşse, en ağır idarî para cezası verilecektir. İçtima eden bu kabahatlerle ilgili olarak kanunda idarî para cezasından başka idarî yaptırımlar da öngörülmüş ise, bu yaptırımların her biri ayrı ayrı uygulanacaktır.³² Aynı kabahatin birden fazla işlenmesi hâlinde, her bir kabahatle ilgili olarak ayrı ayrı idarî para cezası verilecektir. Kesintisiz fiille işlenebilen kabahatlerde ise, bu nedenle idarî yaptırım kararı verilinceye kadar fiil, tek bir fiil sayılacaktır (m. 15 / 1-2). Kanun, kabahatlerle suçların içtimaı konusunda da hüküm getirmektedir. Buna göre bir fiil hem kabahat hem de suç olarak tanımlanmış ise, sadece suçtan dolayı yaptırım uygulanabilir. Ancak, suçtan dolayı yaptırım uygulanamayan hallerde kabahat dolayısıyla yaptırım uygulanacaktır (canlanacaktır) (m. 15 / 3).

II. Basın Özgürlüğü Açısından Kabahatler

Kabahatlere ilişkin yukarıda verilen genel bilgilerden sonra çalışmanın bu kısmında basın özgürlüğü kavramı ve bu kavramla ilişkilendirilebilecek başlıca kabahat türleri üzerinde durulacaktır.

A. Basın Özgürlüğü

Günlük dilde süreli yayınlar olan gazete ve dergileri ifade etmekle beraber³³, geniş anlamıyla

Günlük dilde süreli yayınlar olan gazete ve dergileri ifade etmekle beraber, geniş anlamıyla haber ve fikirleri topluma ulaştırma amacını taşıyan bütün yazılı materyalleri karşılayan basın kelimesi, fikir ve ifade özgürlüğünün zorunlu tamamlayıcısı olan "basın özgürlüğü" kavramının merkezinde yer alır. Bu bağlamda basın, "yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü kuvvet" olarak değerlendirilmektedir. 1776 tarihli Virginia İnsan Hakları Beynamesi ve 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beynamesi'nden bugüne kadar geçen iki yüz yılı aşkın süre içerisinde basın özgürlüğü, bütün modern-demokratik ülkelerin anayasal düzeyde tanıyarak garanti altına aldıkları bir özgürlük alanı hâline gelmiştir. Bu kapsamda gerek Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beynamesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası hukuk metinleri, gerekse Anayasamızın 28 ve devamındaki maddeleri basın özgürlüğüne ilişkin hükümler içermektedir.

haber ve fikirleri topluma ulaştırma amacını taşıyan bütün yazılı materyalleri karşılayan³⁴ basın kelimesi, fikir ve ifade özgürlüğünün zorunlu tamamlayıcısı olan “basın özgürlüğü” kavramının merkezinde yer alır. Bu bağlamda basın, “yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü kuvvet” olarak değerlendirilmektedir.³⁵

1776 tarihli Virginia İnsan Hakları Beyannamesi ve 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi’nden bugüne kadar geçen iki yüz yılı aşkın süre içerisinde basın özgürlüğü, bütün modern-demokratik ülkelerin anayasal düzeyde tanıyarak garanti altına aldıkları bir özgürlük alanı hâline gelmiştir.³⁶ Bu kapsamda gerek Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası hukuk metinleri, gerekse Anayasamızın 28 ve devamındaki maddeleri basın özgürlüğüne ilişkin hükümler içermektedir.³⁷

Uluslararası antlaşmalar ve Anayasa hükümleri çerçevesinde Türk Ceza Kanunu ve Basın Kanunu gibi özel nitelikteki kanunlar, hem basın özgürlüğünün korunması, hem de basın özgürlüğünün diğer özgürlük alanlarına tecavüz etmesinin önlenmesi bağlamında birçok düzenlemeye yer vermektedir. Bu kapsamda bazı suçların basın yoluyla işlenmesi veya bazı suçların basın araçlarına / mensuplarına karşı işlenmesi nitelikli hâl biçiminde düzenlenmekte ve süreli – süresiz yayınlara ilişkin genel esaslar belirlenmektedir.

B. Basın Özgürlüğüne İlişkin Kabahat Tipleri

Karşılığında idarî yaptırım öngörülen haksızlıkları konu edinen kabahatler hukuku, kamu hukukunun bir dalı olmak ve yaptırımlar / yükümlülükler içermek itibarıyla, temel hak ve hürriyetlerle yakından bağlantılıdır. Anayasanın 13 ve 123. maddesindeki esaslar çerçevesinde Kabahatler Kanunu da, tıpkı Türk Ceza Kanunu’nda olduğu gibi kanunîlik ilkesini benimsemiştir. Bu kapsamda gerek Kabahatler Kanunu’nda, gerekse kabahat içeren diğer özel kanunlarda basın özgürlüğüyle ilgili sayılabilecek kabahat tiplerine rastlamak mümkündür.

1. Afiş Asma (Kabahatler Kanunu, m. 42)

Basın kavramı geniş anlamıyla düşünüldüğünde, kitlelerin bilgilendirilmesini amaçlayan her türlü yazılı materyali kapsamaktadır. Günlük hayatımızın her alanında rastladığımız afişler, bilgiyi açıklama, yayma ve basın özgürlüğü bağlamında hayatî bir işlev görmektedir.

Eski TCK m. 536’da suç olarak düzenlenen³⁸ afiş asma, Kabahatler Kanunu ile karşılığında idarî para cezası öngörülen bir kabahat hâline gelmiştir.³⁹ Kabahatler Kanunu’nun 42. maddesi, afiş asma kabahatine ilişkin aşağıdaki hükümleri içermektedir:

Madde 42- (1) Meydanlara veya parklara, cadde veya sokak kenarlarındaki kamuya ait duvar veya alanlara, rızası olmaksızın özel kişilere ait alanlara bez, kâğıt ve

benzeri afiş ve ilân asan kişiye, yüz Türk Lirasından üçbin Türk Lirasına kadar idarî para cezası verilir. Aynı içerikteki afiş ve ilânlar, tek fiil sayılır.

(2) Birinci fıkra hükmü, yetkili makamlardan alınan açık ve yazılı izne dayalı olarak asılan afiş ve ilânlar açısından uygulanmaz. Bu izinde, afiş ve ilânın asılacağı zaman dilimi açık bir şekilde gösterilir. Bu afiş ve ilânlar izin verilen gerçek veya tüzel kişi tarafından bu sürenin dolmasını müteakip derhal toplatılır. Toplatma yükümlülüğüne aykırı hareket edilmesi halinde birinci fıkra hükmüne göre idarî para cezası verilir.

(3) Bu afiş ve ilânların kaldırılmasına ilişkin masraflar da ilgili kişilerden ayrıca tahsil edilir.

(4) Bu kabahatler dolayısıyla idarî para cezasına, kolluk veya belediye zabıta görevlileri karar verir.

(5) Özel kanunlardaki hükümler saklıdır.

Metni yukarıda aktarılan kanun hükmüyle ilgili önem az eden birkaç hususa değinmek gerekir. İlk olarak, maddenin birinci fıkrası, özel kişilere ait alanlara afiş ve benzeri ilan asılması fiilinin kabahat teşkil etmesi bakımından “rızası olmaksızın” ifadesini içermektedir. Bilindiği gibi ceza hukukunda ilgilinin rızası, “tipikliği ortadan kaldıran rıza” ve “hukuka aykırılığı ortadan kaldıran rıza” şeklinde ikiye ayrılmaktadır.⁴⁰

Kabahatler Kanunu m. 12 kapsamında benzer bir ayırımın, kabahatler bakımından da geçerli olacağı söylenebilir. Bu durumda m. 42'deki kabahat tanımı hareketin başkasının iradesi hilafına yapılmasını bizzat aradığı için afiş asma bağlamında ilgilinin rızası, “tipikliği ortadan kaldıran rıza” olarak değerlendirilmelidir. O hâlde özel kişinin ilgili afiş / ilânın asılmasına rızası bulunduğu takdirde henüz kanunî tipe uygun bir kabahatten söz edilemeyeceği için idarî para cezası yaptırımını hiçbir şekilde uygulanamayacaktır.⁴¹

Metni yukarıda aktarılan kanun hükmüyle ilgili önem az eden birkaç hususa değinmek gerekir. İlk olarak, maddenin birinci fıkrası, özel kişilere ait alanlara afiş ve benzeri ilan asılması fiilinin kabahat teşkil etmesi bakımından “rızası olmaksızın” ifadesini içermektedir. Bilindiği gibi ceza hukukunda ilgilinin rızası, “tipikliği ortadan kaldıran rıza” ve “hukuka aykırılığı ortadan kaldıran rıza” şeklinde ikiye ayrılmaktadır.

Afiş asma kabahatini düzenleyen 42. maddenin ilk fıkrasının ikinci cümlesi, aynı içerikteki afiş ve ilânların “tek fiil” sayılacağını hükme bağlamaktadır. Burada kanun koyucu, doğal anlamda birden fazla hareket mevcut olduğu hâlde bütün bu hareketleri hukukî anlamda tek bir fiil saymış ve hepsini bir arada yaptırıma bağlama yoluna gitmiştir.⁴²

Afiş asmaya ilişkin kanun hükmü kapsamında tartışılması gereken diğer bir konu, yetkili makamlardan alınan açık ve yazılı izne⁴³ ilişkin ayrık bir hüküm getiren 2. fıkra hükmüdür. Bilindiği üzere TCK m. 26/1’e göre hakkını kullanan kimseye ceza verilmez. Zira bu madde kapsamında hakkın kullanılması, bir hukuka uygunluk sebebi teşkil eder ve tipe uygun fiilin “haksızlık” olarak tanımlanmasına engel olur.⁴⁴ Bu kapsamda örneğin, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu gereğince yapılan açık hava toplantıları esnasında asılan afişler bakımından KK m. 42’deki afiş asma fiili hukuka uygun hâlde gelecektir.⁴⁵

2. fıkra kapsamındaki idarî izin, idare hukuku anlamında bir idarî işlemdir. Bu işlemin yok hükmünde olması (örneğin yetki gaspıyla sakat olması) durumunda, ortada icra edilebilir bir idarî işlem bulunmadığından fail, hareketini izinsiz olarak gerçekleştirmiş sayılacaktır.⁴⁶ İdarî iznin hukuka aykırı fakat yok hükmünde olmaması hâlinde idarî işlemlerin hukuka uygunluğu karinesi devreye girecek ve geçerli hukuka aykırı izin, kabahatler hukuku bakımından da tam manasıyla hukuka uygunluk etkisi doğuracaktır.⁴⁷ İdarî iznin geri alınması hâlinde ise sonuç tartışmalı olmakla birlikte doktrindeki hâkim görüş, muhatabın güveninin korunması yönündedir. Zira bu durumda hareket gerçekleştiği esnada hukuken geçerli bir idarî izin mevcut olduğu açıktır.⁴⁸

Afiş asma kabahati karşılığında öngörülen idarî para cezası, kanunda alt ve üst sınırları gösterilen para cezalarındandır. Bu tür idarî para cezalarında cezanın miktarı, KK m. 17/2 – c.2’ye göre tespit edilecektir.⁴⁹ Buna göre afiş asma kabahati karşılığında uygulanacak idarî para cezasının miktarı belirlenirken kabahatin haksızlık içeriği, failin kusuru ve ekonomik durumu değerlendirilecektir. Kabahatin haksızlık içeriği değerlendirilirken fiilin taksir yahut kasıtlı mı işlendiği, teşebbüs aşamasında kalıp kalmadığı dikkate alınacaktır. Failin kusuru kapsamında kusurluluğu ortadan kaldıran yaş küçüklüğü, haksız tahrik ve işlenen fiille ilgili davranışları yönlendirme yeteneğinin kaybedilmesi ve kaçınılabilir yasak hatası gibi durumlar incelenecektir. Failin ekonomik durumu bağlamında ise failin geliri, malvarlığı ve ekonomik açıdan önem arz eden diğer şartları göz önünde tutulmalıdır.

2. Özel Kanunlarda Öngörülen Diğer Kabahatler

Bilindiği üzere karşılığında idarî yaptırım öngörülen haksızlık tipleri yalnızca Kabahatler Kanununda bulunmamaktadır. Bu kapsamda, özel kanunlarda basın

özgürlüğüyle ilgili görülebilecek başka birçok idarî yaptırım türünden bahsetmek mümkündür. Yalnızca ilgili maddeleri belirtmek gerekirse:

- Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanununun 26, 27, 29, 30 ve ek madde 3 hükümleri⁵⁰,
- 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanununun 32. maddesi⁵¹ (bu madde kapsamında verilen idarî cezalara karşı idarî yargı yolu öngörülmüştür),
- Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Gelirleri Kanununun 6. maddesi⁵²,
- 5224 sayılı Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılması ile Desteklenmesi Hakkında Kanununun 13. maddesi⁵³,
- İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanununun 3, 6/3, 8/11-12 hükümleri⁵⁴,
- 5681 sayılı Matbaalar Kanununun 6. maddesi⁵⁵, ve 195 sayılı Basın İlan Kurumu Teşkiline Dair Kanununun 49. maddesi⁵⁶ basın-yayın alanında göze çarpan idarî yaptırımları oluşturmaktadır.

Bu kanunlardan bir kısmı, verilen idarî yaptırım kararlarına karşı Kabahatler Kanunundan farklı yollar (örneğin idarî yargı yolu) öngörmektedir. Bu durumda dikkat edilmesi gereken, her ne kadar yargı yolu bakımından farklı yollar öngörülse de, idarî para cezası ve mülkiyetin kamuya geçirilmesi yaptırımlarının yerine getirilmesi ve kabahatlere ilişkin diğer genel hükümler bağlamında Kabahatler Kanununun uygulanacağı hususudur (KK m. 2).

Sonuç

30.03.2005 tarihli ve 5326 sayılı Kabahatler Kanunu, 765 sayılı Eski Türk Ceza Kanunu döneminde suç sayılan fiillerin büyük çoğunluğunu *depenalize* etmiş ve karşılığında idarî yaptırım öngörülen birer kabahate dönüştürmüştür. Kabahatler Kanunu, karşılığında idarî para cezası ve mülkiyetin kamuya geçirilmesi yaptırımı öngörülen bütün idarî yaptırımlar açısından “genel kanun” niteliği arz etmektedir. Hukuka uygunluk nedenleri, hata hâlleri ve kusurluluğu ortadan kaldıran nedenler gibi birçok konuda TCK’ya atıfta bulunan Kanun; beyaz hükümle kabahat yaratılabilmesi, içtima ve iştirak gibi bir dizi hususta kendine has prensipler getirmiştir.

Gerek Kabahatler Kanununda, gerekse kabahat içeren diğer özel kanunlarda basın özgürlüğüyle ilgili sayılabilecek kabahat tiplerine rastlamak mümkündür. Bu kapsamda Kabahatler Kanunu’nun 42. maddesinde düzenlenen afiş asma kabahati,

Basın özgürlüğüne ilişkin özel kanunlarda yer alan idarî yaptırımların bir kısmında, yargı yolu bakımından farklı düzenlemelere rastlamak mümkündür. Ancak bu yaptırımların da yargısal korunma dışındaki genel hükümler bakımından Kabahatler Kanununa tâbi olacağını akıldan çıkarmamak gerekir. Sonuç olarak kabahatler hukukunun; ceza hukuku, idare hukuku ve anayasa hukukunun kesiştiği kendine has bir hukuk alanı olarak basın özgürlüğü açısından oldukça özgün düzenlemeler ihtiva ettiği söylenebilir. Gelecekte yapılacak ayrıntılı çalışmalar, söz konusu özgün düzenlemelerin kapsamını daha berrak bir biçimde ortaya çıkaracaktır.

özellikle hakkın kullanılmasına ilişkin hukuka uygunluk nedeni bakımından idare hukukunu da ilgilendiren dikkat çekici ayrıntılar içermektedir.

Basın özgürlüğüne ilişkin özel kanunlarda yer alan idarî yaptırımların bir kısmında, yargı yolu bakımından farklı düzenlemelere rastlamak mümkündür. Ancak bu yaptırımların da yargısal korunma dışındaki genel hükümler bakımından Kabahatler Kanununa tâbi olacağını akıldan çıkarmamak gerekir.

Sonuç olarak kabahatler hukukunun; ceza hukuku, idare hukuku ve anayasa hukukunun kesiştiği kendine has bir hukuk alanı olarak basın özgürlüğü açısından oldukça özgün düzenlemeler ihtiva ettiği söylenebilir. Gelecekte yapılacak ayrıntılı çalışmalar, söz konusu özgün düzenlemelerin kapsamını daha berrak bir biçimde ortaya çıkaracaktır.

- 1 Kabahat sözcüğü, dilimize Arapçadan geçmiştir. Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, “kabahat” maddesi. (Erişim: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5360a5cc9fd039.29645713, 30.04.2014).
- 2 Kanunda yapılan kabahat tanımının, hukukî güvenlik ve belirlilik ile suç ve cezalarda kanunilik ilkeleriyle bağdaşmadığı, dolayısıyla Anayasanın 2. ve 38. maddelerine aykırı olduğu iddiasıyla Anayasa Mahkemesi’nde iptal davası açılmış, ancak mahkeme iptal talebini reddetmiştir. SÖYLER, Yasin; “Kabahatler Kanununa İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Ya-sama Dergisi**, yıl: 2009, sayı: 12 (Haziran-Temmuz-Ağustos), s. 136-167. (İlgili karar metni için bkz. AYM, 11.06.2009, E. 2007/115, K. 2009/80, RG. 26.11.2009, sy: 27418.)
- 3 KANGAL, Zeynel; **Kabahatler Hukuku**, İstanbul 2011, s. 1-2.
- 4 ULUSOY, Ali; “Erkler Aynılığı ve Yürütme-Yargı İlişkileri Bağlamında Kabahatler Kanununun Değerlendirilmesi”, **Danıştay İdarî Yargı Sempozyumu (2008)**, s. 25. (Erişim: <http://www.danistay.gov.tr/sempozyum/2008/2008.pdf>, 30.04.2014).
- 5 AKYILMAZ, Bahtiyar / SEZGİNER, Murat / KAYA, Cemil; **Türk İdare Hukuku**, Ankara 2013, s. 507.
- 6 OĞURLU, Yücel; “İdarî Yaptırımlara Genel Bir Bakış ve İdarî Yaptırım – Ceza Yaptırımı Ayrımı”, **AÜEHFD**, yıl: 1999, cilt: III, sayı: 1, s. 150; AYATAR KIZILYAR, Sema; “Ceza Yaptırımı ile İdarî Yaptırım Ayrımı”, **Yaşar Üniversitesi Dergisi**, cilt: 8 (özel sayı: Prof. Dr. Aydın Zevkliler’e Armağan), s. 1645; SANCAKDAR, Oğuz; “İdarî Cezaların Yaptırım Teorisindeki Yeri ve Türk Hukuku’ndaki Anayasal Temelleri”, **İdarî Ceza Hukuku Sempozyumu**, Ankara 2009, s. 63-64.
- 7 KANGAL, s. 4.
- 8 ÇAĞLAYAN, Ramazan (2006), **İdarî Yaptırımlar Hukuku (Kabahatler Kanunu Yorumu)**, Ankara s. 51.
- 9 ÇAĞLAYAN, s. 51.
- 10 ÇAĞLAYAN, s. 51.
- 11 AKYILMAZ / SEZGİNER / KAYA (2005), s. 630 vd. Disiplin hukukunun ilkeleri hakkında bkz. KAYA, Cemil; “Memur Disiplin Suç ve Cezalarına ve Disiplin Soruşturmasına Hâkim Olan Temel İlkeler”, **Amme İdareci Dergisi**, cilt: 38, sayı: 2, s. 61-87.
- 12 Yükseköğretim öğrencilerine uygulanacak disiplin yaptırımlarının Yükseköğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliği ile getirilmiş olması da bu alanda kanunilik ilkesinin uygulanmadığını göstermektedir.
- 13 KANGAL, s. 6.
- 14 Depenalizasyon eğilimi hakkında bkz. BAYRAKTAR, Köksal; “Ceza Hukukunda Suç Olmaktan Çıkarma Akımı”, **İÜHFMD**, yıl: 1984, cilt: L, sayı: 1-4, s. 197-212.
- 15 MAHMUTOĞLU, Fatih Selami (2009), “Suç-Kabahat Ayrımı: İdarî Ceza Hukukunun Temelleri”, **İdarî Ceza Hukuku Sempozyumu**, Ankara s. 27-42.
- 16 İÇEL, Kayhan “İdarî Ceza Hukuku ve Kabahatleri Suç Olmaktan Çıkarma Eğilimi”, **İÜHFMD**, yıl:1984, cilt: L, sayı: 1-4, s. 117.

- 17 KANGAL, s. 13.
- 18 Kabahatler Kanununun “Genel Kanun Niteliği” başlıklı 3. maddesinin metni şu şekildedir:
“(1) Bu Kanunun;
- a) İdarî yaptırım kararlarına karşı kanun yoluna ilişkin hükümleri, diğer kanunlarda aksine hüküm bulunmaması halinde,
- b) Diğer genel hükümleri, idarî para cezası veya mülkiyetin kamuya geçirilmesi yaptırımını gerektiren bütün fiiller hakkında, uygulanır.”
- 19 ULUSOY, Ali (2013), İdarî Yaptırımlar, İstanbul, s. 140.
- 20 AYM, 01.03.2006, E. 2005 / 108, K. 2006 / 35, RG. 22.07.2006.
- 21 AYM, 11.06.2009, E. 2007 / 115, K. 2009 / 80, RG. 26.11.2009. Söz konusu Anayasa Mahkemesi kararlarının ayrıntılı eleştirisi için bkz. ULUSOY, İdarî Yaptırımlar, s. 189-204.
- 22 KOCA, Mahmut / ÜZÜLMEZ, İlhan (201), **Türk Ceza Hukuku (Genel Hükümler)**, Ankara, s. 46.
- 23 Vergi kabahatleri konusunda Anayasa m. 73/3-4 hükümleri, bu hükmün istisnasını oluşturmaktadır. Yani vergi kabahatlerinin tipikliğine ilişkin unsurlar, ancak kanunla belirlenebilecektir. Konuyla ilgili değerlendirmeler için bkz. TAŞDELEN, Aziz; “Vergi Kabahatlerinin Anayasal Temelleri Üzerine Düşünceler”, **AÜHF**, yıl: 2010, cilt: 59, sayı:4, s. 767-795.
- 24 ÖZGENÇ, İzzet (2007), **Türk Ceza Hukuku (Genel Hükümler)**, Ankara, s. 122.
- 25 KANGAL, s. 49- 58.
- 26 İdarî yaptırım kararlarının yerine getirilmesi konusunda derhal uygulama ilkesi geçerli olacaktır. (KK m. 5/1).
- 27 Özel kabahat tiplerinden dilencilik (m. 32) ve tüzel kişilerin sorumluluğu (m. 43/A) konularında da TCK’ya atf yapılmaktadır. Bu atıflar kabahatler hukukunun genel hükümlerini ilgilendirmediğinden metin içinde ayrıca değerlendirilmemiştir.
- 28 ASLAN, Yasin “Türk Hukukunda Tüzel Kişilerin Cezai Sorumluluğu”, **Ankara Barosu Dergisi**, yıl: 68, sayı: 2010/2, s. 243.
- 29 KOCA / ÜZÜLMEZ; s. 166.
- 30 KANGAL, s. 205.
- 31 KK m. 14/1’in gerekçesinde şu ifadeler yer almaktadır: “Maddenin birinci fıkrasında, kabahatlere iştirak hâliyle ilgili olarak **tek tip fail sistemi** kabul edilmiştir. Kabahatin işlenişine iştirak eden kişiler arasında fail ve şerik (azmettiren veya yardım eden) ayrımı gözetilmemiştir.” ÖZGENÇ, s. 491.
- 32 Farklı idarî yaptırımlar öngören kabahatler arasında fikrî içtima hükümlerinin uygulanmamasının nedeni, idarî yaptırımlar arasında ağırdan hafife doğru bir sıralamanın olmamasıdır. ZAFER, Hamide; **Ceza Hukuku (Genel Hükümler)**, İstanbul 2010, s. 106.
- 33 “Gazete, dergi gibi düzenli aralıklarla çıkan süreli yayınların tümü.” (Dil Derneği, Türkçe Sözlük, “Basın” maddesi, <http://www.dilderneği.org.tr/TR,274/turkce-sozluk-ara-bul.html>).
- 34 “Basın Nedir?”, <http://www.msxslabs.org/forum/iletisim-bilimleri/84923-basin-nedir-basin-ve-basinin-tarihcesi-hakkinda.html>, 05.05.2014.

- 35 BÜYÜKBAYKAL, Güven (2004), "Basın Özgürlüğü Kavramının Anlamı ve Önemi", İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi, yıl: s. 43.
- 36 ÖZGEN, Murat (1998), "Basın Özgürlüğü Kavramı", İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi, sayı: VII, s. 54-55; KILIÇOĞLU, Ahmet; "Basın Özgürlüğü ve Kişilik Hakları", **Ankara Barosu Dergisi**, yıl / sayı: 1989/2, s. 316.
- 37 YILDIRIM, Zeki (2012), "Türkiye'de İfade ve Basın Özgürlüğü Sorunu: Avrupa Birliği Uyum Sürecinde İfade ve Basın Özgürlüğü Alanında Yapılan Çalışmalar", **EÜHF**, cilt: XVI, sayı: 1-2, s. 53-86.
- 38 "Dava konusu afişleri, belediye tarafından ilan ve reklam için ayrılmış panolara, izin almaksızın asmak şeklindeki eylem, mülga TCK 536/1. maddesi kapsamındaki suç oluşturur." (Yargıtay 9. CD E. 2002/1587 K. 2002/1753 T. 16.9.2002).
- "(Mülga) TCK'nın 536/1. maddesinde tanzim edilen eylemin; belediyenin önceden hazırlayıp bir özel hukuk tüzel kişisine kiraya verdiği yerler üzerinde işlenmiş olması, suç olma niteliğini değiştirmez." (Yargıtay 9. CD E. 2002/1645 K. 2002/2050 T. 17.10.2002).
- "Kamuya ayrılmış köprü ayağına afiş asmak (mülga)TCK'nın 536/2. maddesindeki suç oluşturur." (Yargıtay 9. CD E. 2003/1495 K. 2003/1837 T. 16.10.2003).
- "Cami eklentisi ve kilise duvarına afiş asmak eylemi TCK'nın 537/2. maddesine muhalefet suçunu oluşturur." (Yargıtay 9. CD E. 2003/435 K. 2003/530 T. 10.4.2003).
- "Sanığın, bir ucunu bağlayarak asıp kaçtığı pankartın üzerindeki yazının kolaylıkla okunabildiğinin tutanak tanıkların ifadelerinden anlaşılması karşısında suç tamamlanmıştır." (Yargıtay 9. CD E. 1995/2663 K. 1995/3247 T. 5.5.1995). "Sanık M. Sağlık'ın aynı gün iki ayrı yere pankart asma eylemlerinin tek suç oluşturduğu gözetilmeden ayrı suçlar olarak hükmedilmesi, doğru görülmüştür." (Yargıtay 9. CD E. 1991/3331 K. 1991/3601 T. 11.10.1991).
- (Kararları aktaran: ÇELİK, Lamih; "Afiş Asma Kabahati", www.turkhukusitesi.com, 05.05.2014).
- 39 "Mahkeme, 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 536. maddesinin beşinci fıkrasında yer alan '... siyasal... amaçlarla işlenir...' sözcüklerinin Anayasa'nın 2. maddesi ile 67. maddesinin birinci ve 68. maddesinin ikinci fıkralarına aykırı olduğunu ileri sürmüştür. Ancak, 1.6.2005 tarihinde yürürlüğe giren 26.09.2004 günlü, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda, yürürlükten kaldırılan 765 sayılı Kanun'un 536. maddesi hükümlerine yer verilmemiştir. Bu maddede düzenlenen izinsiz afiş asma eylemi 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5326 sayılı Kabahatler Kanunu'nun 42. maddesinde kabahat olarak tanımlanmış ve haksız eylemin karşılığında da idari para cezası öngörülmüştür." (AYM, 23.11.2005, E. 2003/3, K. 2005/87).
- 40 KOCA / ÜZÜLMEZ, s. 228.
- 41 KANGAL, s. 131.
- 42 KANGAL, s. 168.
- 43 "İdarî izne ihtiyaç gösteren davranış, bizatihi toplumsal açıdan uygun veya nötr bir değere sahip olması nedeniyle yasaklamaya layık olmadığında ve böylece idarî yaptırım uygulanmaya layık haksızlık izin alma zorunluluğuna riayet edilmemesiyle gerekçelendirildiğinde, idari izin tipikliği ortadan kaldıran bir neden olarak değerlendirilir (...) Buna karşın izne ihtiyaç gösteren davranış, önceden bir izin alınması görünümünden bağımsız olarak, bizzat hukuksal değeri ihlâl edici nitelikte, olumsuz değere sahip olduğundan veya toplumsal bakımdan uygun olmadığından yasaklanmaya ve idari yaptırım uygulanmasına layık ise, idari izin bir hukuka uygunluk nedeni olarak ortaya çıkar." KANGAL, s. 128.

- 44 ÖZGENÇ, s. 281.
- 45 YALÇIN, İsmail; **Tüm Yönleriyle Kabahatler Hukuku**, Ankara 2007, s. 70.
- 46 KANGAL, s. 129.
- 47 KANGAL, s. 130.
- 48 KANGAL, s. 130.
- 49 "İdarî para cezası, kanunda alt ve üst sınırı gösterilmek suretiyle de belirlenebilir. Bu durumda, idarî para cezasının miktarı belirlenirken işlenen kabahatin haksızlık içeriği ile failin kusuru ve ekonomik durumu birlikte göz önünde bulundurulur."

50 **Madde 26**

- a) Çalıştırdığı gazeteci ile 4 üncü maddede gösterilen şekilde yazılı iş akdi yapmayan işverene beher mukavele için *yediyüz Türk Lirası*,
- b) 6 ncı maddenin ikinci fıkrasında bahsi geçen tazminatı gazeteciye *ödemeyen işverene ikibinbeşyüz Türk Lirası*,
- c) 18 inci maddede yazılı ölüm tazminatını hak sahiplerine *ödemeyen işverene ikibinbeşyüz Türk Lirası*, idarî para cezası verilir (...)

Madde 27

- a) 14 üncü maddede yazılı ücreti gazeteciye zaruret olmaksızın zamanında *ödemeyen veya gazetecinin ücret, prim, ikramiye ve bu nitelikteki her çeşit istihkakını zorunlu tutulduğu halde özel olarak açılan banka hesabına yatırılmaksızın ödenmesi durumunda, her bir gazeteci için*,
- b) 16 ncı maddenin birinci veya ikinci yahut da üçüncü fıkralarında yazılı bulunan hâllerde gazeteciye verilmesi gereken ücreti *ödemeyen*,
- c) 17 nci maddenin birinci veya üçüncü fıkralarında yazılı hâllerde gazeteciye verilmesi gereken ücreti yahut da maddenin ikinci fıkrasında sözü edilen tazminatı *ödemeyen*,
- İşverene binbeşyüz Türk Lirası idarî para cezası verilir.

Madde 29

Gazeteciye bu Kanununun 21 inci maddesinde yazılı yıllık izni vermeyen veya izni vermiş olup da izin müddetine ait ücreti *ödemeyen işverene*, yıllık izin vermediği veya izin süresine ait ücretleri *ödemediği kimsenin izin müddetine tekabül eden ücretler yekununun üç katı kadar idarî para cezası verilir*; ayrıca gazeteciye ödenmesi gereken ücret toplamı, iki kat olarak ödenir.

Madde 30

Bu Kanununun 25 inci maddesi hükmüne aykırı hareket eden işverene ikibinbeşyüz Türk Lirası idarî para cezası verilir.

Bu Kanunda yazılı olan idarî para cezaları, o yerin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bölge müdürü tarafından verilir.

Ek Madde 3

Bu Kanunun ek 1 inci maddesinde yazılı fazla saatlerle çalışma ücretlerini gazeteciye *ödemeyen veya mezkûr maddede yazılı zam hadlerinden daha aşağı hesap etmek suretiyle ödeyen işverene, ödemediği fazla saat ücretleri tutarının veya eksik ödediği ücretler tutarının beş katı kadar idarî para cezası verilir*.

51 İdarî yaptırımlar

Madde 32 – (1) Bu Kanunun 8 inci maddesinin birinci fıkrasının (a), (b), (d), (g), (n), (s) ve (ş) bentlerindeki yayım hizmeti ilkelerine aykırı yayım yapan medya hizmet sağlayıcı kuruluşlara, ihlalin ağırlığı ve yayım ortamı ve alanı göz önünde bulundurularak, ihlalin tespit edildiği aydan bir önceki aydaki brüt ticari iletişim gelirinin yüzde ikisinden beşine kadar idarî para cezası verilir. İdarî para cezası miktarı, radyo kuruluşları için bin Türk Lirasından, televizyon kuruluşları ve isteğe bağlı medya hizmet sağlayıcıları için onbin Türk Lirasından az olamaz. Ayrıca, idarî tedbir olarak, ihlale konu programın yayınının beş keze kadar durdurulmasına, isteğe bağlı yayım hizmetlerinde ihlale konu programın katalogdan çıkarılmasına karar verilir. İhlalin mahiyeti göz önünde bulundurularak, bu fıkra hükümlerine göre idarî para cezası ile birlikte idarî tedbire karar verilebileceği gibi, sadece idarî para cezasına veya tedbire de karar verilebilir.

(2) 8 inci maddenin birinci fıkrasının diğer bentleri ile ikinci ve üçüncü fıkralarında ve bu Kanunun diğer maddelerinde belirlenen ilke, yükümlülük veya yasalara aykırı yayım yapan medya hizmet sağlayıcıları uyarılır. Uyarımın ilgili kuruluşa tebliğinden sonra ihlalin tekrarı hâlinde medya hizmet sağlayıcıya ihlalin ağırlığı ve yayım ortamı ve alanı göz önünde bulundurularak, ihlalin tespit edildiği aydan bir önceki aydaki brüt ticari iletişim gelirinin yüzde birinden üçüne kadar idari para cezası verilir. İdarî para cezası miktarı, radyo kuruluşları için bin Türk Lirasından, televizyon kuruluşları ve isteğe bağlı medya hizmet sağlayıcıları için onbin Türk Lirasından az olamaz.

(3) Yükümlülük veya yasak ihlalinin suç oluşturması halinde, bu suç nedeniyle ilgililer hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılması şartına bağlı olmaksızın, bu madde hükümlerine göre idarî para cezası veya idarî tedbir kararı verilir.

(4) İdarî tedbir uygulanması sonucu yayımı durdurulan programların yerine, aynı yayım kuşağında ve ticari iletişim yayımı içermeksizin, Üst Kurulca temin edilen eğitim, kültür, trafik, kadın ve çocuk hakları, gençlerin fiziksel ve ahlakî gelişimi, uyuşturucu ve zararlı alışkanlıklarla mücadele, Türk dilinin güzel kullanımı, çevre eğitimi, engelli sorunları, sağlık ve benzeri kamuya yararlı konularda programlar yayımlanır. Yükümlülük veya yasağa aykırılık dolayısıyla idarî tedbir olarak programın yayımının durdurulması kararının verilmesi halinde, yaptırım uygulanmasına sebebiyet veren fiilin işlenmesinden dolayı sorumluluğu olan programın yapımcısı veya varsa sunucusu, yayımın durdurulduğu süre zarfında, aynı veya farklı medya hizmet sağlayıcı kuruluşta hiçbir ad altında başka bir program yapamaz veya sunamaz.

(5) 8 inci maddenin birinci fıkrasının (a) ve (b) bentlerindeki ilkelere aykırı yayım yapılmasını müteakip verilecek yaptırım kararının tebliğinden itibaren bir yıl içinde aynı ihlalin tekrarı halinde, medya hizmet sağlayıcı kuruluşun yayımının on güne kadar durdurulmasına; ikinci tekrarı halinde ise, yayım lisansının iptaline karar verilir.

(6) Yayım lisansı verilmesi için bu Kanunda aranan şartlardan birinin kaybedilmesi halinde, ilgili medya hizmet sağlayıcı kuruluşa bu şartı yerine getirmesi için otuz günlük süre verilir. Verilen süreye rağmen şartı yerine getirmeyen kuruluşun yayımları üç ay süreyle durdurulur. Bu süre zarfında şartın yerine getirilmemesi halinde ise, ilgili kuruluşun yayım lisansı iptal edilerek kanal ve frekans kullanımına son verilir.

(7) Yayım lisansının verilmesi için gerekli şartlara uygunluğunu hile ile elde ettiği tespit edilen kuruluşun yayım lisansı iptal edilir. Yayım lisansı iptal edilmiş olan kuruluştan alınmış olan yayım lisans bedeli ile kanal ve frekans yıllık kullanım bedeli iade edilmez.

(8) Bu Kanun hükümlerine göre idarî para cezasına veya idarî tedbire karar vermeye Üst Kurul yetkilidir.

(9) Bu Kanun hükümlerine göre verilen idarî yaptırım kararlarına karşı 6/1/1982 tarihli ve 2577 sayılı İdarî Yargılama Usulü Kanunu hükümlerine göre yargı yoluna başvurulur. Ancak, idare mahkemesinde dava, işlemin tebliği tarihinden itibaren onbeş gün içinde açılır. İdare mahkemesinde iptal davası açılmış olması, kararın yerine getirilmesini durdurmaz.

(10) Bu madde hükümlerine göre Üst Kurul tarafından verilen uyarı kararları, medya hizmet sağlayıcı kuruluşun Üst Kurula bildirdiği elektronik posta adresine gönderilmek suretiyle tebliğ edilir. Üst Kurula bildirilen elektronik posta adresinde değişiklik yapılmasına rağmen bu değişiklik Üst Kurula bildirilmediği takdirde, önceki adrese yapılan tebligat yapılmış sayılır.

(11) Bu Kanunda düzenlenmiş olan idarî para cezaları tebliğinden itibaren bir ay içerisinde ödenir.

52 Madde 6

Bu Kanunun 1 inci maddesinde belirtilen cihazların bandrolsüz veya etiketsiz satışı yapan imalatçı veya ithalatçıya Kurum tarafından bandrolsüz veya etiketsiz satılan veya satışa arz edilen her cihaz için cihazın satış bedeli kadar idarî para cezası verilir. Bu cihazları bandrolsüz veya etiketsiz satın alan, devralan veya kullananlara bandrolsüz veya etiketsiz her bir cihaz için cihazın rayiç değerinin yarısı kadar idarî para cezası verilir. Tahakkuku müteakip tebliğ edilen para cezalarını ödemeyenler hakkında 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanuna göre işlem yapılır. Bu maddeye göre kesilecek idari para cezalarına karşı, ilgisine tebliğ tarihinden itibaren, bir ay içerisinde yetkili idare mahkemesinde dava açılabilir.

53 **Madde 13-** Değerlendirme ve sınıflandırma sonucu zorunlu tutulan işaret ve ibarelerin kullanılmaması halinde, Bakanlığın talebi veya üçüncü kişilerin ihbarı üzerine mülkî idare amirlerince filmlerin gösterim ve dağıtımını durdurulur.

Bu Kanun hükümlerine aykırı olarak;

a) Zorunlu tutulduğu hâlde gerekli işaret ve ibareleri taşımayan filmlerin dağıtım ve gösterimini yapanlara onbin Türk Lirası,

b) Zorunlu tutulduğu hâlde gerekli işaret ve ibareleri kullanmayan filmlerin yapımcılarına ellibin Türk Lirası,

c) Üzerindeki işaret ve ibarelere rağmen, bu işaret ve ibarelere uyulmaksızın dağıtım ve gösterim yapanlara ellibin Türk Lirası,

idarî para cezası verilir.

Bu maddede öngörülen idarî para cezaları mahallî mülkî amir tarafından verilir. İdarî para cezasının ödenmiş olması, yükümlülükleri ortadan kaldırmaz.

54 **Madde 3-** (1) İçerik, yer ve erişim sağlayıcıları, yönetmelikle belirlenen esas ve usuller çerçevesinde tanıtıcı bilgilerini kendilerine ait internet ortamında kullanıcıların ulaşabileceği şekilde ve güncel olarak bulundurmakla yükümlüdür.

(2) Yukarıdaki fıkrada belirtilen yükümlülüğü yerine getirmeyen içerik, yer veya erişim sağlayıcısına Başkanlık tarafından iki bin Yeni Türk Lirasından onbin Yeni Türk Lirasına kadar idarî para cezası verilir.

Madde 6-

(3) Birinci fıkranın (b), (c), (ç) ve (d) bentlerinde yer alan yükümlülüklerden birini yerine getirmeyen erişim sağlayıcısına Başkanlık tarafından onbin Yeni Türk Lirasından ellibin Yeni Türk Lirasına kadar idarî para cezası verilir.

Madde 8-

(11) İdarî tedbir olarak verilen erişimin engellenmesi kararının yerine getirilmemesi halinde, Başkanlık tarafından erişim sağlayıcısına, onbin Yeni Türk Lirasından yüzbin Yeni Türk Lirasına kadar idarî para cezası verilir. İdarî para cezasının verildiği andan itibaren yirmidört saat içinde kararın yerine getirilmemesi halinde ise Başkanlığın talebi üzerine Kurum tarafından yetkilendirmenin iptaline karar verilebilir.

(12) Bu Kanunda tanımlanan kabahatler dolayısıyla Başkanlık veya Kurum tarafından verilen idarî para cezalarına

ilişkin kararlara karşı, 6/1/1982 tarihli ve 2577 sayılı İdarî Yargılama Usulü Kanunu hükümlerine göre kanun yoluna başvurulabilir.

55 **Madde 6 –**

Bu Kanunun 1 inci maddesine göre beyanname vermeden matbaa açanlarla 2, 4 ve 5 inci maddeleri hükümlerine aykırı hareket edenler, Cumhuriyet savcısı tarafından yüz Türk Lirasından beşbin Türk Lirasına kadar idarî para cezasıyla cezalandırılır.

56 **Madde 49 –** *Bu kanuna veya bu kanuna dayanılarak yapılacak yönetmeliğe veyahut Kurum Genel Kurulunun bu kanunda yazılı hususlarda ittihaz edeceği kararları ile yükletilen ödevlere yahut da basın ahlak esaslarına, riayet etmeyen gazete ve dergilerle prodüktörler ve kamu idare ve teşekkülleri ve 42 nci maddede anılan sair ortakların sorumluları hakkında, diğer mevzuat hükümlerine hâlel gelmemek üzere, aşağıda yazılı olduğu şekilde muamele yapılır:*

a) Kurum tarafından o gazete veya dergiye verilecek ilan ve reklamlar, kesinleşen Yönetim Kurulu Kararına dayanılarak, Kurum Genel Müdürlüğüne, iki ayı geçmeyecek bir süre ile kesilir. Ayrıca, bu kanunla temin edilen menfaatlerden de aynı şekilde faydalandırılmaz.

b) Prodüktörlük müessesesinin iki ayı geçmemek üzere kapatılması için, Kurul Genel Müdürlüğüne iş, Yönetim Kuruluna intikal ettirilir. Kesinleşen Kurul Kararını, o yerdeki valilik infaz eder.

(a) ve (b) bentlerinde yazılı hallerde, Yönetim Kurulu Kararına, tebliğinden itibaren on gün içinde o yerdeki en yüksek dereceli Asliye Hukuk Hakimliğine itiraz edilebilir. Hakim, en geç on beş gün içinde evrak üzerinden kararını verir, bu karar, kesindir.

c) Kurum Genel Müdürlüğüne bildirmesi üzerine kamu idare ve teşekkülleri ile ortaklıkların sorumluları hakkında kendi statülerine göre disiplin muamelesi uygulanır. Böyle bir statü yoksa, o teşekkülün denetleme bakımından bağlı bulunduğu veya işgal sahasına girdiği Bakanlık, uygun gördüğü bir disiplin muamelesi uygular. İlgili Bakanlığın yapacağı tebligata uyulması mecburidir.

Yapılacak disiplin muamelelerinin neticesi Kuruma bildirilir. Kurumun, disiplin muameleleri aleyhinde yetkili mercilere veya Bakanlığa itiraz hakkı vardır.

Kaynaklar

- AKYILMAZ, Bahtiyar - SEZGİNER, Murat - KAYA, Cemil (2013), **Türk İdare Hukuku**, Ankara.
- ASLAN, Yasin; "Türk Hukukunda Tüzel Kişilerin Cezai Sorumluluğu", **Ankara Barosu Dergisi**, yıl: 68, sayı: 2010/2, s. 233-246.
- AYATAR Kızılyar, Sema; "Ceza Yaptırımı ile İdarî Yaptırım Ayrımı", **Yaşar Üniversitesi Dergisi**, cilt: 8 (özel sayı: Prof. Dr. Aydın Zevkliler'e Armağan), s. 1637-1667.
- BÜYÜKBAYKAL, Güven (2004), "Basın Özgürlüğü Kavramının Anlamı ve Önemi", İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi, yıl: s. 43-47.
- ÇAĞLAYAN, Ramazan (2006), **İdarî Yaptırımlar Hukuku (Kabahatler Kanunu Yorumu)**, Ankara.
- ÇELİK, Lamih "Afiş Asma Kabahati", www.turkhukuksitesi.com, 05.05.2014.
- KANGAL, Zeynel (2011), **Kabahatler Hukuku**, İstanbul.
- KAYA, Cemil (2005), "Memur Disiplin Suç ve Cezalarına ve Disiplin Soruşturmasına Hâkim Olan Temel İlkeler", **Amme İdaresi Dergisi**, cilt: 38, sayı: 2, s. 61-87.
- KILIÇOĞLU, Ahmet "Basın Özgürlüğü ve Kişilik Hakları", **Ankara Barosu Dergisi**, yıl / sayı: 1989/2, s. 315-322.
- OĞURLU, Yücel (1999), "İdarî Yaptırımlara Genel Bir Bakış ve İdarî Yaptırım – Ceza Yaptırımı Ayrımı", **AÜEHFD**, cilt: III, sayı: 1, s. 143-194.
- ÖZGEN, Murat "Basın Özgürlüğü Kavramı", İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi, yıl: 1998, sayı: VII, s. 54-58.
- SANCAKDAR, Oğuz (2009), "İdarî Cezaların Yaptırım Teorisindeki Yeri ve Türk Hukuku'ndaki Anayasal Temelleri", **İdarî Ceza Hukuku Sempozyumu**, Ankara.
- SÖYLER, Yasin (2009), "Kabahatler Kanununa İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararı Üzerine Bir Değerlendirme", **Yasama Dergisi**, sayı: 12 (Haziran-Temmuz-Ağustos), s. 136-167.
- ULUSOY, Ali "Erkler Ayrılığı ve Yürütme-Yargı İlişkileri Bağlamında Kabahatler Kanununun Değerlendirilmesi", **Danıştay İdarî Yargı Sempozyumu (2008)**, s. 25. (Erişim: <http://www.danistay.gov.tr/sempozyum/2008/2008.pdf>, 30.04.2014).
- YALÇIN, İsmail (2007), **Tüm Yönleriyle Kabahatler Hukuku**, Ankara.
- YILDIRIM, Zeki "Türkiye'de İfade ve Basın Özgürlüğü Sorunu: Avrupa Birliği Uyum Sürecinde İfade ve Basın Özgürlüğü Alanında Yapılan Çalışmalar", **EÜHFD**, cilt: XVI, yıl: 2012, sayı: 1-2, s. 53-86.

Düşünce Dünyasında Türkiz Dergisi Yayın İlkeler

Düşünce Dünyasında Türkiz dergisi, sosyal bilimler alanında iki ayda bir yayımlanan hakemli bir dergidir. Her yılın son sayısında derginin yıllık dizini yayımlanır.

Makalenin yazarı; adını, soyadını, unvanını, belirtmeli, ayrıca iletişim sağlanacak açık adres, telefon numarası ve e-posta adresini vermelidir.

Dergiye gönderilen yazılar, bilgisayarla hazırlanarak PC uyumlu disket (CD veya DVD) üzerinde veya e-posta adresine gönderilmelidir.

Gönderilen yazılar, daha önce yayımlanmamış olmalıdır. Herhangi bir sempozyum, kongre vb. bilimsel toplantıda sunulmuş olan bildiriler veya diğer bilimsel yazılar; etkinliğin adı, yeri ve tarihi belirtmek koşuluyla yayımlanabilir.

Dergimizde yayımlanan yazılarda ileri sürülen görüşler ve sorumluluk yazarlara aittir

Yayımlanmaları amacıyla dergiye gönderilen yazılar; Yayın Kurulunca yayın ilkeleri açısından incelenir ve değerlendirilmek üzere alanında uzman iki hakeme gönderilir. Ancak, hakemlere yazar adı, yazarlara ise hakem adı bildirilmez. Hakem raporlarından birinin olumlu, diğerinin olumsuz olması hâlinde, üçüncü bir hakeme gönderilir ve bu sonuca göre Yazı Kurulunca yazıların yayımlanması hususunda karar verilir.

Yayın Kurulu, hakemlerin eleştiri ve önerilerini dikkate alarak yazılar üzerinde anlatım açısından gerekli düzeltmeleri yapabilir.

Yayımlanması uygun görülmeyen yazılar, bir örneği saklanmak kaydıyla, yazarın isteği üzerine iade edilir.

Yazım Kuralları ve Biçimsel Özellikler

1. Dergiye gönderilen yazılar, Türk Dil Kurumunun Yazım Kılavuzu'na (kısaltmalar dâhil) uymak zorundadır. Yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır.
2. **Başlık:** İçerikle uyumlu olarak en çok 10-15 sözcükten ibaret, tamamen büyük harfle, koyu (bold) ve 12 punto olmalıdır. Ara başlıklar, bölüm başlıklar ve alt başlıklar sadece ilk harfleri büyük olacak şekilde, 11 punto koyu yazılmalıdır.
3. **Yazar adı ve adresi:** Makale yazarı, adını, soyadını ve unvanını yazı başlığının altına (*) işaretini belirterek yazılmalıdır. Bu işaret, dipnotta gösterilecek, makale yazarının kurumu ve unvanı yazılacaktır. Herhangi bir kurumda görev yapmayan yazarlar, konumuna uygun sıfatları kullanılmalıdır: Araştırmacı, yazar vb.
4. **Ana metin:** Yazılar, Times New Roman tipi ile 16 punto büyüklüğünde ve 1,5 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Alıntılar italik harflerle ve tırnak içinde verilmeli; beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan birer santimetre içeride, blok hâlinde ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır.

5. Yazılara bilgisayarla sayfa numarası verilmelidir (Gerekirse çıktılar üzerinde kalemle verilebilir).

6. **Kaynak gösterme:** Metin içinde yapılan göndermeler soyadı, basım yılı, gerektiğinde sayfa numarası parantez içinde belirtilmelidir:

(Özbay 2010), (Özbyay 2010: 163). Yazarın aynı yıl yayımlanmış birden çok eserine gönderme yapılmışsa (Altın 2010 a Altın 2010 b); birden çok kaynağa gönderme yapılmışsa (Erkin 2008, Canbel 2009) şeklinde belirtilmelidir. Birden çok yazar adı yazılmalı ve “vd” kısaltması kullanılmalıdır: (Yakıcı vd. 2005)

Dipnotlar yalnızca açıklamalar için kullanılmalı, sayfa altında ve numaralandırılarak gösterilmelidir. Herhangi bir internet adresine yapılan göndermelerde buadresler kaynaklar arasında verilmeli ve indirme tarihi belirtilmelidir:

(<http://www.Guntulu.com.tr/22.03.2010>).

7. **Kaynaklar:** Yararlanılan kaynaklar, yazının sonunda “Kaynaklar” bölümünde, 10 punto alfabetik olarak verilmelidir. Makalelerde Türkçe kaynaklara öncelikle yer verilmelidir.

Örnek olarak:

Tek Yazarlı Makale:

ÖZÖNDER Cihat (1984), “Kültür Bültenleşmesi ve Alt Kültür Grupları Hakkında Düşünceler”

Türk Kültür Araştırmalar, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 132: 136-139.

Tek Yazarlı Kitap:

ÖZBAY, Hüseyin (2010), *Kelimeler Kuşatması*,

Ankara: Berikan Yayınevi Yayınları.

FORSYTH, Patrick (2000), *30 Dakikada Rapor Yazma* çev. E. Sabri Yarmalı, İstanbul: Damla Yayınevi Yayınları.

İki Yazarlı Kitap:

KIRAN, Zeynel ve KIRAN Ezgiler. (2001), *Dil Bilimine Giriş*, Ankara: Seçkin Yayınları.

Çok Yazarlı Kitap:

KORKMAZ, Zeynel vd. (2001), *Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*, Ankara: Yargı Yayınları.

Yayımlanmamış Tez:

KARA, E. (1996), Öğretmenlerin Statü Düzeyleri, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yazarı Aynı Yayımlanmış Birden çok Makale veya Kitabı Varsa:

KORKMAZ, Zeynep (2005 a), *Türk Dili Üzerine Araştırmalar 1*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Zeynep (2005 b), *Türk Dili Üzerine Araştırmalar 2*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

THE PUBLICATION PRINCIPLES OF THE JOURNAL OF OPINIONS WORLD (DÜŞÜNCE DÜNYASI'NDA TÜRKİZ)

The Journal of Opinions World is a peer viewed journal devoted to the social fields published on bi-monthly period. The annual index is given in the last issue of the year

The author(s) are supposed to clearly state their names, titles, institution and give a Corresponding address or an email.

The manuscript must be submitted a PC compliant CD or through email

The papers must be original and not published previously in any other journal. The papers submitted to a conference, congress or symposium can be published provided that the name, the place and the time of the activity are clearly stated.

All the opinions and the ideas published in the journal entirely belong to the authors and do not bind the journal in any way.

The papers submitted to the journal are first checked regarding to the publication rules of the journal by the editorial board and then sent to two referees for the through reviewing process. The manuscripts sent to the referees do not contain the names of the authors.

Similarly the names of the referees are not revealed to the authors. In the case of one positive one negative view of the referees the manuscript is sent to a third referee for the final decision.

The editorial board reserves the right to make syntaxual changes on the papers based on the recommendations of the referees.

The rejected papers are returned to the authors upon request. A copy of each paper is achieved by the journal

Writing rules and formatting

1. The papers sent to the journal must be in compliance with Turk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu (including the abbreviations)
2. **Title:** The title must be in good compliance with the content, contain maximum 10-15 words, written in bold 12 fond capital letters. The sub titles should be 11 fond bold letter in title case
3. **The name and the title of the author** should be written under the title with. * This should give in the footnote indicating the institution and the title of the author.

The authors which are not working in any institution should use titles which describe them such as researcher, author etc

4. **Main text:** The main text should be written 11 fonts Times New Roman with single spacing. The quotations should be italic and given within." The quotations

longer than five lines should be given by 1 cm indentation from the both end of the page with single spacing.

5. The papers should not contain page numbers (The authors may indicate the pages with a pencil on the hard copy if necessary)
6. **Referencing:** The references in the text should be given by the surname of the author and the publication year of the source in parenthesis (Özbay 2010). The related page can be quoted if necessary (Özbay 2010: 163). More than one documents of the same author published in the same year are referenced as (Altın 2010 a, Altın 2010 b); Referencing more than one source should be made as (Erkin 2008, Canbel 2009).

The sources with more than one author should be given by the surname of the first author followed by et.al and the publication year: (Yakıcı et.al. 2005)

The footnotes should only be employed for the explanations and numbered according to the order given in the page. The quotations from an internet address should be given in the references by stating the downloading date:

(<http://www.guntulu.com.tr/22.03.2010>).

7. **References:** All the sources used in the study should be given in the "References" section in 10 fonts alphabetical order . The Turkish sources should be given priority.

Followin gare the examples of giving various references

Paper with a single author:

ÖZÖNDER, Cihat (1984), "Kultur Bultenleşmesi ve Alt Kultur Grupları Hakkında Duşunceler." **Türk Kultur Araştırmaları**, Ankara: Turk Kulturu Araştırma Enstitusu Yayınları, 132: 136-139.

Book with a single author:

ÖZBAY, Huseyin (2010), **Kelimeler Kuşatması**, Ankara: Berikan Yayınları.

FORSYTH, Patrick (2000), **30 Dakikada Rapor Yazma** çev. E. Sabri Yarmalı, İstanbul: Damla Yayınevi.

Book with two authors: KIRAN, Zeynel ve KIRAN, Ezgiler (2001), **Dil Bilimine Giriş**. Ankara: Seçkin Yayınlan.

Book with multiple authors: YAKICI, Ali vd. (2008), **Üniversiteler İçin Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri**, Ankara: Gazi Kitabevi.

Unpublished thesis: KARA, E. (1996), **Öğretmenlerin Statu Düzeyleri** Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitusu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Multiple papers or the book written by the same author and published in the same year: KORKMAZ, Zeynep (2005 a), **Türk Dili Üzerine Araştırmalar 1**, Ankara: Turk Dil Kurumu Yayınları. KORKMAZ, Zeynep (2005 b), **Türk**